

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Kremační a protikremační agitace na Moravě.

Historie nelehkého zrodu tří moravských krematorií.

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Olomouc 2011

Bc. Filip Macháček

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem při tom uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 12. května 2010

Poděkování: *Na tomto místě bych rád poděkoval prof. PhDr. Miloši Traplovi, CSc. nejen za odborné vedení práce, ale i za cenné rady, trpělivost a pochopení. Dále bych chtěl poděkovat prof. PhDr. Miloslavovi Pojslovi za rady v oblasti církevní problematiky a PhDr. Karlu Podolskému.*

*„Kde snad staletí bych musel čekat na vysvobození, ale by spálili to tělo
k tlení určené.
Nechť rozdělí se o mne větrové, a na křídlech svých nechť roznesou ty prvky
mé v moři vzduchovém.
Tam lézat budu, slunit se v paprscích slunce až krupěj deštná mnou se napojí
a mne snese v luhy zelené, rozdělí po horách a po nivách, a já nezhygnu ni na
chvíli.“¹*

¹ Moravská Orlice ze dne 31. ledna 1873. roč. II. čís. 25. Brno 1873. s. 2.

OBSAH

ÚVOD	6
O PRAMENECH A LITERATUŘE	10
Prameny.....	12
Literatura.....	14
PROSAZOVÁNÍ POHŘBU ŽEHEM VE SPOLEČNOSTI.....	17
Osobnosti v dějinách kremace	18
Kremační hnutí v Českých zemích.....	24
Podpora veřejnosti.....	25
První kremace.....	27
Spolková činnost	28
Propagační činnost.....	31
První krematoria a kremační zákon.....	34
Církev proti kremaci.....	37
Reakce církve na kremační hnutí.....	39
BOJ O VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ.....	45
Pohled na kremaci očima dobových naučných encyklopedií	49
Krematoria na Moravě	51
Krematorium v Moravské Ostravě.....	52
Krematorium v Brně	63
Krematorium v Olomouci.....	75
ZÁVĚR.....	84
SEZNAM ZKRATEK	86
ANOTACE	88
ABSTRACT	88
PRAMENY A LITERATURA	89
PŘÍLOHY	102

ÚVOD

Oheň má pro indoevropské společnosti zvláštní význam, je uctívaným, mytizovaným a mystickým prvkem. Síla ohně již od počátku člověka fascinuje. Na jedné straně ho oheň zahřívá a chrání. Na druhé straně může oheň člověku ublížit, protože spaluje a ničí. Víra v očištnou sílu ohně existovala již v době bronzové, znaly ji starověké národy. V odvěkých představách oheň a plameny ztělesňovaly síly božské i démonické, tvořivé a ničivé zároveň. Dodnes je v mnoha národech oheň považován za posvátný, očišťující a obnovující. Zničení, které oheň působí, je často považováno za přechod k novému a vyššímu stupni existence.²

S postupným přecházením ke křesťanství, které pohřeb žehem odmítlo jako pohanský zvyk, se začala dodržovat tradice pohřbívání do země prezentovaná jako „*následování příkladu Ježíše Krista*“.³ Tato tradice tvořila nedílnou podmínku spasení lidské duše. Podíváme-li se však na symboliku ohně a plamene v křesťanském výkladu, zjistíme, že je velice rozmanitá, oheň často znázorňuje božskou podstatu a také její protiklad. Od starozákonního zjevení hořícího keře Mojžíšovi,⁴ přes novozákonní metaforu „*stravujícího ohně*“,⁵ až po Apokalypsu sv. Jana, který viděl jak vrazi, nečistí a modloslužebníci, budou mít na konci světa a času „*svůj úděl v jezeře planoucím ohněm a sírou*“.⁶ Stejně tak se v křesťanském výkladu můžeme setkat i s plamenem jako symbolem náboženské horoucnosti a „*zapálení*“ pro víru.

Během 18. století a ve stále se zvětšující míře na přelomu 19. a 20. století čekala tato dvě odlišná pojetí velká konfrontace. Byť křesťanství pohřeb žehem razantně odmítlo již ve svých počátcích, začaly se objevovat čím dál silnější hlasy, svérázně interpretující naplnění biblického „*prach jsi a v prach se obrátíš*“.⁷

² Asi nejznámější je prezentace této přeměny znázorněna v mýtu o zrození bájněho ptáka Fénixe z popela.

³ *Jan 19, 40-41.*

⁴ *Exodus 3, 2.*

⁵ *List Židům 12, 29.*

⁶ *Zjevení 21, 8.*

⁷ *Genesis 3, 17.*

Pozvolné „znovunalézání“ pohřbu žehem a prosazování kremačního hnutí ve společnosti bylo odpovědí na dobu plnou vynálezů a nových nároků na hygienu.⁸ Zároveň však můžeme vysledovat i jisté „ahistorické snahy“ ke znovunavrácení se k mýtickým počátkům. Byť tyto snahy neměly oprávněný historický podklad, objevovaly se jako součást prokremační propagandy. Můžeme v nich vysledovat jednoznačné přihlášení se k odkazu „dávných předků“, znovunalézání vlastních kořenů.

Nově zakládaná idea potřebovala získat podporu veřejnosti, najít si cestičku k získání její důvěry. To však znamenalo soupeřit s těžkou konkurencí církevních dogmat. Bylo velmi složité prosazovat ve společnosti myšlenky, které vyvracely „zažité“ pravdy. Nejinak tomu bylo i při prosazování kremační myšlenky a celého kremačního hnutí.

Když roku 1873 patentoval koncepci spalovací pece Friedrich Siemens, umožnil tímto vynálezem dokonalé spálení lidských ostatků s patřičnou pietou. Katolická církev však vnímala volání po kremaci negativně.⁹

Pokud se podíváme na rychlý rozvoj pohřbu žehem v oblasti českých zemí, zjistíme, že jeho rozvoj byl zpočátku striktně zakázán legislativou v rámci celé Habsburské monarchie, která respektovala církevní odmítnutí kremace. Proto se ve svých počátcích kremační hnutí omezilo na propagační činnost, chtělo zajistit pohřbu žehem dostatečně silnou členskou podporu v budoucnosti.

Se vznikem Československé republiky pak téměř nic nebránilo tomu, aby mohl být schválen zákon povolující kremaci jako jeden z možných způsobů pohřbu. Proti tomuto „novátorskému“ přístupu k zacházení s lidskými ostatky se objevil velmi silný, byť osamocený soupeř, jímž byla katolická církev. Byť byla oslabená v souvislosti s rozpadem monarchie a řadou vnitřních reformačních hnutí,¹⁰

⁸ Více: LENDEROVÁ, M.: „První česká matka po smrti upálena“ aneb Pohřeb paní Augusty Braunerové. In: Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001. s. 240

⁹ Stejně jako pokusy o „zesvětštění“ manželství a školy, které byly také produkty „nové doby“.

¹⁰ Odštěpil se od ní proud reformních kněží, objevuje se politický katolicismus. Rovněž došlo k oslabení církve odchodem věřících do nově vzniklé Československé církve. O tom více: HANUŠ, J.: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno 2005; HANUŠ, J. (edd.):

postavila se tomuto „modernismu“ a „bezvěrectví“ na houževnatý odpor.¹¹ Ačkoliv to nebylo nikdy deklarováno, pohřeb žehem byl věcí politiky a náboženství, bojem za sekularizaci společnosti.

Většina soudobých hřbitovů, jež měla až do šedesátých let dvacátého století pod správou katolická církev, se potýkala nejen s kapacitními problémy, ale rovněž s problémy jejich špatného technického stavu. Častým problémem bylo prosakování spodní vody do hrobů, které mělo za následek pomalejší rozkládání těl v rakvích. Příslowečná byla přeplněnost hřbitovů, nehygieničnost a zápach, nadbytek mrtvých těl a nedostatek půdy, kam by se daly pohřbít. To byly silné a nevyvratitelné argumenty. Přesto se církevním zastáncům dařilo stavby krematorií často mnoho let brzdit a zpomalovat probíhající jednání.

Cílem předkládané práce je objasnit dějiny sporů, které se objevovaly během prosazování staveb tří krematorií na Moravě. Dle pořadí prosazení staveb se jednalo o krematoria v Moravské Ostravě, Brně a Olomouci. Obecný úvod má za cíl obšírně seznámit čtenáře s hlavními „milníky“ kremace v evropských dějinách a nastítnit vývoj kremačního hnutí v českých zemích. Důležitý je rovněž pohled na kremační hnutí skrze církevní předpisy a kánony a jejich porovnání se zákony světskými. V neposlední řadě je zajímavý i výzkum vývoje „veřejného“ mínění na vzorku vybraných tiskovin a periodik, kde se často setkáváme s bouřlivou dobovou atmosférou.

Hlavní ideou práce je osvětlit konkrétní problematiku vzniku krematorií na Moravě na pozadí dobového kontextu. Jádrem jsou kapitoly popisující jednotlivé spory o moravská krematoria, z nichž vyplývají obecné závěry zkoumané problematiky.

Jsou představeny politické boje za prosazení stavby obecních krematorií na půdě jednotlivých městských zastupitelstev.

Náboženství v době společenských změn. Brno 1999; MAREK, P.: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924).* Brno 2005; MAREK, P.: *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století.* Rosice 2003; TRAPL, M.: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938.* In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica* 13. Praha 1968.

¹¹ Srvn. FOLTYNOVSKÝ, J.: *Duchovní správa.* Olomouc 1936.

Práce vznikla jako rozšíření předchozí bakalářské diplomové práce, která se zabývala problematikou sporu o zřízení krematoria v Olomouci. Protože je však výzkum českého kremačního hnutí stále ještě v samotných počátcích, nemůže ani tato práce přinést odpověď na všechny případné otázky. Pojmout kremační hnutí v Českých zemích v celé šíři je otázkou dalšího výzkumu. Přínos práce by měl být v poukázání na danou problematiku a zachycení stavu současného bádání. Soubor novátorského kremačního hnutí s církevním konservatismem je velice zajímavý, přesto se jím zatím zabývalo pouze několik marginálních studií, byť by si toto téma jistě zasloužilo mnohem větší pozornost.

O PRAMENECH A LITERATUŘE

Přestože Česká republika v současnosti patří mezi „vedoucí“ země v podílu kremací, výzkum dějin českého kremačního hnutí je teprve v samotných počátcích. Mezi soudobou odbornou historickou produkcí zaměřenou na problematiku dějin smrti a pohřebních rituálů na našem území zcela jasně převládají práce se zaměřením na středověk a raný novověk. V rámci tzv. „*Dějiny smrti*“ již podali mnozí autoři syntetický náhled na smrt a pohřbívání od nejstarších po nejnovější dějiny.¹² Přesto je téma prosazování pohřbu žehem ve společnosti na přelomu 19. a 20. století opomíjené. Souhrnnou syntézu osvětlující masivní vznikání krematorií v Československu v prvních desetiletích dvacátého století stále ještě postrádáme. Často se objevují zmínky o nových krematoriích pouze jako ukázka hmatatelných důsledků ve studiích o sekularizaci, politických idejích a snahách „*nově vzniknuvšího*“ národa odpoutat se od katolicko-habsburské minulosti.¹³

Katolická církev i přes diskreditaci spojenou s „*bývalým režimem*“ měla stále obrovský vliv nejen v náboženské rovině, ale i v rovině kulturotvorné a politické.¹⁴ Proto by bylo chybou domnívat se, že vznikání krematorií bylo vcelku triviální a poklidnou záležitostí, která se obešla bez jakéhokoli zájmu veřejnosti. Právě naopak. Přestože

¹² Především jmenujme ARIÉS, P.: *Dějiny smrti I-II*. Praha 2000. Ve svém díle podal Ariés celistvý obraz proměn postojů ke smrti v průběhu dějin. Z dalších významných prací týkajících se fenoménu smrti a umírání uvedme: DAVIES, J. D.: *Stručné dějiny smrti*. Praha 2007. Téma smrti patří ke stěžejním historicko-antropologickým otázkám, mezi něž patří i pohřební rituál, jeho podoba a možná interpretace. KERRIGAN, M.: *Historie smrti. Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*. Praha 2008; NEŠPOROVÁ, O.: *Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století*. In: Soudobé dějiny XIV. č. 2-3. Praha 2007. s. 354-371.

¹³ O tématu sekularizace více např.: BUDIL, I.: *Náboženství v životě jednotlivce a společnosti*. Praha 1961; CINEK, F.: *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti*. Olomouc 1926; GABRIEL, J. – SVOBODA, J.: *Náboženství v českém myšlení. První polovina 20. století*. Brno 1993; FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J.(edds.): *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno 2007; HALAS, F.: *Fenomén Vatikán*. Brno 2004; HANUŠ: *Vznik státu jako projev sekularizace*. Brno 2006; KONÍČEK: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Olomouc 2005; NEŠPOR, R. Z.: *Náboženství na prahu nové doby*. Ústí nad Labem 2006; PRAHL, R.(edd.): *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha 2003. O sekularizaci v Evropě více např.: MCLEOD, H.: *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno 2008.

¹⁴ Velký vliv má ostatně i dodnes – srvn. SPOUSTA, J.: *České církve očima sociologických výzkumů*. In: *Náboženství v době společenských změn*. Brno 1999. s. 73-90.

katolická církev na požadavky moderní doby nebyla schopná reagovat jednotně, její vliv na politický a kulturní život nebyl natolik zanedbatelný, aby se nepostavila do boje proti kremačnímu hnutí. Kremace pro ni byla naprosto nepřijatelná, neetická a nekřesťanská.¹⁵ Důležitým pramenem pro nás proto jsou i různé brožury a periodika. Při jejich zkoumání však musíme počítat s tím, že jsou subjektivně vyhraněny, podle toho na jaké straně stál jejich vydavatel.

Souboj odpůrců se zastánci tohoto „*nového*“ způsobu pohřbívání se tak stal dlouholetým sporem, pokusem o získání ztracené prestiže církve.

¹⁵ Srvn. FOLTYNOVSKÝ, J.: *c. d.* Olomouc 1936. s. 106.

Prameny

Hlavní pramenná základna této studie čerpá především ze spisového materiálu uloženého v jednotlivých okresních archivech.¹⁶ Jedná se o materiály zaměřené na samotnou stavbu budov krematorií, hospodaření a správu obecních hřbitovů.¹⁷ Práce čerpá rovněž z knih zápisů schůzí jednotlivých městských zastupitelstev, na jejichž zasedáních se stavba krematorií projednávala.¹⁸

Z tištěných pramenů jmenujme především pro a protikremační brožury, vysvětlující nejširší veřejnosti důvody proč si vybrat, nebo naopak proč vyloučit kremaci, jako způsob pohřbu.¹⁹ K tištěným pramenům můžeme přiřadit i memoárovou literaturu Richarda Fischera.²⁰ Badatelsky zajímavé jsou rovněž písemné pozůstalosti činovníků lidové strany československé, Františka Metoděje

¹⁶ Archiv města Ostravy (dále AMO(s), Archiv města Brna(dále AMB) a Státní okresní archiv města Olomouce (dále SOKA Olomouc).

¹⁷ **OSTRAVA:** AMO(s). AMMO – Nreg. Dějiny města Moravské Ostravy. kart. č. 17. inv. č. 55. sign I/1; AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 251; AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 336; AMO(s). OÚMO. kart. č. 56. sign. Eb. 15; AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946. AMO(s); AMMO – Listiny. II/B 252; AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 822-824. Farní úřad: AMO(s). AFMO. inv. č. 6; AMO(s). AFMO. kart. č. 3. inv. č. 309; AMO(s). AFMO. kart. č. 27. inv. č. 348. Hřbitovy: AMO(s). AMMO. Nreg. Rozšíření hřbitova. kart. č. 472. inv. č. 464. sign. VII/91; AMO(s). AMMO – Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91. **BRNO:** AMB. fond: A1/26. inv. č. 648 (Městský pohřební ústav – věci provozní, 1923-1932); A1/26. inv. č. 650 (Krematorium, přípravy k jeho zřízení v Brně, 1923-31); A1/26. inv. č. 651 (Spolek Krematorium v Brně – pozvání městské rady na val. hromady a panichidy, 1924-32) Dále osobní pozůstalost: AMB. T48. F. M. Žampach. inv. č. 30 (Pohřební ústav, 1929-1937, kart. 1); AMB. T48. inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936); AMB. T48. inv. č. 36 (Národní divadlo v Brně, Krematorium. 1929-1935), kart. 1; AMB. T48. inv. č. 53 (Různé pozvánky, 1924-1945); AMB. T48. inv. č. 54 (Různé písemnosti cizích osob týkající se hřbitovů, krematoria, atd. 1931-1938), kart. 2.

OLOMOUC: SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Registratura 1920-1940. kart. č. 686 - 689 (Krematorium-příprava prací, soutěž, projektová dokumentace, kolaudace, apod. 1897-1935), kart. č. 927-928 (Pohřební ústavy, krematorium, pohřbívání, poplatky aj. 1928-1938), kart. č. 108 (Komunální a jiné hřbitovy 1921-1925), kart. č. 19 (Pitvy před kremací 1933), kart. č. 927 (Roční finanční závěrka krematoria 1939-1943), kart. č. 23 (Statistické údaje o Olomouci 1922-1939), kart. č. 684 – 685 (Technické věci týkající se hřbitovů 1901-1938), kart. č. 923 – 925 (Správa komunálního hřbitova v Olomouci 1920-1940).

¹⁸ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2099-2113.

¹⁹ MENCL, X. F.: *Pohřeb ohněm. Několik kapitol o zpopelňování mrtvých*. Praha 1922. Týž: *Evropská krematoria*. Praha 1919; JIROUT, J.: *Pravda o pohřbu žehem*. Pardubice 1931; *Pohřeb žehem. Obecní krematorium v Nymburce*. Nymburk 1935.

²⁰ Olomoucký právník, v období 1918-1919 v čele města Olomouce jako jmenovaný vládní komisař, v letech 1923-1939 starosta města. Vydávané brožurky informovali o činnosti městského zastupitelstva v letech 1923-1927 a 1928-1932. Viz: FISCHER, R.: *Za čtyři léta*. Olomouc 1927; Týž: *Na olomoucké radnici 1928-1932*. Olomouc 1932.

Žampacha v Brně²¹ a Vojtěcha Medka v Olomouci.²² Tito, vzhledem ke svému vysokému postavení v lidové straně, velice bedlivě sledovali veškerou kremační agitaci, kterou využívali především k vytváření vlastních protikremačních vystoupeních.²³

Velice cenným pramenem jsou dobové reakce v tisku, jež zachycují, pochopitelně dle politického stranictví jednotlivých redakcí, bouřlivou dobovou atmosféru, která doprovázela veškerá jednání o stavbě obecních krematorií.²⁴ Jednání o stavbě obecních krematorií byla často označována jako „*pumy*“²⁵, které dokázaly rozvášnit nejméně jednoho člena městského zastupitelstva. K soubojům mezi příznivci a odpůrci kremace docházelo i v rovině „*lidových pověstí*“ šířených tiskem – jak se člověk považovaný za mrtvého probudil v rakvi, či jak sebou tělo nebožtíka při spalování zmítá.²⁶

²¹ AMB. fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 30 (Pohřební ústav, 1929-1937, kart. 1); inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936); inv. č. 36 (Národní divadlo v Brně, Krematorium. 1929-1935), kart. 1; inv. č. 53 (Různé pozvánky, 1924-1945); inv. č. 54 (Různé písemnosti cizích osob týkající se hřbitovů, krematoria, atd. 1931-1938), kart. 2.

²² ZA v Opavě. Pobočka Olomouc. Pozůstalost Vojtěcha Medka. R 137 – III.

²³ Pro budoucí výzkum v tomto směru tvoří významnou pramennou základnu jejich písemná pozůstalost. Pečlivě uschovávali žaloby a různé novinové články, týkající se stavby krematoria v jejich městě.

²⁴ K účelům výzkumu byly srovnávány regionální deníky. **OSTRAVA**: České slovo, Duch času, Lidové noviny, Ostrauer Zeitung, Ostravan, Ostravský kraj, Volné slovo; **BRNO**: Den, Lidové noviny, Moravské Slovo, Ruch, Stráž socialismu; **OLOMOUC**: Mährisches Tagblatt, Moravský večerník, Našinec, Pozor.

²⁵ Jak tato jednání označil např. Moravský večerník ze dne 14. října 1924. č. 236. s. 3.

²⁶ MENCL, X. F.: *c. d.* Praha 1922.

Literatura

Pomineme-li starší literaturu, která má namnoze povahu pramenů, je domácí literatura k problematice kremací poměrně chudá. Ze zásadních prací k tématu jmenujme článek Mileny Lenderové z roku 2001,²⁷ monografii Antonína Kudláče o Volné myšlence,²⁸ a kapitolu o pohřbívání v knize Zdeňka Nešpora.²⁹ V literatuře převládají práce zaměřené na větší celky, věnované obecnému vývoji pohřebnictví s vyústěním v kremačním hnutí.

Hřbitovům v Ostravě,³⁰ Brně³¹ i Olomouci³² byla sice již věnována nemalá pozornost autorů, problematice prosazování budov krematorií se však doposud ve většině případů nedostalo vlastní publikace.³³ Jedná se spíše o výroční brožury, vydávané zpravidla k jubileu toho daného krematoria.³⁴

Na regionální bázi již téma vzniku jednotlivých krematorií v daném městě zkoumali různí badatelé: Josef Šerka v Ostravě,³⁵ Milena Flodrová v Brně,³⁶ a Milan Tichák v Olomouci.³⁷ Přesto však, snad

²⁷ LENDEROVÁ, M.: „První česká matka po smrti upálena“ aneb Pohřeb paní Augusty Braunerové. In: Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001. s. 240

²⁸ KUDLÁČ, K. K. A.: *Příběh(y) Volné myšlenky*. Praha 2005.

²⁹ NEŠPOR, R. Z.: *Smrt a pohřbívání v české společnosti*. In: Příliš slábi ve víře. Česká ne/religiozita v evropském kontextu. Praha 2010. s. 178-187.

³⁰ KAŠING, P.: *Ostravské hřbitovy, aneb, Zahrady věčnosti nejsou vždy věčné*. Ostrava 2009.

³¹ ENDLER, J.: *Příběhy brněnských hřbitovů*. Brno 2010; FLODROVÁ, M.: *Brněnské hřbitovy*. Brno 1992.

³² BURIAN, V.: *Padli hrdinskou smrtí. Pohřebiště na ústředním hřbitově*. Olomouc 1980; MUSIL, J. V.: *Olomoucké hřbitovy*. In: Zpravodaj Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. č. 17-18. Olomouc 1982. s. 5-6; NEŠPOR, V.: *Průvodce po ústředním hřbitově v Olomouci*. In: Hroby významných českých lidí. Historie hřbitovnictví olomouckého. Uspoř. F. BÁRTEK. Olomouc 1929; OBORNÝ, J.: *Die Friedhöfe von Gross Olmütz*. In: Výstavba a národní hospodářství evropských měst. Praha 1930/31; *Die Olmützer Friedhöfe*. In: Die neue Zeit ze dne 31. října 1877. s. 4-5.

³³ Takové publikace vznikají pouze poskrovnu a je nepsaným pravidlem, že se jedná o publikace vydané k výročí dané instituce. Např. k osmdesátiletému výročí ostravského krematoria vyšla brožura: ŠERKA, J. – LACINA, P.: *80 let krematoria v Ostravě*. Ostrava 2004. Dále např. k osmdesátiletému výročí brněnského krematoria vyšla: FLODROVÁ, M.: *80 let brněnského krematoria*. Brno 2010.

³⁴ ŠERKA, J. – LACINA, P.: *c. d.* Ostrava 2004; FLODROVÁ, M.: *c. d.* Brno 2010.

³⁵ Josef Šerka podal v několika článcích velice podrobnou studii o vzniku krematoria v Moravské Ostravě: ŠERKA, J. – LACINA, P.: *c. d.* Ostrava 2004; ŠERKA, J.: *K počátkům ostravského krematoria (1900-1925)*. In: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. č. 19. Ostrava 1999. s. 351-372; ŠERKA, J.: *Ostravské krematorium první na Moravě*. In: Vlastivědné listy 26. č. 1. Opava 2000. s. 27-30.

³⁶ FLODROVÁ, M.: *Kremační hnutí a brněnské krematorium. 6. 4. 1930 - 2000*. In: 70 let krematoria Brno. Brno 2000. 1 slož. list; FLODROVÁ, M.: *c. d.* Brno 2010.

s výjimkou prvního jmenovaného, se jejich bádání omezilo na pouhý výčet těch nejdůležitějších „milníků“ a dat v kontextu jednotlivého regionálního vývoje. Předchozí bádání se nedostalo do potřebné hloubky církevních sporů a urputných bojů na jednotlivých radnicích a v tisku.

Čestnou výjimku tvoří studie o fungování krematoria v Moravské Ostravě, která naznačuje směr, jakým by se mělo ubírat nadcházející bádání v jednotlivých regionech.³⁷ Článek o Olomouckém krematoriu naopak jen velmi zlehka nastiňuje možnou pramennou základnu a je spíše jen doplňkem větší práce o olomouckých hřbitovech. Překvapením je katastrofální stav zpracování dějin krematoria v Brně. Byť zdejší pobočka spolku Krematorium, která zde figurovala již od počátku třicátých let dvacátého století zanechala největší pramennou základnu k dalšímu bádání, zůstala zatím nedotčena.

Zmínky o krematoriích tvoří spíše velmi drobné střípky v různých publikacích zabývajících se především celkovými dějinami města či dějinami umění. Krematoria totiž mnohdy ozvláštňovaly architektonickou skladbu měst, byly stavěny jako symboly moderny a pokroku. Častým pramenem, který v archivech nalezneme proto jsou i různé detailní nákresy a plány chystaných budov krematorií.

S popisem jednotlivých krematorií se můžeme setkat i v publikacích zaměřených na architekturu. Zájem badatelů je oprávněný, protože krematoria vznikala jako „pokrokové“ a moderní stavby. Ucelenou studii o architektuře prvních krematorií v Československu přináší práce Markéty Večeřákové a Josefa Vybírala.³⁸

³⁷ TICHÁK, M.: *Krematorium*. In: Olomoucké hřbitovy a kolumbária. Olomouc 2001. s. 33-36.

³⁸ ŠERKA, J. – LACINA, P.: *c. d.* Ostrava 2004. Publikace velice dobře zpracovává prameny o vzniku krematoria v Moravské Ostravě. Avšak práci chybí samotné zpracování dějin Ostravského krematoria do celku vznikání krematorií na Moravě. Které by umožnilo udělat si obecnější představu o prosazování kremace na Moravě jako takové.

³⁹ VEČEŘÁKOVÁ, M.: *Krematoria v české architektuře 10. - 30. let 20. století*. In: Umění = Art. Časopis Kabinetu pro teorii a dějiny umění Československé 45. č. 1. Praha 1997. s. 72-92. Dále z regionálních, ryze architektonicky zaměřených, publikací a článků jmenujme: VYBÍRAL, J.: *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890-1938*. Ostrava 1997.

Zkoumat by se daly i samotné dějiny spolku Krematorium jehož ústředí mělo sídlo v Praze. Tento spolek se významně zasloužil o vznik krematorií po celé republice, podílel se na stavbě krematorií i formou výhodných finančních půjček. Archiv spolku Krematorium se sice nedochoval, nicméně i Věstník spolku reflektuje všechny důležité události, kterými spolek prošel.

PROSAZOVÁNÍ POHŘBU ŽEHEM VE SPOLEČNOSTI

Počátky žárového způsobu pohřbívání nacházíme již v pravěkém mezolitu v oblastech dnešního Dánska a Švédska. Lidská těla vystavená žáru jsou doložena i v období paleolitu. Poprvé k tomu došlo pravděpodobně u jezera Mungo v Austrálii. Ohořelý dětský skelet byl nalezen i ve Věstonicích. V žádném z těchto případů však nelze s jistotou říci, zda se jednalo o záměrný rituál.⁴⁰

Žárový ritus byl hodně rozšířen v období antiky, především na území starověkého Řecka a Říma.⁴¹ V Odysseji vypráví Agamemnon Achillovi, jak oslavili spálení jeho ostatků: „*Jakmile Héfaistův tě plamen byl zúplna strávil, z rána jsme tvé bílé, Achilée sebírali kosti, čisté víno kropíce a mastnotu. Ze zlata skytla matka popelnici nám... Kolem tvého popele a kostí naše hrdinné vojsko navršilo mohutnou mohylu na výspě Hellespontu, aby do dálky patrná byla v moři mužům zrozeným i příštím.*“⁴² Staří Řekové pohřbívali své zesnulé obojím způsobem - do země i žehem. Podobně i Římané znali oba způsoby. Na konci republikánské éry Říma již převládal pohřeb žehem, který zde máme doložen až do 3. století našeho letopočtu.⁴³ Zpopelnění byli např. Cicero, Brutus, Pompeius, Augustus, Tiberius i Nero.⁴⁴ I chudí Římané byli zpopelňováni. Skromněji, ale jejich popel byl vždy pečlivě uložen do urny a ta byla obřadně pohřbena. Zpopelňování byli rovněž Frankové, germánské kmeny, Skandinávci. Byly nalezeny zbytky po zpopelňování Vikingů na kýlech jejich lodí. Archeologické nálezy prozrazují pohřbívání žehem i na celém území osídleném Slovaný.⁴⁵

⁴⁰ Srov. SVOBODA, A.: *Paleolit a mezolit: Pohřební ritus*. Brno 2003. s. 21.

⁴¹ Více o pohřbu žehem ve starověku: BUREŠ, I.: *Pohřeb v homérské době*. In: *Krematorium*. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XXIII. č.12. Praha 1932. s. 197-214.

⁴² HOMÉR: *Odysseia*. Přel.: A. ŠKODA. Díl 1. XXIV. zpěv. Praha 1883. s. 148.

⁴³ Existovala soukromá mauzolea bohatých a rodinná žároviště.

⁴⁴ Zesnulí byli ošetřováni vonnými substancemi, spolu s nimi bylo páleno kadidlo, ke zpopelňování se používalo vonných dřev, obřad byl doprovázen hudebními a jinými uměleckými produkcemi.

⁴⁵ O pohřebních zvycích Slovanů jmenujme např.: BERANOVÁ, M.: *Slované*. Praha 1988. Dále LUTOVSKÝ, M.: *Hroby předků. Sonda do života a smrti dávných Slovanů*. Praha 1996. TÝŽ: *Hroby knížat. Kapitoly z českých dějin a hrobové archeologie*. Praha 1996.

Doba křesťanství spalování mrtvých zásadně odmítla.⁴⁶ Známy je výnos franského krále a pozdějšího císaře Karla Velikého z roku 785, kterým zakázal pod trestem smrti spalování pozůstatků nejen pohanským Sasům, jejichž území po mnohaleté válce krvavě dobyl, nýbrž i všem poddaným v celé své rozlehlé říši.⁴⁷

Církev převzala pohřebnictví do svých rukou, nebožtíci byli ukládáni uvnitř i kolem kostelů. Spalování mrtvých bylo už jen součástí tehdejšího soudního zvyku upalovat zločince, „čarodějnice“ a kacíře na hranici.

V souvislosti s vymycováním pohanských zvyků katolickými misii, upustila Evropa od pohřbívání žehem tak striktním způsobem, že v myšlenkovém světě raně středověkého člověka bychom jen stěží narazili na někoho, komu by byla podstata kremace známá. Výklad církve byl po další období jednoznačný - Kristus byl pohřben do země a každý křesťan také musí volit tento způsob pohřbení.⁴⁸ Výjimky byly zcela mimořádné. Spalování zesnulých se provádělo pouze při epidemiích moru a při jiných katastrofách. V 15. a 17. století máme doložené tzv. nouzové kremace, tedy hromadné zpopelňování padlých v různých válkách, obětí moru či zemětřesení v řadě italských měst.⁴⁹ V habsburské monarchii platil přísný zákaz pohřbívání žehem po celé její trvání.

S jistými pokusy o spálení mrtvého těla „antickým způsobem“ se setkáváme v 16. století, kdy v souvislosti s renesančním cítěním, probíhaly první neúspěšné snahy o vzkříšení pohřbu žehem. Tyto snahy byly pokusem o návrat k ideálům antické kultury, nemůžeme je chápat jako cílený návrat ke starověké kremaci.

⁴⁶ FOLTYNOVSKÝ, J.: *c. d.* Olomouc 1936. s. 104.

⁴⁷ Srvn. ŠERKA, J. – LACINA, P.: *c. d.* Ostrava 2004. s. 9.

⁴⁸ Podle Písma však nebyl Kristus vůbec pohřben do země, nýbrž uložen v do skály vytesané jeskyni. Církevní zákaz nelze ani dovozovat přímo z Bible.

⁴⁹ S případy hromadného zpopelňování se setkáváme i ve francouzsko-pruské válce v letech 1870-1871.

Osobnosti v dějinách kremace

Kremace ve svém nejobecnějším vymezení není produktem „pokrokové doby“, naopak je jistým návratem ke starověkým tradicím, od nichž bylo christianizací Evropy, jakožto od pohanského zvyku, upuštěno. Ideový podklad tohoto způsobu pohřbívání byl však ve starověkých náboženstvích jiný než v „moderní“ době. Řekové spalovali své mrtvé, aby se co nejrychleji dostali ke svému božstvu, stejně tak se i křesťané toužili dostat co nejlíže Bohu.⁵⁰ Celé období středověkého způsobu pohřbívání potom vychází z judaistické inhumánní tradice. Cestu ke křesťanskému hnutí otevřela doba plná vynálezů, nových nároků na hygienu, svou roli jistě sehrála i přeplněnost hřbitovů a problémy s jejich udržováním. V neposlední řadě bylo novodobé prosazování kremace nesporným důkazem postupující sekularizace a rozšiřujícího se ateismu.

V roce 1658 anglický fyzik Sir Thomas Browne jako první vystoupil s myšlenkou spálení lidského těla. Avšak v počátcích bylo pohřbívání žehem konáno ve značně primitivních podmínkách na dřevěných hranicích. Jednalo se spíše o „výstřelky“ společnosti než o propracovaný systém prvotního „křesťanského hnutí“.

V osvícenském 18. století nastává obrat v pohřebnictví. Vrchností bylo zakazování pohřbívání v kryptách, pozvolna se rušily hřbitovy a v souvislosti s rozšiřováním měst dochází i k nucenému přemísťování hřbitovů za jejich hranice.⁵¹ Nejčastěji nalézáme zmínky o přání vykonat pohřeb žehem u významných, veřejně známých osobností. Pro zbytek společnosti byla tato forma pohřbu nemyslitelná. To bylo způsobeno především silnou náboženskou výchovou, morálním kodexem společnosti a v neposlední řadě také nevědomostí a nedostatkem finančních prostředků na „kvalitní“ pohřbení žehem.

⁵⁰ Proto se nechávali pohřbívati ve chrámových kryptách nebo v zemi kolem kostelů.

⁵¹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.4. Praha 1925. s. 58-59.*

Dne 27. února 1741 údajně nařídil Friedrich II. Veliký svému ministrovi Podewilsovi v předvečer bitvy u Mollwitz toto: „*Padnu-li, nechat' je moje tělo spáleno po římském způsobu a popel v urně uložte na Reinsbergu!*“ Domněnkou však zůstává, že toto jeho přání bylo spíše ironickou poznámkou, o jejímž naplnění můžeme pochybovat, uvážíme-li, že se jednalo o první velkou bitvu tohoto panovníka. Friedrich Veliký však u Mollwitz slavně zvítězil a žil až do roku 1786, kdy byl dne 17. srpna pohřben klasickým kostrovým ritem.⁵²

Roku 1752 byla údajně ohněm pohřbena v zámeckém parku v Rudolticích ve Slezsku, Žofie markraběnka z Beyreuthu.⁵³ Jak dokázal již výzkum Františka Mencla v roce 1932,⁵⁴ jednalo se o smyšlenou, tradovanou fámu navazující na sympatie tohoto rodu k novým „*renesančním*“ myšlenkám.⁵⁵ Markraběnka byla pohřbena i se svým chotěm do krypty v kostele v Rudolticích klasickým kostrovým ritem. O tradování této události se zřejmě zasloužili starší autoři zahraničních kremačních spolků.⁵⁶

Spalování mrtvých bylo po celá staletí vnímáno negativně, jako nepotřebný a nedůstojný způsob zacházení s ostatky mrtvých, a tak není divu, že až teprve v polovině 18. století se setkáváme pouze s několika případy žárového ritu v Londýně a v Severní Americe.

První pohřbení žehem v Evropě máme doloženo z roku 1769, kdy byla v Londýně na vlastní přání spálena Honoretta Prattová, dcera Sira Johna Brookese z Yorku. Pohřbena je na Hanover Square, na jejím náhrobku jsou uvedeny důvody, proč si zvolila tento způsob pohřbu:

⁵² MENCL, X. F.: *c. d.* Praha 1922.

⁵³ Příbuzná Friedricha Velikého, choť říšského hraběte Vojtěcha Josefa z Hodic, na Rudolticích a Fulštejně.

⁵⁴ MENCL, X. F.: *Kde byla vykonána první evropská kremace v novověku?* In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze.* Roč. XXIII. č.10. Praha 1932. s. 149-158.

⁵⁵ Srovn.: HALADA, J.: *Lexikon české šlechty.* Praha 1992. s. 57-58.

⁵⁶ Především Vix, E. z Darmstadtu: Reclam's Universal-Bibliothek, Nr. 3551/2, na s. 98-101: o zpopelňování mrtvých a pohřebnictví v novověku. Výzva dr. Vixe na uctění památky Hodicovy měla úspěch a berlínský kremační spolek se přičinil o to, že v Hodicově ulici v Postupimí na domě č. 9 byla dne 18. března 1897 slavnostně odhalena deska tomuto obnoviteli antického způsobu pohřbívání. Küchenmeister, F.: *Die Feuerbestattung.* Stuttgart 1874. Týž: *Die verschiedenen Bestattungsarten menschlicher Leichname, vom Anfang der Geschichte bis heute.* Berlin 1885/6. Tuto zmínku se autorovi nepodařilo vyvrátit ani doložit, proto odkazují na zdroj, kde je tato literatura uvedena: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze.* Roč. XXIII. č.10. Praha 1932. s. 149-158.

„V přesvědčení o škodlivosti hřbitovů ustanovila, aby její tělo bylo ohněm pohřbeno, doufajíc, že příklad její bude následován.“⁵⁷ Roku 1770 dal markýz d'Argenton v Paříži na hranici sežehnout ostatky herečky Jehanovy, jíž církev odpírala pohřeb. Na tomto příkladu můžeme vysledovat prvotní kritiku církevního pohřbívání. V severní Americe byl dne 28. prosince 1792 na zahradě svého domu po smrti spálen Colonel Henry Laurens z Charlestownu v Jižní Karolíně.

Foltynovský v příručce pro duchovní správce uvádí výše zmíněné příklady jako kuriozity, které „se setkaly s odporem lidu a způsobily velké pohoršení“.⁵⁸ Ve skutečnosti se však lze domnívat, že pohoršení společnosti vyvolávalo především nedokonalé spálení těla nebožtíka, prováděné často primitivními způsoby, například v sedech s parafínem apod.⁵⁹

K pozvolnému obratu vnímání společnosti přispěly až myšlenky osvícenství a Velké francouzské revoluce. Kremaci propagovaly především úzké skupiny intelektuálů. Požadavek na spalování mrtvých se však pozvolna vkrádal na pořad dne. První vážnější ukázkou můžeme vidět v Paříži, kde byl roku 1796 podán návrh prvního kremačního zákona. Kremační zákon předložil Legrand d'Aussy radě pěti set, dokonce byla vypsána soutěž na krematorium, které mělo být vystavěno na Montmartru. Vlivem pozdějších okolností však bylo od tohoto projektu upuštěno.

Další výraznou manifestací moderní kremace bylo zpopelnění anglického básníka Percy B. Shelleyho⁶⁰ a jeho přítele Edwarda Williamse, které proběhlo dne 16. srpna 1822. Již tato první kremace naznačila budoucí možné problémy s církevními dogmaty a její dopady na veřejnost, o čemž ostatně i svědčí vyčlenění zpopelněných pozůstatků na nekatolickou půdu hřbitova. Církev jako taková totiž nejenže propagovala kostrový způsob pohřbívání mrtvých do země

⁵⁷ MENCL, X. F.: *c. d.* Praha 1922.

⁵⁸ FOLTÝNOVSKÝ, J.: *c. d.* Olomouc 1936. s. 104.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Shelleyho hrob je na římském protestantském hřbitově na Piazza Ostiense. Srov. ARIÉS, P.: *c. d.* Praha 2000. s. 284.

v rakvích, ale často vlastnila i území posvátné půdy kam bylo tělo pohřbeno.

A tak když dne 27. listopadu roku 1849 přednesl jeden z největších zastánců pozvolna se rodícího kremačního hnutí, Jakob Grimm, na Pruské akademii přednášku na téma spalování zemřelých, byl odmítnut. Jeho myšlenky se v roce 1852 ujal materialista Jakub Moleschott, který spalování mrtvých považuje za „svatý úkon“, protože popelem „*mohou se proměnit naše planiny v úrodné nivy*“. Z Německa se poté šířilo hnutí pro spalování mrtvol do Itálie, Anglie a Francie, do 70. let se však jednalo pouze o teoretická pojednání. Kladně nebylo přijato ani obsáhlé lékařské doporučení žehu adresované pruské vládě, které učinil v roce 1855 vrchní vojenský lékař Trussen z Nisy.

V roce 1869 skonal ve Florencii na cestě Evropou maharadža z Kellaporte a byl v městském sadu podle indického ritu spálen. Pro vykonání dosud tabuizované kremace bylo třeba speciálního povolení italské vlády, která ho snad z obavy mezinárodního rozměru a možných diplomatických důsledků celé situace překvapivě povolila. Obřad připomínající upalování kacířů a čarodějnic vzbudil úžas i pohoršení veřejnosti, ale především kýženou pozornost. Vznikla diskuse na mezinárodních lékařských kongresech v roce 1869 a 1871 ve Florencii a v Římě. V italském zdravotním zákoně z roku 1874 byla kremace, alespoň ve výjimečných případech, povolena. Další diskuse o pohřbívání žehem probíhaly na mezinárodních lékařských kongresech v letech 1876 v Drážďanech, 1891 v Londýně, 1894 v Budapešti a 1897 v Moskvě.

Prvořadým předpokladem k opětovnému zavedení nového druhu pohřbívání bylo zkonstruování spolehlivého kremačního zařízení, které by dokázalo zpopelnit lidské ostatky rychle a beze zbytku a vyhovovalo by jak ohledům sanitárním, tak etickým. Novodobý průkopníci pohřbu žehem však v počátcích vyvolávali spíše veřejný odpor a nevoli, protože používali často primitivních metod spalování ostatků na improvizovaných hranicích nebo pomocí sudů s parafínem.⁶¹ První

⁶¹ ŠERKA, J. – LACINA, P.: c. d. Ostrava 2004. s. 9.

prototyp spalovací pece předvedl na světové výstavě ve Vídni v roce 1872 italský profesor Lodovico Brunetti, o rok později patentoval mechanismus moderní kremační pece německý inženýr Friedrich Siemens. Vůbec první krematorium na evropské půdě pak vzniklo v italském Miláně. Švýcarský finančník Albert Keller věnoval potřebné finanční prostředky, z nichž město Milán na svém monumentálním hřbitově vybuodovalo první novodobé krematorium, slavnostně otevřeno bylo dne 22. ledna 1876. Dne 6. prosince téhož roku bylo v Severní Americe otevřeno krematorium ve Washingtonu. Dne 7. června 1876 se konal v Drážďanech první mezinárodní kongres stoupců kremace. Netrvalo dlouho a následovalo, dne 10. prosince 1878, druhé evropské krematorium ve městě Gotha v Německu.⁶²

Stoupenci kremace se v Německu začali seskupovat již od roku 1874. V prvních letech byl ovšem počet kremací v Gothě nízký.⁶³ Stavbu žároviště provedl sám Friedrich Siemens. Zájem o zpopelnění tělesných ostatků přicházel převážně z vyšších společenských vrstev. Právě v Gothě byla roku 1883 zpopelněna první Češka, herečka Helena Veverková-Vinnandová. Roku 1890 je potom v Paříži zpopelněna další Češka Augusta Braunerová, matka malířky Zdenky.

V rychlém sledu pak vznikala krematoria v Anglii (Woking 1879), ve Francii (Paříž 1887) a v řadě dalších zemí.⁶⁴

Z naznačeného obecného příkladu je patrné, že myšlenka kremace nemůže být označována jako „produkt“ jedné země. V Anglii a Francii se pozvolna rodila samotná myšlenka. Projekt spalovacího zařízení byl vynalezen v Německu a první krematorium vzniklo v Itálii. Můžeme tedy konstatovat, že se jednalo o svobodomyšlnou myšlenku intelektuálů bez prvotního nacionalistického rázu.

⁶² Článek: *Gotha slaví 50. výročí*. In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XIX. č. 12. Praha 1928. s. 139. Nebo: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XIX. č. 8. Praha 1928. s. 83-85. Nebo: MENCL, X. F.: *Počátky kremace v novém věku*. In: *Pohřeb žehem*. Nymburk 1935. s. 5.

⁶³ V prvním roce fungování zdejšího krematoria, v roce 1879, to bylo pouze sedmnáct kremací.

⁶⁴ ŠERKA, J. – LACINA, P.: *c. d.* Ostrava 2004. s. 9.

Kremační hnutí v Českých zemích

Pohřeb žehem byl v Evropě postupně vnímán jako nová alternativa ke kostrovému ritu. Rovněž na něj bylo nazíráno jako na pohanský, dávno překonaný zvyk. Myšlenka spalování mrtvých měla skupinu liberálních příznivců⁶⁵ a k nim patřičnou konzervativní opozici.⁶⁶ V Rakousku-Uhersku existoval silný vliv katolické církve a zakořeněný konservatismus, podporovaný legislativou. Habsburská monarchie přijala vyjádření hlavy katolické církve Lva XIII. a uzákonila jeho bulu zakazující pohřeb žehem. Problematika ukládání ostatků i samotného způsobu pohřbu se však i přes tvrdý odpor konzervativní většiny společnosti stávala častým tématem učeneckých debat. Kremaci tedy propagovaly především úzké skupiny intelektuálů.

Již v roce 1847 se podporou kremace v osobní korespondenci zaobírala například i Božena Němcová, když si dne 19. prosince 1847 napsala: „Často a často myslela jsem si, že staří Čechové krásnější způsob v pohřbívání měli než my. Věřte mně, že se mi to shnití v zemi nesmírně zhnusilo; písmo svaté praví: „Člověče, prach jsi a v prach se obrátíš“, jindy se to stalo, ale teď zůstane z člověka hromádka kostí a z těch se udělá mouka a posypou se s ni pole a louky. Jak krásné to bylo, když si mohli lidé prach svých drahých do popelnic uschovat; nyní neví mnohý, kam má na dušičky svíčku postavit a na prvního máje věnec položit.“⁶⁷

⁶⁵ Kromě volnomyšlenkářů propagovali pohřeb žehem liberálové, sociální demokraté a zednáři.

⁶⁶ Především konzervativní kruhy a vysoká církevní hierarchie.

⁶⁷ NĚMCOVÁ, B.: *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc 1996. s. 120-121.

Podpora veřejnosti

Prvními kdo veřejně vystoupili na podporu kremace byli v roce 1872 Jan Neruda v Čechách a v roce 1873 Ctibor Helcelet na Moravě.⁶⁸ Jejich projevy se však nedočkaly většího ohlasu.⁶⁹ Pro dějiny moravského kremačního hnutí je důležitý především rok 1873, kdy veřejně vystoupil ve fejetonu v Moravské Orlici JUDr. Ctibor Helcelet, advokát a významný činitel doby, s apelem na potřebu zásadní reformy pohřbívání. Hlavním cílem jeho fejetonu bylo upozornit na to, že plochy hřbitovů nelze neustále rozšiřovat, protože tím dochází k zabírání stavební a zemědělské plochy a půdy. Dále upozorňoval na „zastaralost“, „nehygieničnost“, zápach a problémy s prosakující vodou na stávajících hřbitovech s převažujícím kostrovým ritem.

Za zavedení kremace bojovala v roce 1880 i MUDr. Anna Bayerová, která vystudovala medicínu v Bernu. Důvody proč zavést kremaci v Českých zemích uvedla ve své knize *Žena lékařkou*. V této knize nám popisuje s jakými problémy spojenými s pohřbíváním do země se společnost konce 19. století potýkala: *„Nechceme opakovati důvody pro spalování mrtvol, tak často ve veřejných listech diskutované. Nám se zdá, že myslí hygienicky vycvičené není těžko rozhodnouti, který způsob pohřbívání jest šetrnější, esthetičtější. Jak často mimovolně na menších hřbitovech zakopneme o kost lidskou a jak často tu zetlelé, v prach rozpadlé částky mrtvých, kdysi komusi předrahyých, se přerývají při kopání nového hrobu – a šlapeme po nich. Konec rozkladu pozvolného, nepěkného věru jest prach – proč tedy bychom neuspíšili pochod ten způsobem umělým, s pietou shrnouce popel, který jen tak před profanací lze opravdu chrániti.“*⁷⁰

Dne 23. ledna 1883 podal návrh na vybudování krematoria Vojtěch Náprstek, stalo se tak v souvislosti s jednáním o rozšiřování

⁶⁸ Neruda publikoval fejetony v Národních listech od roku 1872 do roku 1885. Helcelet veřejně vystoupil v Moravské Orlici dne 31. ledna 1873.

⁶⁹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVIII. č. 10. Praha 1927. s. 111.

⁷⁰ BAYEROVÁ, A: *Žena lékařkou*. Vídeň 1880. s. 371.

pražských hřbitovů na zasedání městské rady. Podobný návrh se pokoušel prosadit ještě dne 25. dubna v roce 1888 na zdravotní komisi. Jak je patrné, Náprstek byl ve své době velmi aktivním propagátorem „nového“ způsobu pohřbívání. Dne 25. října 1890 vystoupil dokonce na vyšehradském hřbitově jako laický řečník na pohřbu paní Augusty Braunerové, když kanovníci odepřeli výkrop a obřady. Augusta Braunerová, choť českého politika Františka Braunera, byla zpopelněna několik dní předtím, konkrétně dne 21. října 1890, v Paříži. Její popel byl uložen na Vyšehradě. Dlouho byla pokládána za první zpopelněnou Češku.⁷¹ Vojta Náprstek byl jeden z prvních, kteří vystoupili z církve.⁷² Také jeho ostatky byly za hranicemi zpopelněny,⁷³ stalo se tak v září roku 1894 v Saské Gothě.⁷⁴

⁷¹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze.* Roč. XXIV. č.10. Praha 1933. s. 114.

⁷² *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVII. č.5. Praha 1926. s. 51.

⁷³ Lékaři zesnulému Náprstkovi z mrtvého těla vyňali mozek a tělo samotné nabalzamovali. Zesnulý byl uložen do cínové rakve, ta do měkké dřevěné a poté do ozdobné. Tento postup odpovídá předpisu k převozu do Gothy k zpopelnění. Pohřeb se konal v Praze dne 6. září ve tři hodiny. Poté byl převezen do Gothy, kde se 7. září ve dvě hodiny odpoledne konala kremace. Jeho rakev za účasti padesáti devíti smutečního hostů z Čech mizela v plamenech za zvuků národní hymny. ZEYER, J.: *Vojta Náprstek.* Praha 1896. s. 21.

⁷⁴ Tam byly konány všechny ostatní kremace až do roku 1906, kdy bylo otevřeno bližší krematorium v Saské Kamenici. Jeho urna je vystavena v Náprstkově muzeu.

První kremace

Hlavně z důvodu převozu mrtvého těla ke spálení v zahraničních krematoriích a s tím souvisejících protokolárních nařízení byly náklady na pohřeb v samotných počátcích kremačního hnutí vysoké. Doprava mrtvoly v rakvi z jedné země do druhé byla podrobena složitým formalitám a předpisům. Tělo muselo být uloženo do neprodyšně zaletované zinkové rakve a ta zase vsunuta do pevné dřevěné rakve. Pro přepravu na železnici bylo zapotřebí sjednání zvláštního vagónu, který byl zapečetěn železničními a celními orgány. Ostatky zemřelého musely být doprovázeny až na místo určení buďto příbuznými zesnulého nebo jejich placenými zástupci. To bylo velice finančně náročné.⁷⁵

První případ zpopelnění některého z občanů žijících na Moravě nacházíme v Brně, kde v roce 1892 skonal v Brně obchodník Albert Drasch. Zpopelněn byl v Gothě.⁷⁶ V dalších letech docházelo k postupnému zvětšování zájmu o kremaci, který vedl v roce 1899 ke vzniku „*Společnosti pro spalování mrtvol*“.

⁷⁵ Srvn. *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze. Roč. XXVII. č.7-8. Praha 1936. s. 110-111.*

⁷⁶ Zpráva o tom se ale nejspíš dochovala zejména proto, že Drasch městu odkázal třetinu svého značného jmění.

Spolková činnost

Zaměříme-li se na spolkovou činnost příznivců kremace, zjistíme, že byť byla samotná kremace v Habsburské monarchii zakázaná, spolková činnost povolena byla. Hlavním průkopníkem kremace se v Rakousko-Uhersku stal Spolek přátel žehu, „*Die Flamme*“, který vznikl již v roce 1885.⁷⁷ Spolek se věnoval především propagační činnosti, organizoval petiční výzvy k povolení pohřbu žehem vládě a jeho členové konali po celé monarchii přednášky o výhodách pohřbu žehem.

Dne 26. března roku 1899 předložil poslanec sněmu království českého, MUDr. Jindřich Záhoř, návrh zákona o kremaci a zároveň s tím založil „*Společnost pro spalování mrtvol*“, kterou jako předseda vedl dvacet let. Nejvýraznějšími postavami tohoto prvního českého sdružení na podporu myšlenky žehu byly vedle předsedy MUDr. Jindřicha Záhoře, také JUDr. Josef Scheiner a Ing. Ludvík Čížek.

Společnost pro spalování mrtvol sice zpočátku čítala necelou stovku členů, ale o to více se v ní vyskytovalo veřejně známých osobností, její členská základna se neustále rozšiřovala.⁷⁸ Tato společnost se starala především o rozšiřování povědomí o pohřbívání žehem, neměla aspirace na prosazování staveb krematorií, šířila pouze samotnou myšlenku kremace. Rozdělení propagační činnosti bylo takové, že Čížek psal odborné články a společně se Záhořem přednášeli po různých městech a Schneider podněcoval zájem v sokolských kruzích. Každý nový případ kremace byl zároveň manifestací.⁷⁹

Byť v průběhu let získávalo kremační hnutí v českých zemích čím dál větší nacionální náboj, můžeme v počátcích vysledovat jistou myšlenkovou shodu. Oběma stranám, české i německé, šlo o povolení

⁷⁷ Celým názvem: *Arbeiter-Feuerbestattungs-Verein „Die Flamme“*.

⁷⁸ Například básník Josef Václav Sládek, členové Národního divadla - Bohumil Benoni a Hana Benoniiová, vdova po Vojtěchu Náprstkovi, Josefa Náprstková. Za několik let i spisovatel a dramaturg Národního divadla Jaroslav Kvapil se svou ženou, herečkou Hanou Kvapilovou, rozenou Kubešovou.

⁷⁹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVI. č.1. Praha 1925. s. 6.

kremace zákonem.⁸⁰ Na zemském sněmu podali dne 25. září roku 1908 čeští poslanci návrh na povolení fakultativních kremací, podepsali jej JUDr. Richard Fischer z Olomouce, dr. Seifert, dr. Budínský, dr. Fajfrlík, Filipínský, Hybeš, Očadlík, dr. Pluhař, Prokeš, Fr. Staněk, Svoboda, Fr. Šerý, Vaněk, dále též dr. Hess a Eldersch. Jejich „nepohodlný“ návrh se však nedostal ani na pořad dne. Znovu jej proto předložili dne 12. října roku 1910 němečtí poslanci dr. Gustav Fiedler, Hirth a spol. jako návrh pilný. V debatě mluvili pro návrh dr. Seifert a továrník Brass, proti němu Fr. Horák a Tvarůžek, většinou 53:47 byl návrh předán výboru sociálně politickému. Projednán ovšem nebyl ani potom.

V Československé republice působila také řada německých spolků pro pohřeb žehem. Měly však jen lokální význam, kterému se nepodařilo vybudovat jednotnou příspěvkovou soustavu.⁸¹ Němečtí stoupci kremace v českých zemích začali brzy po roce 1900 zakládat místní spolky. Patrně první z nich byl založen roku 1902 v Jablonci nad Nisou. Nejpočetnější byl však spolek v Aši. Po vzniku Československa se patnáct těchto společenství volně spojilo ve Svaz německých kremačních spolků.⁸²

V souvislosti s budováním spolků se kremace stala tématem vzrušených debat. Když se v září roku 1907 v Praze sešel XIV. světový kongres Volné myšlenky,⁸³ jednalo se mimo jiné také o problematice prosazení pohřbívání žehem. Na tomto zasedání byl dán podnět k vytvoření společnosti, která by se zasazovala o postavení

⁸⁰ Později to byla právě německá menšina, která spolu s klerikály bojovala proti prosazení obecních rozpočtů na další rok. Jejich boj proti rozpočtu však měl zcela odlišný, nacionální charakter.

⁸¹ *Jiné kremační spolky a pojišťovny v Československu.* In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVIII. č. 12. Praha 1927. s. 137.

⁸² Srov. KRUŽÍK, F.: *Novodobá kremace.* In: *Galerie společnosti přátel žehu.* Brno 1998. s.5.

⁸³ Příznivci Volné myšlenky se často shromažďovali i ve spolcích pro pohřbívání žehem, často byli propojeni s českojazyčnými kremačními spolky. Proto je možné v počátcích kremačního hnutí u nás vysledovat značný ateistický náboj. Na stránkách Volné myšlenky můžeme nalézt články typu „*Za živa pohřbena*“, „*Neuvěřitelné zločiny hrobníků*“, „*4 lebky na plotě nemocnice* atp.

samotných budov krematorií. Vedoucí činitelé měli být voleni jak z české, tak i německé sekce Pražské Volné myšlenky.⁸⁴

Tyto ideje vedly k založení druhého českojazyčného spolku nazvaného „*Krematorium, spolek pro spalování mrtvých*“.⁸⁵ Nástupce „*Společnosti pro spalování mrtvol*“ byl založen 16. března 1909 na ustavující schůzi v Národním domě v Praze na Královských Vinohradech. Prvním předsedou spolku byl zvolen spisovatel a dramaturg Národního divadla v Praze Jaroslav Kvapil.⁸⁶ Spolek vedl po deset let. V roce 1919 se předsednictví vzdal, následně byl zvolen jeho čestným předsedou. Když Společnost pro spalování mrtvol dne 23. března roku 1922 zanikla,⁸⁷ převzal spolek Krematorium veškerou propagační činnost.⁸⁸ Spolek věnoval velkou pozornost přednáškové činnosti v různých městech a obcích jejich hlavním cílem bylo propagovat kremaci.

Spolková působnost byla zpravidla omezena pouze na oblast Čech. České spolky, propagující pohřeb žehem na Moravu, v počátcích kremačního hnutí, nepronikly. Až v roce 1914 spolek Krematorium rozšířil svoje působení i na Moravu, ale členských přihlášek z tohoto území přicházelo stále velmi málo. To bylo zřejmě zapříčiněno požadavkem zvláštních úhrad výloh, vzešlých s dopravou rakve až na místo určení. Teprve usnesením valné hromady z roku 1920 nabyli členové z celého státního území stejných práv a mohla být umožněna spolková organizační práce na Moravě.

⁸⁴ Srov. HARAŠTA, B. (edd.): *Historie pražského spolku „Krematorium“*. In: Galerie Společnosti přátel žehu 2002. Karlovy Vary 2002.

⁸⁵ Od roku 1931 byl spolek přejmenovaný na: „*Krematorium, spolek pro pohřbívání žehem*“.

⁸⁶ Kvapil byl prvním předsedou spolku Krematorium, který vedl do roku 1919, po vzniku Československé republiky se stal poslancem Národního shromáždění, byl to právě on, kdo navrhl zákon o pohřbu žehem.

⁸⁷ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XX. č. 3. Praha 1929. s. 34.

⁸⁸ Nástupcem spolku Krematorium je dnešní Společnost přátel žehu.

Propagační činnost

Zakladatelé spolku Krematorium si uvědomovali, že nestačí pouhé šíření myšlenky, ale že je nutné dát jí také praktický podklad. Spolek se snažil zpřístupnit kremaci širokým vrstvám společnosti zavedením členských příspěvků, které zajišťovaly úhradu celkových výloh budoucího pohřbu, který spolek sám obstaral. Již v roce 1910 vypravil spolek jedenáct členských kremací, v roce 1911 tento počet stoupl na dvacet pět kremací.

Záhy po založení spolku byla zahájena petiční akce v říšském parlamentu ve Vídni za povolení kremace a staveb krematorií v rakouských zemích. Vedení spolku Krematorium vyzvalo své členy, aby zasílali do Vídně petice s podpisy. Tato petiční akce však nezískala potřebnou podporu veřejnosti: *„Myšlenka spalování mrtvých tehdy ještě dosti málo byla našim lidem známa, občané si v té věci nevěděli rady, aspoň u nás na vsích. Mnohý dobrý občan byl by rád petici podepsal, ale kroutil se, že neví, co s tím bude, že se to nebude líbit panu faráři, až se to doví a jinak se ještě lidé vymlouvali, jak už to v podobných případech bývá.“*⁸⁹

Spolková činnost Krematoria byla velice důležitá pro další vývoj. Není bez zajímavosti, že původně se počítalo s uzákoněním fakultativních kremací jako s levnou alternativou kostrového ritu. Mělo jít pouze o spalování dávno pohřbených těl, aby uvolnili místo pro těla nová, která měla být pohřbena klasickým inhumačním způsobem. Kremace byla v počátcích vnímána jako hygienická varianta pohřbívání chudáků z nemocnic a starobinců, o které nikdo nejevil zájem a museli být tedy pohřbeni na náklady obecní kasy.⁹⁰ Oběma českojazyčným kremačním spolkům se podařilo získat pro svou věc řadu významných osobností a pozvolna tak obracet smýšlení o pohřbu zehem ve společenském povědomí. Právě díky této houževnaté činnosti bylo možné během několika let vybudovat silnou organizaci,

⁸⁹ HALBICH, J.: *K počátkům spolku „Krematorium“*. In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XIX. č. 8. Praha 1928. s. 88.

⁹⁰ Např. *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVI. č.1. Praha 1925. s. 5.

stojící na poměrně velké členské základně, nabízející levné a kvalitní služby všem vrstvám obyvatelstva.

Samotný spolek Krematorium se od podobných spolků své doby značně lišil. Ve svých spolkových stanovách určuje, že hlavním účelem spolku má být rozšiřovat fakultativní spalování mrtvých a spolupůsobit na vznik krematorií a kolumbárií. Toho chtěl dosáhnout pořádáním různých přednášek, schůzí, výstav, vydáváním časopisů, brožur a spisů, dále měl za úkol obstarat spálení členů spolku, a to ve vlastních či cizích krematoriích, zakládat odbory mimo sídlo spolku.⁹¹ Hlavní úlohou spolku bylo tedy nejen rozšiřovat členskou základnu a propagovat kremaci, ale především šlo o přímé finanční podporování samotných staveb krematorií. Výjimečným specifikem spolku Krematorium bylo placení určité minimální sumy členských poplatků, které poté zajišťovalo bezplatnou kremaci.⁹² Právě tato pojišťovací činnost lákala spoustu nových příznivců pohřbu žehem, kteří tak rozšiřovali členskou základnu. Velká pozornost byla věnována propagaci. O propagační činnosti zastánců kremace se dovídáme ze spolkového věstníku, který podporoval povědomí o kremaci. *„Oddaní stoupenci kremace s povděkem uvítají, že přece nám ponenáhlu vyrůstá odborná literatura. Potřebujeme ji nezbytně, nejenom pro propagandu a pro získávání nových přátel, ale i k vlastnímu poučení vytříbení a také proto, abychom dokumentovali, že snahy naše mají opravdovou kulturní hodnotu.“*⁹³ Často se ve Věstníku spolku Krematorium také setkáváme s odbornými články o historii a pronikání kremačního hnutí. Lze z něj tedy z části čerpat rovněž o samotné historii spolku, vzniku nových krematorií, kolumbárií a urnových hájů a dalších souvisejících institucí. Zásadním impulsem pro vydávání vlastního spolkového věstníku zřejmě bylo vydávání katolických brožur proti pohřbívání ohněm, které byly rozdávány o slavnostech dušiček na

⁹¹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XXI. č. 5. Praha 1930. s. 69.

⁹² V letech 1909-1959 platila zásada věkově odstupňovaných ročních členských příspěvků, z nichž plynul nárok na bezplatný, spolkový pohřeb žehem. Bez uložení ostatků.

⁹³ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XV. č. 1. Praha 1924. s. 2.

hřbitovech,⁹⁴ to pochopitelně vyvolalo zájem veřejnosti a v reakci na to byly vydávány různé prokremačně zaměřené brožury, nazývané např. „*Pohřeb ohněm nebo hnitím.*“⁹⁵

Kromě propagace v tisku se spolek intenzivně věnoval i činnosti přednáškové. Již od roku 1923 byla pořádána spolkem Krematorium řada přednášek. Jednotliví členové spolku se systematicky věnovali přednášení v různých městech.⁹⁶ Samostatnou iniciativu vyvíjely i jednotlivé pobočky – místní sdružení spolku Krematorium. Na Moravě byla nejvýznamnější pobočka v Brně, která zde byla založena v roce 1921.⁹⁷ Předsedali mu J. Říha, MUDr. G. Mach a dr. J. Slačík. Činnost spolku se okolo roku 1923 pod vedením J. Černého, N. Axmanna a J. Jeřábka zaměřila na stavbu krematoria

Ústředí spolku velice pečlivě sledovalo jednotlivou agendu a snahy o postavení místních krematorií, jak můžeme např. vidět i na stavbě krematoria v Olomouci, kde se v mnoha člancích a glosách vrací právě k problematice prosazování zdejší stavby.⁹⁸ S postupem času si však spolek Krematorium uvědomoval nutnost zvýšení svého ekonomického potenciálu. Postupně začal spolek zřizovat vlastní pohřební ústavy v lokalitách, kde byly vybudována krematoria. V důsledku „*konkurenčního boje*“ soukromé pohřební ústavy doporučovaly pohřby do země, protože z nich měly větší zisky.⁹⁹

⁹⁴ Později paradoxně docházelo právě při slavnostech dušiček k velkým propagačním kampaním pohřbu žehem na různých hřbitovech.

⁹⁵ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XV. č.2. Praha 1924. s. 11.

⁹⁶ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XV. č.2. Praha 1924. s. 11.

⁹⁷ V Brně v uvedeném roce např. přednášel celkem třikrát učitel Axmann, dále samozřejmě předseda spolku Ing. Mencl. V Brně se rovněž můžeme setkat i s přednáškami organizovanými „*Volnou myšlenkou*“.

⁹⁸ Např. jen v roce 1925: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVI. č.4. Praha 1925. s. 63.

Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.6. Praha 1925. s. 84.

Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.10. Praha 1925. s. 116-117.

Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.12. Praha 1925. s. 147.

⁹⁹ Roku 1926 v Ostravě: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVII. č.12. Praha 1926. s. 115. Roku 1927 v Brně: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVIII. č.1-3. Praha 1927. s. 19.

První krematoria a kremační zákon

Nejstarší české krematorium nevyrostlo v Čechách, ale v Americe. Krajané v americkém Chicagu položili 7. prosince 1913 základní kámen k prvnímu českému národnímu krematoriu,¹⁰⁰ již 1. listopadu 1914 v něm byl jako první zpopelněn básník Josef Bezděka.¹⁰¹ Na našem území bylo jako první postaveno krematorium v německy mluvícím Liberci. Stavba zde byla zahájena v roce 1915 a dokončena v roce 1917, ale zdejší krematorium bylo státními úřady zapečetěno a nesmělo být uvedeno do provozu. Situace v monarchii nabývala kuriózních rozměrů. Byť bylo samotné spalování vídeňskými úřady zakázáno, pohřbívání zpopelněné v tichosti možné bylo. Což demonstruje i vznik prvního urnového háje v Jablonci nad Nisou již v roce 1902.

Před rokem 1918 nebylo spalování na území habsburské monarchie úředně povoleno, chtěl-li někdo tento způsob využít, musel využít služeb některého ze zahraničních krematorií. Pro české země připadalo v úvahu nejprve krematorium v německé Gothě.

V Gothě fungovalo již od 10. prosince roku 1878 jako nejstarší krematorium ve střední Evropě. Byla zde zpopelněna první Češka, herečka Helena Veverková-Vinnandová. V roce 1909 vzniklo krematorium v Žitavě – v roce 1918 zde bylo ze 461 provedených kremací 259 pohřbů z území tehdejšího Rakouska.¹⁰²

Znovu se o tomto způsobu pohřbívání začalo diskutovat až v souvislosti se zhroutilím habsburského mocnářství na konci první světové války a vznikem Československé republiky, kdy bylo upuštěno od kategorického odmítání žehu jako možného způsobu pohřbívání. *„Po převratu z 28. října bylo samozřejmo, že zpopelňování mrtvých nebude u nás nikým bráněno; jakmile se stavební poměry utváří jen poněkud příznivěji, dojde zajisté k vybudování přiměřeného počtu*

¹⁰⁰ Více o českém krematoriu v Chicagu. Krematorium. *Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze*. Roč. XXVI. č. 9. Praha 1935. s. 121.

¹⁰¹ Českoamerický básník narozený v Březnici.

¹⁰² ŠERKA, J. – LACINA, P.: *c. d.* Ostrava 2004. s. 18.

*krematorií.*¹⁰³ Ze slov, která napsal Ing. František Mencl v předmluvě knihy *Evropská krematoria*, je patrná obrovská euforie z rozpadu staré monarchie, přespříliš lpící na nejrůznějších klišé. Je zjevné, že atmosféra doby už nepočítala s katolickou církví jako s rovnocenným soupeřem. Přesto to byla právě katolická církev, která pohřbu žehem účinně vzdorovala. Hlavními argumenty propagátorů, paradoxně současně i odpůrců kremace byly především důvody ekonomické.

Zlevnění nebo zdražení pohřbů, to byly otázky, jež trápily obyvatelstvo: „*Národohospodářské důvody kremace jsou zřejmé. Stálé rozšiřování hřbitovů jest obcím velkým břemenem, pozemky pro ně nabývají stále většího rozsahu, z ohledů hygienických a finančních volí se plochy daleko za městem, ale tím vzrůstá opět náklad na potřebné komunikace (tramway, vodovod). Rozlehlé pozemky odcizují se zemědělství.*“¹⁰⁴

Dne 1. dubna 1919 byla v Československu povolena kremace zákonem č. 180/1919 Sb. Z. a n., o fakultativním pohřbívání ohněm.¹⁰⁵ Byl to jeden z nejkratších zákonů, měl pouhé dva paragrafy: Pohřbívání ohněm je dovoleno, a provedením zákona je pověřen ministr veřejného zdravotnictví ve srozumění s ministrem vnitra a spravedlnosti. Tento zákon byl doplněn zákonem č. 464/1921 Sb. Z. a n., o pohřbívání ohněm ze dne 7. prosince 1921, jenž vyhradil obcím zřizování krematorií. Oba předchozí zákony pak byly potvrzeny vládním nařízením č. 194/1923 Sb. Z. a n. ze dne 9. října 1923.

Pohřeb žehem byl striktně stanoven předpisy. Spalovat se smělo jen v úředně schválených krematoriích na základě dokladu, že si nebožtík tento způsob pohřbu přál. Nezbytný byl i úmrtní list a výslovné vyjádření lékaře, že neexistuje sebemenší podezření z trestného činu, sebevraždy, ani že se nejednalo o nahodilé úmrtí. Nutné bylo i vyjádření ohledávače mrtvol.¹⁰⁶ Jinak byla dle paragrafů

¹⁰³ MENCL, X. F.: *Evropská krematoria*. Praha 1919. s. 2.

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 6.

¹⁰⁵ Zákon se někdy označuje jako tzv. Lex Kvapil, nazvaný dle Jaroslava Kvapila, původně spisovatele a dramaturga Národního divadla v Praze.

¹⁰⁶ *Ottův slovník nové doby III/2*. Praha 1935. s. 843.

sedm a osm v nejistých případech nařízena vždy pitva.¹⁰⁷ Od této chvíle nestály myšlenky žehu v cestě žádné legislativní zábrany.

První kremace v Liberci byla provedena ještě v úředně zapečetěném žárovišti dne 31. října 1918, tedy tři dny po vzniku republiky.¹⁰⁸ Prvních obřadů a prvních zpopelnění se toto krematorium tedy dočkalo v samostatné Československé republice. V roce 1921 začalo fungovat krematorium v Praze na Olšanských hřbitovech, 1923 vzniká krematorium v Pardubicích, 1924 v Mostě a Nymburce a 1925 staré krematorium v Moravské Ostravě a 1926 staré krematorium v Plzni. Následovaly krematoria v Brně v roce 1930, a v Olomouci v roce 1932. Československá republika tak po osamostatnění zaujala v oboru pohřbívání žehem první místo mezi nástupnickými státy bývalé monarchie.¹⁰⁹

Následný rozvoj žehu byl rychlý. Rostl nejen počet krematorií, ale i členská základna spolku Krematorium. V prvních deseti letech měl spolek pouze 750 členů a jedinou pobočku v Praze, po roce 1920 přibývalo ročně průměrně čtyři tisíce, výjimečně až osm tisíc členů. V letech 1918 až 1938 bylo postaveno dvanáct krematorií.

O tom, že propagátoři pohřbu žehem měli velké ideály svědčí i myšlenka o vybudování krematoria v Brně. Následující citace dokazuje, že propagátorům nešlo jen o změnu nahlížení společnosti na kremace, odtabuizování tématu, ale také o změnu umělecko-kulturní podoby města: „...i jest žádoucí, aby také s hlediska výtvarně uměleckého důstojně reprezentovalo ideu kremace.“¹¹⁰

¹⁰⁷ Více o soudně-lékařských pitvách - *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVIII. č. 6. Praha 1927. s. 57-58.

¹⁰⁸ ENDLER, J.: *Příběhy brněnských hřbitovů.* Brno 2010. s. 142-145.

¹⁰⁹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVIII. č. 10. Praha 1927. s. 106.

¹¹⁰ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XV. č.10-11. Praha 1924. s. 107.

Církev proti kremaci

Katolická církev vnímala pohřeb žehem nepřátelsky. Jako jednoznačný protikřesťanský postoj, projev sekularismu a veřejnou demonstraci svých odpůrců. Proto proti kremaci již od začátku velmi silně protestovala.¹¹¹

Pokud se zaměříme na popis spalování zemřelých v Bibli, zjistíme, že i zde můžeme nalézt případy tohoto způsobu pohřbu. Popisuje způsoby pohřbívání přesně podle daných dobových zvyklostí. Původním pohřebišťem popisovaným v Bibli je přírodní jeskyně, s jedním až dvěma hroby. Mrtvola nebyla zasypána pískem, jen byla dána do skály. Například když zemřela Sára, žena Abraháмова byla pohřbena ve skále,¹¹² Abraham byl rovněž pohřben do Makpelské jeskyně.¹¹³ Regionální rozdílnosti ve zvyklostech pohřbívání vidíme na pohřbu Jáкова, Josefova otce, který byl nabalzamován v Egyptě podle tamních zvyklostí.¹¹⁴

Spalování mrtvých je v Bibli tolerováno, a to především po vojenských konfliktech. Tento akt měl praktické odůvodnění, pomáhal zastavit šíření možné nákazy. Např. po útocích Góga v Izraeli byly kosti mrtvých shromážděny na jedno místo a spáleny.¹¹⁵ Jednalo se však jen o výjimečný způsob pohřbení v polních vojenských podmínkách, který nalezneme i u dalšího vojenského konfliktu. V době když byli „*Izraelci poraženi od Pelištejnců na pohoří Gilbóa, Saul a jeho synové padli. Obyvatelé Jabeše v Gileádu potom sňali mrtvé tělo krále Saula a jeho synů ze zdí města Betšánu, odvezli je do Jabeše, spálili a pochovali je tam.*“¹¹⁶ Byť se jednalo spíše o výjimky, Bible se nad touto „*netradiční*“ formou pohřbení nikterak nepozastavuje. Ovšem i v Bibli se můžeme setkat i s výkladem pohřbu žehem v negativním smyslu, když se o spalování ostatků mluví jako o pohaně a trestu: „*A obrátiv se Joziáš, uzřel hroby, které tu na hoře byly, pobral kosti z těchto hrobů a*

¹¹¹ Srvn. FOLTYNOVSKÝ, J.: *c. d.* Olomouc 1936. s. 103.

¹¹² *Genesis 23, 19.*

¹¹³ *Genesis 25, 9.*

¹¹⁴ *Genesis 50, 2-3.*

¹¹⁵ *Ezechiel 39, 11-15.*

¹¹⁶ *Knihy Samuelova I., 31, 12-13.*

*spálil je na tom oltári.*¹¹⁷ Můžeme se tedy domnívat, že pohřbívání v dané době bylo vždy jakýmsi sloučením obyčejů v menší či větší míře ovlivněné lidskými potřebami. Mrtvý byl ve většině případů pohřben dle zvyků země, v níž zemřel.

¹¹⁷ *Druhá kniha Královská 23, 16.*

Reakce církve na kremační hnutí

V reakci na růst kremačního hnutí byl dne 19. května 1886 vydán Dekret Svatého Officia, který odsuzoval kremační hnutí a samotná účast v něm byla zakázána. Táž kongregace v dekretu ze dne 15. prosince 1886 prohlašuje, že byl-li by někdo spálen z vůle pozůstalých, nikoliv dle vlastního přání, má nárok na církevní obřady jak doma, tak i v kostele, ale nikoli až k místu spálení.¹¹⁸ Toto církevní nařízení de facto potvrdila bula papeže Lva XIII. z roku 1889, která pohřeb žehem zakázala. Církev v kremaci od počátku viděla hrozbu, která odvrací mysl věřících od myšlenek na věčný život. „*Barbarský způsob spalování mrtvol se velebí jako moderní pokrok a zařízení zdravotní, a tak že ponenáhlu se odvrací mysl věřících od myšlenek na smrt a od naděje na zmrtvýchvstání.*“¹¹⁹

Stanovisko katolické církve bylo dáno Kodexem katolického práva z roku 1917, který v několika kánonech zakazoval jakékoli spolupodílení na pohřbu žehem. Kánon 1203 v prvním paragrafu pohřeb žehem striktně zakazuje: „*Těla zemřelých věřících nutno pohřbívat, jejich spalování se zavrhuje.*“¹²⁰ Druhý paragraf kánonu 1203 pak ještě doplňuje zákaz spálení těla nebožtíka i v případě výslovného přání umírajícího uvedeného v poslední vůli. Tato poslední vůle měla být přehlížena, jakoby neexistovala. Pro církev byl vždy důležitý akt kajícího umírajícího. Pokud však trval na pohřbu žehem a svůj názor nezměnil, neměl po smrti nárok na církevní pohřební obřady. Dokonce ani v případě, že pozůstalý jeho vůli odmítli vykonat a jeho tělo nakonec spáleno nebylo. „*Přikáže-li kdo jakýmkoli způsobem, aby jeho tělo bylo spáleno, jest nedovoleno vykonat toto přání, a je-li připojeno k smlouvě, závěti anebo jakémukoli jinému úkonu, budiž považováno za nepřipojené.*“¹²¹

¹¹⁸ Tohoto momentu se dalo zneužít. Pozůstalý toho využívali z důvodu snahy dosáhnout pohřbení zesnulého do rodinného hrobu, proto později církev zpřísnila svá nařízení.

¹¹⁹ FOLTYNOVSKÝ, J.: c. d. Olomouc 1936. s. 101.

¹²⁰ KOP, F.: *Kodex kanonického práva z roku 1917*. Olomouc 1969. s. 271.

¹²¹ Tamtéž.

Sankce za neuposlechnutí byly tvrdé: „*Kdo by neuposlechl zákazů Církve a nařídili tělo své po smrti spáliti, nemají míti církevního pohřbu, jestliže nedali před smrtí najevo nějaké známky kajícího.*“¹²²

Popel těch, jež neodradila všechna předešlá varování měl být dle církevního kánonu 1212 uložen mimo posvěcenou půdu hřbitova, na odděleném místě. „*Mimo žehnaný hřbitov ať dle možnosti je po ruce jiné místo, rovněž uzavřené a chráněné, kde ať se pochovají ti, jimž se nepovoluje církevní pohřeb.*“¹²³ Kánonem číslo 1240 potom byli zastánci křesťanského hnutí řazeni do skupiny vyloučené z vysvěcené půdy hřbitovů, do níž patřili lidé z okraje katolické společnosti.¹²⁴

Naskytuje se otázka, zda se tato opatření nedala nějak obejít. Objevovaly se totiž případy, kdy pozůstalí zneužívali svolení k církevnímu pohřbu prohlášením, že si oni sami přejí zpopelnění, ač si toho zemřelý výslovně nepřál. Dle kánonu 1241 nesměla být v takovém případě sice sloužena mše svatá pohřební ani anniversaria, ani vykonány jiné veřejné pohřební úkony.¹²⁵ Avšak dle kánonu 809 byla za všechny zemřelé katolíky, tedy *de facto* i spálené, povolena soukromá a neohlášená mše svatá *de die*, s účastí duchovního. Tento „ústupek“ působil často pohoršení mezi dobrými katolíky, byl označován za slabost a nespravedlnost.¹²⁶ Právě tato „obcházení“ církevních nařízení vedla k rozhodnutí striktně, bez jakýchkoliv výjimek, pohřeb žehem zakázat.¹²⁷ Přesto se s touto praxí setkáváme až do církevního povolení kremací v roce 1963.

Rovněž představitelé spolku Krematorium se na případy církevního povolení kremace dívali s pobouřením. V podstatě se totiž jednalo o akt poukázání na „*neliberálnost*“ kremace, že může být někdo spálen proti svému přesvědčení a vůli. Činovníkům spolku Krematorium se nelíbilo prohlášení, že zlí příbuzní rozhodli o spálení. Přitom tohoto mimořádného povolení kremace s liturgickými obřady

¹²² *Kánon 1240, paragraf 1 a 5.*

¹²³ KOP, F.: *c. d.* Olomouc 1969. s. 273.

¹²⁴ Nepokřtění, exkomunikovaní či interdikovaní, sebevrazi a další.

¹²⁵ FOLTYNOVSKÝ, J.: *c. d.* Olomouoc 1936. s. 100.

¹²⁶ Tamtéž. s. 101-102.

¹²⁷ V církevní provincii moravské roku 1931 – Acta Curiae Archiepiscopalis Olomucensis (dále ACO) 1931. s. 139.

bylo viditelně využíváno i samotným klérem, pokud se jednalo o veřejně známou osobnost – jako tomu bylo například při pohřbu předsedy živnostenské banky Ing. Bohdana Maříka. Výkrop jeho tělesných ostatků provedl samotný velmistr Křížovnického řádu Josef Vlasák, poté následovala kremace v Praze na Olšanech.¹²⁸ Záleželo tedy zjevně na benevolenci jednotlivých duchovních, jak si kanonický kodex vykládaly v praxi.¹²⁹

František Metoděj Žampach, jakožto činovník československé lidové strany v Brně, se musel v lednu 1933 zabývat otázkou: *„Proč bylo loni v ČSR zpopelněno přes dva a půl tisíce katolíků.“* V článku, nadepsaném *„Boj proti kremaci“*, který nacházíme rozpracovaný v jeho písemné pozůstalosti shledává, že církevní stanovisko ke kremaci není dostatečně známo. *„Politicky je boj o kremaci u nás rozhodnut zákonem o spalování mrtvol, pro který hlasovaly všechny liberalisticko-pokrokové strany, i ty, jež o sobě tvrdí, že jsou také katolické. Katolíci tohoto zákona nepotřebují a jestliže přece většina spálených byla katolíky, pak je vada jinde než v zákoně nebo v propagaci kremace. Opakujeme: neuvědomělost, vlažnost, lhostejnost katolíků způsobuje tento smutný zjev, kterého také krematoristé důkladně využívají ve své propagandě.“*¹³⁰

Docházelo k zajímavému střetu dvou světů, církevního a světského. Zákon č. 464/1921 SB. Z a n., ze dne 7. prosince 1921, paragraf sedm odstavec b) stanovuje, že povolení ke kremaci smí být vydáno pouze tehdy, když se předloží úřadu průkaz, že nebožtík si tak sám přál, nebo že nebyl odpůrcem žehu. Pokud se však jednalo o povolení pohřbu žehem stačilo církvi prohlášení, že byl zesnulý spálen proti své vůli. Propagátoři pohřbu žehem se museli vyrovnat s absencí katolického kněze na samotném obřadu. Proto byly zakládány pěvecké sbory, které by takto suplovaly kulturní program při kremaci. Například již roku 1924 byl v Brně z popudu místního výboru spolku

¹²⁸ AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 54 (různé písemnosti cizích osob týkající se hřbitovů, krematoria, atd. 1931-1938) kart. 2. Zpráva ČTK.

¹²⁹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XXI. č. 6-7. Praha 1930. s. 83.

¹³⁰ AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936).

Krematorium,¹³¹ založen pěvecký sbor, který měl nacvičit několik písní vhodných ke kremacím. Pořádány byly rovněž různé vycházky do krematorií, vzpomínkové dušičkové akce, atp.¹³² Tyto kremační, propagační akce byly masovými demonstracemi proti církevním zákazům. „*Jestliže klerikálové vypověděli boj snahám těch, kdož touží po očistě ohněm po smrti, nastává pokrokovým lidem povinnost sraziti šíky a nahraditi ceremonie pěveckými sbory a hojnou účastí členstva.*“¹³³

Otázkou k zamyšlení je, do jaké míry příznivci způsobu pohřbívání žehem popírali Boha v jeho podstatě. Spolek Krematorium se v počátcích utvářel jako spolek ateistů, vycházející z Volné myšlenky. Svůj program formuloval takto: „*Nevěříme v těla vzkříšení a zmrtvýchvstání, jsme si toho vědomi, že jenom vzpomínka a dobré jméno trvale nás přežijí, jenom v této podobě jeví se nám nesmrtelnost... Jest zásadou dávno stanovenou a uznávanou na odborných sjezdech našich, že kremace není věcí ani politiky ani náboženství: jsou-li podnes ještě církve, které uplatňují svoji předpojatost, sami členové, jejich vynutí si nápravu, budou-li jen dosti houževnatí.*“¹³⁴

Zastánci kremace v dalších letech upozorňovali na „nesvobodu“ a nemožnost volby způsobu pohřbu v církevním světě: „*Ve svém středu uplatňujeme krajní snášelnivost a upřímnou součinnost všech pokrokových činitelů. Domáhali jsme se vždycky jenom dobrovolného zpopelňování mrtvých, nikoliv nuceného či povinného – bránili jsme se teroru cizímu, ale netoužíme nikterak svoje názory, víru či přesvědčení vnucovati druhým.*“¹³⁵ Postupem času však docházelo k paradoxní situaci. Přestože ve svých počátcích spolek Krematorium negoval víru v posmrtný život, jednou z jeho hlavních snah bylo prosazení kremace v katolickém světě, včetně účasti duchovního na samotném

¹³¹ Který v té době čítal již přes šest set členů.

¹³² *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XV. č.2. Praha 1924. s. 15.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XVI. č.1. Praha 1925. s. 7.

¹³⁵ Tamtéž.

kremačním obřadu. Původní nesmlouvavé „nevěříme v těla vzkříšení“ se tak pozvolna transformovalo na uložení ostatků nebožtíka do „věčného klidu“.¹³⁶

Z hlediska možné veřejné manifestace nevíry v posmrtný život a ve vzkříšení těla se katolická církev od kremace odkláněla.¹³⁷ „Zbavení předsudků o životě posmrtném a záhrobním, přejeme si, aby až skončena bude naše životní dráha, bylo naší tělesné schránce dopřáno rychlou cestou věčného klidu a víme dnes, že bude naše přání uposlechnuto.“¹³⁸

Důvody, jež vedly katolickou církev k tak urputnému zakazování pohřbu žehem, vypisuje Josef Foltynovský v knize *Duchovní správa*.¹³⁹ Byla to tisíciletá náboženská tradice pohřbívání do hrobu, posvěcená pohřbem samotného Spasitele a na druhé straně snaha ateistů spalováním vzkřísit starý pohanský způsob pohřbívání.¹⁴⁰

V roce 1921 do sporu zasáhla vláda, když zákonem číslo 464/1921 Sb. Z a n, paragraf čtrnáct, bylo ukládání popela zesnulých na hřbitovech ztotožněno s pochováváním mrtvol samých. Podle církevního kánonu číslo 1212 měl být popel zesnulých uložen odděleně, na neposvěcenou část hřbitova,¹⁴¹ to se týkalo i uřen spálených katolíků. Jednoduše řečeno, katolík pohřbený žehem zůstával katolíkem spadajícím pod pravomoc římskokatolické církve, i když mu právě ona odepřela příslušné pohřební obřady, a tím pádem i možnost věčného života.

Avšak pokud si chtěla katolická církev udržet náskok, musela se vyrovnat s finančním aspektem celé věci pohřbu zesnulého, kdy kremační spolky zaručovaly svým členům za určitý roční příspěvek nárok na bezplatnou kremaci. Hlavním „lákadlem“ proč zvolit pro pohřbení právě metodu kremace byl především sociální moment - výše kremačního poplatku, poplatek za použití obřadní síně, jakožto i hra na

¹³⁶ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.1. Praha 1925. s. 7.*

¹³⁷ Srpn. FOLTYNOVSKÝ, J.: c. d. Olomouc 1936. s. 103.

¹³⁸ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.1. Praha 1925. s. 7.*

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž. s. 106.

¹⁴¹ Dle kán. 1212.

varhany byla pro všechny skupiny stejná. Poplatek se různil pouze v souvislosti s požadavky na urnu a květinovou výzdobu. Právě z toho důvodu bylo na katolické straně zaváděno tzv. pohřební pojištění, které zavedla např. Národní pojišťovna v Olomouci, tu pak doporučoval i ordinát olomoucký.¹⁴²

V roce 1926 byl papežkou stolicí doplněn závazný dekret z roku 1886, kde se píše, že zpopelňování nesmí být za žádných okolností vykonáno ani tehdy, když si to umírající výslovně přál. Rovněž pravoslavná církev označovala žeh jako zbytek pohanství a zakazovala jej. Tolerantněji přistupovaly k žehu pouze katolické církve, které byly po vzniku Československé republiky obnovovány a zakládány.

Po letech marných bojů katolické církvi nezbylo než ustoupit. Dne 29. března 1963 se nařízením Jana XXIII. ze dne 29. března 1963 pozměnily kánony 1203, paragraf 2 a kánon 1240 nařízeními 1 a 5.¹⁴³ Definitivní změna nastala v roce 1969, zejména v reakci na důsledky druhé světové války, kdy byl papež Pavel VI. celosvětovým veřejným míněním donucen ke schválení církevního „*Pohřebního řádu*“, kterým byla mimo jiné povolena účast římskokatolických duchovních při obřadech v krematoriích.¹⁴⁴

¹⁴² ACO 1932. č. 6.

¹⁴³ AAS 1964. č. 13. s. 822.

¹⁴⁴ *Kronika křesťanství*. Praha 1998. s. 369.

BOJ O VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ

Pohřbívání žehem mělo dávnou tradici, kterou obhájci kremáčního hnutí spatřovali již u starých Slovanů.¹⁴⁵ Rovněž byla vyzdihována středověká tradice upalování kacířů, která byla i jistým poukazováním na středověké církevní „*tmářství*“.

„*Plamen byl posvěcen hranicemi mučedníků až k Mistru Janu Husovi a Giordanu Brunovi.*“¹⁴⁶ Zmiňme výrok Vojty Náprstka: „*Když se Mistr Jan Hus a Jeroným Pražský nebáli dát upálit za živa, nebudeme se bát ani my po smrti.*“¹⁴⁷

Paralelně k tomuto tvrzení však byl kremaci připisován i punc modernosti a hygieničnosti. Myšlenka slovanské pospolitosti za použití moderních technologií, přetvořená pro potřeby moderní společnosti, měla velkou pravděpodobnost na zisk kladných ohlasů společností.

Přesto konzervativní obhájci „*klasického*“ způsobu pohřbívání měli velikou výhodu v tom, že lidé si nepamatovali, že by některý z jejich předků byl pohřben formou žárového ritu. Ve městech, městečkách i na vesnicích po léta fungovala jednotná správa hřbitovů a s ní byl spojený i jednotný způsob pohřbívání, na nějž měla monopol prakticky až do roku 1950 katolická církev.¹⁴⁸ Byla to právě katolická církev, která ovládala pohřební rituály a spleť systém hřbitovních cestiček, náhrobků a hrobů, který lidem dával tolik potřebné vědomí pospolitosti k rodinným tradicím a zvykům. Porušení zavedených zvyků mohlo vést k vyloučení ze společnosti formou umístění hrobu na nekatolické, tím i méně prestižní části hřbitova.

Při otevření krematoria v Nymburce v roce 1925 pronesl předseda spolku Krematorium František Mencl zajímavý projev, zanechal v něm

¹⁴⁵ Už v 19. století podporovali myšlenku kremace intelektuálové: Božena Němcová (srvn. NĚMCOVÁ, B.: *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc 1996), Jan Neruda, Ctibor Helcelet, Anna Bayerová (srvn. BAYEROVÁ, A.: *Žena lékařkou*. Vídeň 1880. s. 371), Vojtěch Náprstek (srvn. ZEYER, J.: *Vojta Náprstek*. Praha 1896, s. 21), Jaroslav Kvapil s manželkou Hanou Kvapilovou (srvn. HARAŠTA, B. (edd.): *Jaroslav Kvapil a žeh*. In: Galerie Společnosti přátel žehu. Karlovy Vary 1998).

¹⁴⁶ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVI. č.4. Praha 1925. s. 59.

¹⁴⁷ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze*. Roč. XXIV. č.10. Praha 1933. s. 114.

¹⁴⁸ Po roce 1950 přešla správa hřbitovů na stát v operativní správě Národních výborů.

svědectví o tom, jak kremační hnutí vnímala společnost dané doby: „Co vadí a zároveň hatí ještě naši práci, bývají předsudky a leckdy též lehkomyšlnost. Lidé se pozastavují, že se spolčujeme a sdružujeme pod tímto heslem kremace, ba i časopis illustrovaný měsíčně vydáváme, naše jednání připadá jim výstřední, liché, malicherné, jako bychom se prý již nemohli dočkati a neměli jiného posláním ve světě... Jednu zvláštnost snad skutečně máme na rozdíl od jiných: že si zvykáme nebát se smrti, nebojíme se myšlenky na smrt a svoje konání zařizujeme pod tímto zorným úhlem.“¹⁴⁹ Na tomto příkladu je patrná nedůvěra veřejnosti v kremační hnutí u nás. Člověk na počátku dvacátého století už nechápal, proč by se měl zajímat o smrt, umírání a pohřební rituály s tím související. Spolek Krematorium tak svým jednáním vzbuzoval u velké části obyvatelstva dojem „spolku podivínů“.

Autoři prokremačně zaměřených spisů upozorňovali především na zastaralost, nehygieničnost, zápach a také na časté problémy s prosakující vodou na hřbitovech.¹⁵⁰ Heslem doby se stal již zmiňovaný Helceletův výrok: „Zachovejte půdu živým.“¹⁵¹

Obecně můžeme konstatovat, že prosazování staveb krematorií bylo téměř vždy provázeno spoustou ohlasů a bylo častým zdrojem politických konfliktů. O tom vypovídá ilustrativní novinový článek z Moravského večerníku, který se vyjadřuje k jednání zastupitelstva města Olomouce o stavbě krematoria: „Ke včerejší schůzi dostavilo se mnoho posluchačů, kteří za svou vytrvalost, s níž sledovali několikahodinové jednání, byli vrchovatě odměněni. Nebývá to vždycky, aby člověk slyšel v zasedací síni tolik rámusu a tolik tvrdých slov, jako včera. Skoro se zdálo, že ovzduší je nabito elektrinou, která pronikla všemi členy zastupitelstva a úplně zhroutila jejich nervy. Viděli jsme včera i ony členy zastupitelstva, kteří jsou počítáni mezi nejkolidnější, jak se dali strhnout celkovou náladou a přispívali tak

¹⁴⁹ Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.1. Praha 1925. s. 6.

¹⁵⁰ Více o zdravotních závadách hřbitovů, jejich přeplnění a drahotě. „Krematorium“. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze. Roč. XXIII. č.2. Praha 1932. s. 175-176.

¹⁵¹ HELCELET, J.: *Feuilleton*. Moravská Orlice ze dne 31. ledna 1873. čís. 25. s. 1-2.

vydatně ke vřavě, že starostův zvonek marně se chvílemi namáhal je utišiti.¹⁵²

Ať se jednalo o ohlasy negativní či pozitivní, zůstaly nám dochovány pouze v tištěné podobě. Nechutná kampaň vedená oběma tábory na stránkách tisku a různých brožurek si doslova libovala v nechutnostech. Jedna strana popisovala hrůzostrašné kroucení těla při spalování, v němž viděla boží znamení nesouhlasu s touto formou pohřbení. Naopak zastánci kremace věnovali velkou pozornost nedůstojnému tlení těla v hrobech, jeho ožírání červy, atp.

Jednalo se o kampaně vedené mnohdy až s hororovým nádechem, jak se zdánlivě mrtvý člověk probudil v zakopané rakvi. Například v novinovém článku z roku 1924 se můžeme dočíst o „*Trapném výjevu*“ na hřbitově v Olomouci: „*Předevčírem odpoledne konal se pohřeb poštovního pokladníka p. Slezáka na ústředním hřbitově v Olomouci. Při spouštění rakve do hrobu přetrhly se pásy na přístroji pro spouštění rakve, rakev spadla nohama dole s hůry do hrobu, při čemž víko z rakve odletělo a hlava mrtvého vyvalila se z hrobu ven. Nad tím vzniklo zcela pochopitelné rozechvění mezi účastníky pohřbu, stupňováno ještě vzájemnou hádkou hrobníků, kteří navzájem se obviňovati počali z viny na tomto trapném výjevu, jakož i nářkem pozůstalých truchlících, když spatřili hlavu zemřelého váleči se v hlíně, naházené okolo hrobu.*“¹⁵³

Nejlépe je celá agenda vidět na příkladech, kdy si obě strany vyměňovaly názory skrze vlastní periodika. Klasickému pohřbu do země nakloněný Jaroslav Hilbert napsal fejeton nazvaný Pohřeb ohněm, otištěný byl dne 6. ledna 1924 v katolickém Venkově: „*A tak nyní pravím: pohrdáte-li tradicí starého viditelného uložení do země, na níž člověk žil, dobrá; pohrdáte-li hozením trochy hlíny na rakev, které bývalo rozloučením, dobrá; pohrdáte-li dávným obřadem církevním, jeho výkropem, jeho starými slovy, dobrá; pohrdáte-li otčenášem, jímž církev loučí s tím, koho křtila, dobrá; ale pak, jste-li nevěrci (což je*

¹⁵² Moravský večerník ze dne 14. října 1924. č. 236. s. 3.

¹⁵³ Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XV. č.4. Praha 1924. s. 50. Nebo též Právo Lidu ze dne 6. srpna 1923.

vaše věc), vytvořte si něco stejně hodnotného, jako církevní tradice vytvořila, a nepřitvořte pohřeb.¹⁵⁴

Na to se dočkal odpovědi přímo od předsedy spolku Krematorium Františka Mencla: „Vážený pane redaktore, věnoval jste dne 6. tohoto měsíce feuilleton „Venkova“ otázce pohřbívání ohněm. Věřím Vaším slovům, že neměl jste v úmyslu odvracet nikoho od tohoto způsobu pohřbu, vždyť naopak je nám známo, že sám jste byl před 20 lety členem první „Společnosti pro spalování mrtvých“ (nedávno zaniklé), leč přece vaše vývody jsou s to takový vliv vykonávat... Snažíme se upřímně, aby se při pohřbívání ohněm uplatnilo umění. Vede nás při této snaze dvojí důvod, jednak ryzí láska k umění sama o sobě, jednak úvaha, že je třeba při laických obřadech poskytnouti lidu náhradu za umělecké dojmy, které mu podávaly církve, ať je to zpěv, hudba, díla výtvarného umění atd. Proto jsme působili k tomu, aby projekty krematorií byly opatřovány veřejnými soutěžemi.“¹⁵⁵

Avšak jak vyplývá z následující citace, byli si vedoucí činitelé spolku Krematorium vědomi toho, že jejich zájem na prosazování pohřbu žehem ve společnosti naráží na nepřekonatelné církevní dogma. „Jiné společenství myšlenkové a zájmové šikuje proti pohřbu žehem odpůrce z řad církevních, kteří zájmy ryze konfesijní a kněžské zakrývají průhledným pláštěm zřetelů domněle ryze náboženských. Myšlenka pohřbu žehem odporuje jaksi dogmatu o z mrtvých vstání těl; s tím jsou spjaty také hospodářské zájmy kněžstva, na kultu mrtvých zakládá se odedávna jeho moc. V církevních zřízencích a agitátorech má proto pohřeb žehem odpůrce a nepřátele nejprudší.“¹⁵⁶

Souboj odpůrců se zastánci tohoto nového způsobu pohřbívání se stal mnoholetým sporem, posledním pokusem o upevnění upadající prestiže a politicko-kulturního vlivu církve. Nejvýrazněji se tento spor projevil na půdě jednotlivých městských zastupitelstev, kdy jednání o stavebním povolení budovy krematoria mnohdy dokázalo rozpoutat dramatické a vášnivé diskuse.

¹⁵⁴ Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XV. č.7. Praha 1924. s. 76.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž. s. 81.

Pohled na kremaci očima dobových naučných encyklopedií

Posun veřejného mínění ve prospěch kremací výmluvně dokládají české encyklopedie. Nahlédneme-li do Českého slovníku bohovědného¹⁵⁷ vydaného roku 1916, slovo „*kremace nebo cinerace*“ - tedy spalování ostatků mrtvých - tam nenajdeme. Je to poměrně logické, neboť církev kremaci odsoudila, jako nemorální a do jisté míry i výstřední, pohanský přežitek. Jediné, co se k tomuto pojmu v Českém slovníku bohovědném přibližuje, je vysvětlení pojmu cinerarium – „*urna čili nádoba, užívaná v římském starověku k uschování popela osob zemřelých; v církvi katolické nádoba s popelem svatých.*“¹⁵⁸ Bohovědný slovník tedy kremaci vysvětluje jako něco dávno překonaného, užívaného v „*římském starověku*“. Vysvětluje proč jsou někteří katoličtí svatí touto metodou pohřbeni, že to kdysi bylo na denním pořádku, ale v dnešní době je to překonanou a křesťansky nemorální záležitostí.

Právě v tom je největší paradox tehdejšího odmítání pohřbu žehem, na jedné straně ho církev označovala za nepotřebný, zastaralý a dávno překonaný zvyk starověkého světa, k tomu navíc značně finančně náročný, s nejistým ziskem pro zřizovatele.¹⁵⁹ Na druhé straně jedním z hlavních problémů prosazování pohřbu žehem u veřejnosti byl punc novátorství, který narušoval návyky prověřené časem, pohřbívání do země bylo navíc způsobem, který si volily generace předků z pokolení na pokolení. Z důvodu církevního zákazu hrozilo nebezpečí uložení ostatků nebožtíka pohřbeného žehem mimo rodinný hrob a tím pádem i porušení rodinné tradice.

Avšak spolu se vrůstajícím zájmem o kremaci, rostla i popularita této „*nové*“ alternativy způsobu pohřbívání u veřejnosti. Zatímco v Riegrově slovníku naučném¹⁶⁰ z roku 1863 chybí o pohřbu žehem jakákoli informace, v Ottově slovníku naučném z roku 1890 se již heslo

¹⁵⁷ TUMPACH, J. – PODLAHA, A.: *Český slovník bohovědný*. Praha 1916.

¹⁵⁸ Tamtéž. s. 826.

¹⁵⁹ Tyto důvody opírala římskokatolická církev o zákaz věřících nechat své ostatky spálit pod hrozbou nevykonání církevních obřadů.

¹⁶⁰ *Riegrův slovník naučný*. Praha 1863.

„kremace“ objevuje, byť je odbyto dvěma řádky. V heslu „pohřbívání“ jsou sice podrobně popsány „pochody hnilobní“, ale spalování mrtvých uvádí neznámý autor hesla jen jako jeden z možných způsobů pohřbu, který nikterak nespecifikuje.¹⁶¹ Čtvrtý díl Masarykova slovníku naučného¹⁶² z roku 1929 už věnuje kremacím a krematoriu důkladnou pozornost,¹⁶³ neméně důkladný je i Ottův slovník naučný nové doby.¹⁶⁴ Technický slovník Teyslera a Kotyšky z roku 1932 pak podrobně vysvětlil podstatu kremace a přinesl statistiku pohřbů žehem v Československé republice.¹⁶⁵

Na vybraném encyklopedistickém vzorku slov „krematorium“ a „kremace“ je tedy patrné, že spolu se vrůstajícím zájmem o pohřeb žehem, rostla i popularita této „nové“ alternativy způsobu pohřbívání v očích veřejnosti.

¹⁶¹ *Ottův slovník naučný XV.* Praha 1890. s. 113.

¹⁶² *Masarykův slovník naučný IV.* Praha 1929.

¹⁶³ *Tamtéž.* s. 169.

¹⁶⁴ *Ottův slovník naučný nové doby III/2.* Praha 1935. s. 843.

¹⁶⁵ TEYSSLER, V. – KOTYŠKA, J.: *Technický slovník VII.* Praha 1932. s. 163.

Krematoria na Moravě

Z předchozího je patrné, že samotné spory o krematoria byly vyvrcholením teoretických bojů o prosazení pohřbu žehem. Odpor církve proti stavbám obecních krematorií byl sice očekáván, ale ne v takové míře, v jaké pak byl uskutečněn. Faktem je, že církvi, potažmo zástupcům Československé strany lidové, se dařilo ve všech uvedených případech stavbu místního krematoria zdržet a pozastavit alespoň na několik let. Jejich argumenty byly směřované k čistě praktické finanční „nehospodárnosti“ navrhovaných projektů. Ve zkoumaných třech městech nedošlo nikdy k církevnímu poukazování na porušování církevních kánonů a dogmat. Toto jednání však mělo logický podklad. Církev v „nově vzniklé“ republice byla citelně oslabena mnoha faktory a její postavení ve společnosti bylo velice nestabilní. Naopak pohřeb žehem v Československu posiloval své pozice na společenském žebříčku, od roku 1919 byl zákonem uznán jako jeden z možných způsobů pohřbu.

Krematorium v Moravské Ostravě

Vybudování krematoria v Moravské Ostravě bylo jedinečné svou rychlostí. Za necelé čtyři roky dokázal zdejší odbor spolku Krematorium prosadit a vybudovat krematorium. Zasloužili se na tom především významné osobnosti redaktora Bedřicha Čurdy-Lipovského¹⁶⁶ a tajemníka sdružení socialistických bezvěrců Františka Kučery, kteří svou činností získávali řadu nových stoupenců žehu. Čurda-Lipovský stál v roce 1919 u zrodu bezvěreckého hnutí v kraji a jehož zásluhou bylo založena i pobočka spolku Krematorium, jehož hlavní tribunou byl list Volné slovo, který v roce 1919 Čurda-Lipovský sám založil a řídil jeho kremační propagandu. Urputně bojoval za prosazení pohřbu žehem v mínění společnosti: *„Zakopávání mrtvých do země je zlovyk z barbarského středověku; zlovyk surový, zlovyk nehospodárný a nezdravý. Netrnete hrůzou nad příšerným rozkladem hnilobným, nad mrtvolným zápachem, nad červy, kteří prolezou mrtvolou, když ji zahrabete do země?“*¹⁶⁷ Čurda-Lipovský se snažil o vybudování krematoria, *„které by odpovídalo požadavkům průmyslového velkoměsta na výspě republiky.“*¹⁶⁸

Přestože myšlenka vybudovat v Moravské Ostravě krematorium se objevuje na jednáních městského zastupitelstva již od roku 1902, k samotné realizaci stavby došlo až v letech 1923-1925. I přes toto „zdržení“ způsobené především obstrukcemi jednotlivých usnesení zdejších zastupitelů lidovou stranou, se jedná o první krematorium vybudované na území Moravy.

Na zasedání městského zastupitelstva v roce 1902 poprvé vyslovil návrh na zbudování obecního krematoria městský radní JUDr.

¹⁶⁶ Bedřich Čurda-Lipovský, spisovatel a žurnalista, zakladatel bezvěreckého hnutí na Ostravsku a horlivý propagátor pohřbu žehem. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. sešit 4. Opava-Ostrava 1995. s. 31.

Podobné články dále: ČURDA-LIPOVSKÝ, B.: *Pohřeb ohněm nebo hnitím?* Volné slovo ze dne 15. prosince 1921. č. 23-24. Ostrava 1921. s. 3.

¹⁶⁷ *Krematorium, nebo pochovávání mrtvých?* Volné slovo. Ze dne 1. července 1920. č. 10. Ostrava 1920. s. 5.

¹⁶⁸ *Krematorium*. Volné slovo ze dne 1. července 1920. č. 9. Ostrava 1920. s. 6.

Karl Richter.¹⁶⁹ V uvedeném období bylo město v podstatě německé, s téměř polovinou německého obyvatelstva, rovněž starosta města a všichni radní byli německé národnosti. Jeho výzva se na samotném zasedání nedočkala kladné odezvy a ve věci nebylo podniknuto žádných dalších kroků.¹⁷⁰ Richter upozorňoval na tíživou situaci ve zdejších pohřebnictví, které se již dlouho potýkalo s problémy prodlužování tzv. tlecích lhůt pohřbených těl.¹⁷¹ „V těžké, vlhké a jílovité půdě, v níž rozklad trvá desetiletí, mrtvolý nezetlívají, ale mění se v tzv. mrtvolný vosk (adipocire).“¹⁷²

Zdejší Ústřední hřbitov byl totiž umístěn na nevhodné půdě, která se skládala z jílovitého charakteru, špatně propustného pro vodu.¹⁷³ Na problematiku nevhodného umístění hřbitova bylo upozorňováno již při jeho samotném vzniku v roce 1873. Na tato upozornění však nebyl brán zřetel a hřbitov tak vznikl v nevhodné lokalitě.¹⁷⁴

Ožehavost jednání na moravskoostravské radnici zaznamenal a vtipně glosoval žurnalista a spisovatel František Sokol Tůma na stránkách listu Ostravan: „Otázka zřízení krematoria na spalování mrtvol. I, cakriš. – To je vidět, že naše obec jde s pokrokem, zejména od doby co je starostou p. dr. Fiedler. My se vyrovnáme všem městům, co se týče dluhů, co se týče bláta, kouře, smradu – a co se týče pití kořalky a putyk, myslím, že každé město předčíme... Bylo mi velice milo a blaho. Nemusíš-li více dělat rybáře po smrti na hřbitově, myslím si... Každý si počká na tu „trošku“, dá do škatulky od cigar a donese domů. A pak je to velice pěkné při návštěvách. V téhle vysoké můj dědeček, ta malá, rozplácnutá, to je moje tchýně, ta tenká dlouhá – nebožka žena, ta rozštípnutá – eh. Nechme toho.“¹⁷⁵

¹⁶⁹ Opakovalo se to v roce 1904, také zamítnuto. AMO(s). AMMO – Nreg. Dějiny města Moravské Ostravy. kart. č. 17. inv. č. 55. sign I/1.

¹⁷⁰ Samozřejmě s výjimkou katolických zástupců.

¹⁷¹ V pramenech se můžeme setkat i s terminologií tzv. „zmydelnatění mrtvol.“ AMO(s). AMMO – Nreg. Dějiny města Moravské Ostravy. kart. č. 17. inv. č. 55. sign. I/1.

¹⁷² Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XV. č.10-11. Praha 1924. s. 99. Též: Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XV. č.10-11. Praha 1924. s. 110.

¹⁷³ AMO(s). AMMO – Nreg. Dějiny města Moravské Ostravy. kart. č. 17. inv. č. 55. sign. I/1.

¹⁷⁴ AMO(s). AFMO. kart. č. 3. inv. č. 309.

¹⁷⁵ Ostravan ze dne 9. března 1902. č. 10. Ostrava 1902. s. 1-2.

Zbudování krematoria v Moravské Ostravě mělo rysy tabuizovaného tématu, a rozhodně ho nečekala jednoduchá cesta k prosazení ve společnosti. Myšlenka spalování mrtvých v budovách k tomu určených byla v této době na celém území zakázána legislativou, danou hlavně církevními dogmaty.¹⁷⁶

Již od roku 1906 můžeme na území Moravské Ostravy sledovat aktivity vídeňskému spolku „*Die Flamme*“, který zde organizoval různé přednášky na podporu kremace.¹⁷⁷ V roce 1908 vystoupil s myšlenkou fakultativní kremace na moravském zemském sněmu starosta Moravské Ostravy JUDr. Gustav Fiedler, neúspěšně.

Zastánci kremace v Moravské Ostravě neúnavně poukazovali na špatný stav Ústředního hřbitova. Situace zdejšího pohřebnictví byla tak kritická, že i římskokatolický farní úřad v soukromé korespondenci musel uznat, že „*zde by spalování mrtvol z ohledů zdravotních a polohových mnohým se zamlouvalo. Voda studniční již mimo vodovodní a říční užívá se v průmyslových závodech, např. v českém pivovaru, ve sladovně německého pivovaru, v továrně na led a podobně, protéká územím pod hřbitovem zdejším, takže v každém takřka hrobě možno zachytiti proudivou vodu, což... na veřejnosti se neupomíná, aby nepovstala nespokojenost.*“¹⁷⁸ S pravdou o stavu hřbitova tak vystoupily místní periodika až po samotném vzniku krematoria v Moravské Ostravě. Za vše mluví článek otištěný v Českém slovu z roku 1938 nazvaný „*Blátivý hřbitov v Mor. Ostravě. Jeden z největších hřbitovů Moravy tone v blátě.*“ Píše se tam: „*Městský hřbitov v Mor. Ostravě, který je rozlohou z největších v zemi Moravskoslezské, tone doslova v nynějších předjarních dnech v blátě. Cestičky nejsou upraveny, není také ani proveden řádný odtok vody a tak celý hřbitov je vlastně jediným blátivým močálem. Že na tom nenese vinu jen počasí, toho důkazem je, že nová plocha hřbitova, prostory u krematoria, které jsou řádně upraveny a vysypanými*

¹⁷⁶ Viz. předchozí kapitoly.

¹⁷⁷ První přednáška se v Moravské Ostravě konala dne 17. března 1906 a byla nazvaná „*Dier Feuerbestattung, ihre geschichtliche Entwicklung, ihre Gegner und ihre Vorzüge* („*Pohřbívání ohněm, jeho dějinný vývoj, jeho protivníci a přednosti.*“).

¹⁷⁸ AMO(s). AFMO. kart. č. 3. inv. č. 309.

*cestičkami a rigolkami, je vedle blátivé části rozlehlého starého hřbitova naprosto suché a čisté.*¹⁷⁹

V letech 1910-1911 se v souvislosti s rozšiřováním hřbitova objevuje myšlenka vyzvednout po desetileté lhůtě již pohřbená těla a spálit je v krematoriu.¹⁸⁰ V souvislosti s tímto návrhem se město rozhodlo na svém zasedání dne 4. listopadu 1914 vystavět tzv. nouzové krematorium.¹⁸¹ Mělo se však jednat pouze o krematorium provizorní, které by spalovalo ostatky již deset a více let pohřbených těl. Počátkem roku 1915 se v této věci město obrátilo na okresní hejtmanství. Krematorium mělo stát na pozemcích mezi obecním a židovským hřbitovem. Návrh stavby byl opravdu velmi jednoduchý a odpovídal celkovému „*nouzovému*“ charakteru stavby. Měl být zřízen přízemní domek o rozměrech cca 6x14 metrů, který měl mít ve sklepech topeniště a sklad koksu, v přízemí pak vlastní kremační pec.¹⁸² Celkové náklady na stavbu byly odhadnuty na 20.000 korun.¹⁸³

Myšlenka a následná snaha o realizaci krematoria v Moravské Ostravě se nelíbila místnímu římskokatolickému farnímu úřadu, jež se v únoru roku 1915 proti jednání ohradil. Jménem všeho katolického občanstva poukazoval na to, že se jedná o prohřešek proti pietě a vůči pozůstalým.¹⁸⁴ Obecní výbor se ohradil proti této námitce s tím, že farní úřad nemá právo hovořit jménem všeho občanstva a že spalování ostatků je mnohem pietnější než v současnosti praktikované zahrabávání při uvolňování hřbitova pro nové hroby.¹⁸⁵

Celé jednání mělo neřku-li až groteskní průběh. Byť okresní hejtmanství stavbu krematoria v Moravské Ostravě povolilo již dne 1. března 1915,¹⁸⁶ týž úřad neudělil povolení k uvedení krematoria do

¹⁷⁹ *Blátivý hřbitov v Mor. Ostravě. Jeden z největších hřbitovů Moravy tone v blátě.* In: České slovo ze dne 1. března 1938. Ostrava 1938. č. 50.

¹⁸⁰ AMO(s). AFMO. inv. č. 6.

¹⁸¹ AMO(s) AMMO – Listiny. II/B 336. 4. 11. 1914. čj. 6359/14.

¹⁸² AMO(s). Okresní úřad Moravská Ostrava (dále OÚMO). kart. č. 56. sign. Eb 15.

¹⁸³ AMO(s). OÚMO. kart. č. 56. sign. Eb. 15.

¹⁸⁴ Zajímavá však byla i domněnka zdejšího farního úřadu, že zavedení kremací vyvolá sociální bouře mezi chudinou, která bude nucena využít z ekonomických důvodů právě tento způsob pohřbu, neboť nemá dostatek peněz na placení hřbových parcel. AMO(s). AFMO. kart. č. 3. inv. č. 309.

¹⁸⁵ AMO(s). AFMO. kart. č. 3. inv. č. 309.

¹⁸⁶ AMO(s). AFMO. kart. č. 27. inv. č. 348.

provozu. Proto s tímto řešením nesouhlasila ani jedna ze zúčastněných stran a jak farní úřad tak i městské zastupitelstvo se odvolali.¹⁸⁷ Dne 8. listopadu 1916 byl předchozí výnos hejtmánství zrušen rozhodnutím moravského místodržitelství v Brně. Následně se dne 13. prosince 1916 farní úřad opět odvolal proti stavbě krematoria k ministerstvu vnitra. Farní úřad poukazoval na to, že současná legislativa pohřby žehem zakazuje. Upozorňoval, že se jedná o zbytečné zatížení poplatníků.¹⁸⁸ Po dlouhých průtazích rozhodlo ministerstvo výnosem ze dne 13. června 1918, kdy sdělilo okresnímu hejtmánství své zamítavé stanovisko v této záležitosti: „*Dosavadní způsob pohřbívání do země úplně vyhovuje a spalováním mrtvol by náboženský cit větší části obyvatel byl dotčen.*“¹⁸⁹ Zástupci katolického konzervatismu mohli slavit dočasné vítězství, nemělo to však trvat dlouho.

Po vzniku republiky bylo patrné, že plánům na stavbu krematoria v Moravské Ostravě už nebude možné vzdorovat. Moravskoostravský farní úřad po vzniku Československa nemohl než konstatovat: „*Povolení ku stavbě krematoria nemůže církev zabrániti; to spadá do stavebních, sanitních a politických předpisů, když vládní orgány připustí 10leté období pohřbívací s tou podmínkou, že neseťlené mrtvoly musí být spáleny, nelze i v té příčině se strany církevních úřadů nic podniknouti.*“¹⁹⁰

Okresní politická správa v Moravské Ostravě vydala dne 12. února 1919 povolení ke stavbě krematoria.¹⁹¹ Na zasedání městského zastupitelstva ze dne 14. dubna 1919 potom všichni jeho členové, s výjimkou sociálního demokrata Václava Sedláčka a lidoveckého zástupce P. Františka Derky, s návrhem souhlasili. Sedláček namítal, že v první řadě by bylo záhodno vynaložit finanční prostředky na byty pro živé.¹⁹² Proti tomu ostatní shodně poukazovali na špatný stav a malou rozlohu tehdejšího městského hřbitova, který pohlcoval

¹⁸⁷ AMO(s). OÚMO. kart. 56. sign. Eb 15.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ AMO(s). AFMO. kart. č. 27. inv. č. 348.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Bytová krize byla v poválečné Moravské Ostravě jedním z nejvážnějších problémů

množství prostředků na rozšiřování a údržbu. Krematorium mělo stát na městském hřbitově, už nikoli jako provizorium, nýbrž jako plnohodnotná stavba s moderní obřadní síní vhodnou pro oba způsoby pohřbívání.¹⁹³

Správní komise města Moravské Ostravy pak na svém zasedání 14. dubna 1919 schválila vypsání soutěže na stavbu krematoria.¹⁹⁴ Věstník Krematorium však její výsledky vyhodnotil jako "slabé".¹⁹⁵ Porota udělila tři ceny návrhům Františka Fialy z Moravské Ostravy, Hanse Streinze a Antonína Peřury z Prahy a Vlastislava Hofmana a Františka Mencla, rovněž z Prahy. Všechny projekty však značně přesahovaly sumu, kterou bylo do stavby ochotno město vložit. Za nejúspěšnější porota uznala návrh Vlastislava Hofmana.¹⁹⁶ Ovšem i tento projekt byl označen jako příliš nákladný.¹⁹⁷

Ve chvíli, kdy se zdálo, že město bude muset celou záležitost odsunout na neurčito kvůli nedostatku financí, objevil se návrh využít pro krematorium již nepoužívanou evangelickou kapli. Stávající objekt měl být adaptován na obřadní síň a připojena vlastní kremační pec vytápěné plynem.¹⁹⁸ Avšak evangelický farní úřad žádal za odprodej pozemku 300 000 Kč, kromě toho požadoval, aby se město zavázalo ještě dvacet let o hřbitov pečovat, a na tom jednání definitivně ztroskotalo.¹⁹⁹

Roku 1921 adresovala moravskoostravská správní komise ing. Františku Menclovi a architektovi Vlastislavu Hofmanovi, tedy jedněm z autorů vybraných návrhů, neúspěšného prvního kola architektonické soutěže toto: „*Se zřetelem k Vámi předloženým konkurenčním návrhům na stavbu zdejšího krematoria žádá Vás správní komise města Mor. Ostravy o laskavé brzké vypracování stavebních nákrešů a příslušného rozpočtu nákladů na stavbu potřebných. Za základ račte*

¹⁹³ Tedy i jako důstojná obřadní síň pro pohřby do země.

¹⁹⁴ AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 336. 14. 4. 1919. č. 1048.

¹⁹⁵ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XIII. Praha 1922. č. 5. s. 39.

¹⁹⁶ *Stavitel I.* Praha 1919-20. s. 186.

¹⁹⁷ HOFMAN, V.: *Nový princip v architektuře.* In: Styl V. Praha 1913. s. 23.

¹⁹⁸ AMO(s). OÚMO. kart. č. 56. sign. Eb 15.

¹⁹⁹ AMO(s). AMMO-Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91.

vzíti typ krematoria v Dessavě /Německo/.²⁰⁰ Výsledkem tohoto zadání bylo vytvoření projektu, kdy samotná budova byla navržena na půdorysu pravidelného osmiúhelníku o průměru 11,4 m, krytá kupolí, do níž ústil komín ze žároviště.²⁰¹ Po obou stranách vstupu byly situovány čekárny pro pozůstalé, v zadní části obřadní síně vyvýšený katafalk, za ním varhany a pódium pro zpěváky.

V červenci roku 1922 byl projekt stavby krematoria schválen okresním úřadem a následně předložen ke schválení Zemské správě politické v Brně. Moravskoostravská správní komise mezitím schválila jak plány, tak i předběžný rozpočet celé stavby. Předpokládalo se, že krematorium bude stát 1. 230. 000 Kč. Půl milionu korun z této sumy pokrývala půjčka spolku Krematorium v Praze.²⁰² Zdálo se, že realizaci stavby nestojí již nic v cestě. Zcela nečekaně však v říjnu téhož roku zemská správa politická nařídila celý projekt dopracovat, doplnit o úplný, nikoli jen rámcový rozpočet a zpracovat kremační řád a tarifní sazby provozu. *„Co se projektu stavby samé týče, odpovídala by v půdorysu rozvrhu účelnosti, co se však stránky estetické týče, jest projekt podán, že nelze si o působivosti myšlenky učiniti jasné představy.“*²⁰³

Na splnění těchto podmínek bylo vázáno udělení stavebního povolení. Bez ohledu na toto rozhodnutí se začalo stavět. Vypracováním stavebního plánu byl již na podzim 1922 pověřen moravskoostravský architekt Jan Rubý, který veškeré práce prováděl v následujícím roce. Stavební povolení na stavbu vedlejších objektů krematoria bylo městu vydáno v dubnu 1923.²⁰⁴ V dubnu 1923 se však začala stavět „načerno“ i vlastní budova krematoria. Práce prováděla firma moravskoostravského stavitele Rudolfa Slezáčka,²⁰⁵ v soutěži na

²⁰⁰ AMO(s). AMMO – Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91.

²⁰¹ Při pohledu na půdorys a řez dessavského krematoria ale vidíme, že určitá podobnost tu opravdu byla – například právě zmiňovaná centrální dispozice hlavní budovy zaklenuté kopulí na půdorysu osmiúhelníku o průměru 11,4 metru, žároviště v jen částečně zapuštěném suterénu aj. AMO(s). AMMO – Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91.

²⁰² AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 251. 9. 10. 1922. čj. IV 5206/22.

²⁰³ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

²⁰⁴ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

²⁰⁵ AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 252. 25. 7. 1923. čj. IV 4218/23.

zadání prací na konstrukci kremační pece zvítězila firma Ing. Julius Schmalz z Olomouce se systémem pece vytápěné koksem.²⁰⁶

Dne 23. července 1923 uspořádal místní odbor spolku Krematorium v Moravské Ostravě slavnostní kladení základního kamene krematoria.²⁰⁷ Akce měla skutečně pompézní charakter a byla velkou manifestací zastánců kremace.²⁰⁸ Ohlasy místního tisku, s výjimkou katolických novin, byly vesměs pozitivní. Asi nejzajímavější je postoj německého deníku Ostrauer Zeitung, který se proti myšlence krematoria nestavěl, protože německé zastupitelstvo stálo u samotného zrodu této myšlenky, nicméně kritizoval samotnou slavnost jako sociálnědemokratickou propagaci a přílišné zdůrazňování kremační funkce budovy, která by měla sloužit také jako obřadní síň pro klasické pohřby.²⁰⁹ Občanský list Ostravský deník přivítal krematorium s nadšením: *„Ostrava klade základní kámen vlastnímu krematoriu. Po Liberci a Praze Mor. Ostrava! Ne, Ostrava není mezi posledními... Národní význam spočívá v okolnosti, že krematorium jest nejlepším svědkem českého snažení a pokroku, kulturně pak řadí naši republiku po bok národům, u nichž myšlenka pohřbívání mrtvol spalováním má již jistou tradici... Je nutno, aby občanstvo vykonalo svou další povinnost, totiž aby se hlásilo houfně za členy krematoria a takovým způsobem zbortilo hráz staletých předsudků a pomohlo zdravé myšlence k vítězství!“*²¹⁰

Stavba krematoria rychle postupovala. Hrubá stavba byla hotova již v březnu 1924 a v srpnu téhož roku se chystalo provedení zkoušky kremační pece.²¹¹ K tomu všemu však stále scházelo povolení Zemské správy politické v Brně. Tamní úředníci se dozvěděli o stavbě krematoria v Moravské Ostravě až z tisku.²¹² *„Dle novinářských zpráv staví se již městské krematorium v Mor. Ostravě,*

²⁰⁶ AMO(s). AMMO – Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91.

²⁰⁷ AMO(s). AMMO – Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91.

²⁰⁸ *Noční slavnost krematoria v Moravské Ostravě.* In: Duch času 25. 7. 1923. Ostrava 1923. č. 175. s. 2-6.

²⁰⁹ *Das Krematorium. Die feierliche Grundsteinlegung.* In: Ostrauer Zeitung ze dne 24. července 1923. č. 166. s. 3.

²¹⁰ *Ostrava sobě!* In: Ostravský deník ze dne 23. července 1923. č. 161. Ostrava 1923. s. 1.

²¹¹ AMO(s). AMMO – Nreg. Městské krematorium. kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91.

²¹² *Velká Ostrava.* In: Lidové noviny ze dne 10. února 1924. č. 73. Praha 1924. s. 4.

aniž by zdejšímu výnosu ze dne 31. října 1922 č. 91834 bylo vyhověno. Okresní politická správa se žádá, aby ve věci obratem podala sem zprávu, jak mohlo býti započato se stavbou bez zdejšího povolení.²¹³ Městští radní podali vysvětlení, že považovali stavbu již za schválenou: „Jelikož výnos zemské správy politické ze dne 31. října 1922... považovala obec na základě příznivého výsledku místního šetření ze dne 12. července 1922 za zásadní svolení, když projekt bude podle dotýčných směrnic vypracován, čemuž bylo vyhověno.“²¹⁴

Celá věc zbudování krematoria v Moravské Ostravě se chýlila ke konci, na stavbu samotnou bylo uvolněno velké množství peněz a zřejmě i z toho důvodu se celá věc ohledně neuposlechnutí vyšší instance v Brně tak říkajíc „zametla pod koberec“.

Dodatečně dostalo město povolení s téměř dvouletým zpožděním, obešlo se to již bez větších problémů.²¹⁵ Dokončení stavby krematoria se na poslední chvíli snažili zastavit zástupci katolických kruhů v Moravské Ostravě, odvolávajících se jménem katolického poplatnictva, „které přímo znásilněno bylo tehdejší nahodilou většinou obecního zastupitelstva“.²¹⁶

Oproti Volnému slovu, které zvažovalo, jestli by nebylo na místě nahradit cizí slovo „krematorium“ slovanštěji znějícím termínem „žehrov“,²¹⁷ napsal Ostravský kraj rovněž, že by se měl používat správný český překlad tohoto slova: „palírna“.²¹⁸

Teprve dne 18. prosince 1924 bylo vydáno dodatečně povolení ke zřízení krematoria a už 23. ledna 1925 obdrželo město od Zemské správy politické v Brně definitivní povolení k zahájení provozu.²¹⁹ Stavba pořízená nákladem 1.430.000 Kč, mohla být tedy dne 1. února

²¹³ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

²¹⁴ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

²¹⁵ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

²¹⁶ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

²¹⁷ *Kolumbarium v Praze*. In: Volné slovo ze dne 15. června 1921. č. 9-10. Ostrava 1921. s. 12. Nebo též: *Krematorium*. *Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XV. č.10-11. Praha 1924. s. 100.

²¹⁸ *To naše slavné krematorium je už úplně hotovo?* In: Ostravský kraj ze dne 8. října 1924. č. 44. Ostrava 1924. s. 2.

²¹⁹ AMO(s). AMMO – Nreg. kart. č. 946.

1925 slavnostně otevřena, jako první krematorium na Moravě, šesté v Československé republice.²²⁰

Zprávu o tom přinesl sociálnědemokratický Duch času: „*Ostravské krematorium bude míti pro Slovensko, Polsko, Maďarsko a Rumunsko stejný význam, jako mívala svého času saská krematoria pro naše kraje.*“²²¹ Z uvedené citace je patrná euforie ze vzniku tohoto prvního krematoria na Moravě a očekávání brzkých staveb v Olomouci a Brně.

Na dokončenou stavbu krematoria trpce reagoval i katolický deník Ostravský kraj: „*Už jsme to naše krematorium otevřeli a prohlásili za schopné pálení. Celé houfy lidí šly se na to dívat. V úterý se začne pálit. Z komínu bude vycházeti kouř, který bude sedati na stromy, domy, na váš klobouk, na vaše šaty, na pole a poletí ještě dále. To ostatní se dá do urny.*“²²²

Hned druhý den po slavnostním otevření byly provedeny první tři kremace. Jednalo se o dvě ženy a jednoho muže – dělnici, učitelku a zvěrolékaře, přičemž z hlediska konfesijního tu byla zastoupena církev českobratrská, římskokatolická a bezvěrecké hnutí.²²³ Útoky deníku Ostravský kraj doznívaly i v dalších letech, poukazovaly na nesnesitelný zápach a kouř vycházející z krematoria a na jeho zrátočnost: „*Poněvadž se předpokládá, že krematorium bude pasivní, mohly by se poplatky ze sňatků v krematoriu lépe vypláceti. Doporučovalo by se vřele, aby v zimní době konaly se oddávky hned po některé kremaci, poněvadž jsou veškeré místnosti dobře vytopeny.*“²²⁴ Při otevření krematoria v Moravské Ostravě pronesl hlavní zastávce tohoto způsobu pohřbívání na Ostravsku Bedřich Čurda-Lipovský toto: „*Krematorium jest místo naprosté náboženské snášitelnosti. Zde vládne krajní demokracie, každému je tato síň*

²²⁰ AMO(s). AMMO – Listiny. II/B 822-824.

²²¹ *Krematorium v Mor. Ostravě*. In: Duch času ze dne 5. února 1925. č. 29. Ostrava 1925. s. 4.

²²² *Z poslední doby*. In: Ostravský kraj ze dne 4. února 1925. č. 10. Ostrava 1925. s. 2.

²²³ AMO(s). AMMO – Nreg. Dějiny města Moravské Ostravy. kart. č. 17. inv. č. 55. sign. I/1. *Nebo Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVI. č.2. Praha 1925. s. 24.

²²⁴ *Svatby v krematoriu*. In: Ostravský kraj ze dne 20. prosince 1924. č. 66. Ostrava 1924. s. 2-3.

*otevřena, každý, bez ohledu na své přesvědčení, může ji použít, aby se důstojným způsobem rozloučil s tělesnou schránkou zesnulého.*²²⁵

²²⁵ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.2. Praha 1925. s. 24.*

Krematorium v Brně

Prvním brněnským propagátorem pohřbu žehem byl JUDr. Ctibor Helcelet,²²⁶ který již roku 1873 veřejně podpořil myšlenku kremace. Ve fejletonu „*Zachovejte půdu živým!*“ napsal toto: „*Napíši v závěť poslední, by nezahrabali mne do země, kde staletí musil bych čekat na vysvobození, nýbrž aby spálili to tělo k tlení určené. Necht' rozdělí se o mne větrové a na křídlech svých necht' roznesou ty prvky mé v moři vzduchovém. Tam poletovat budu, slunit se v paprscích, až krůpěj deštná mnou se napojí a snese mne v luhy zelené, rozdělí po horách a po nivách. Tam zachytím se v květech růžových, tu zapadnu zas v kalich lilie... Kéž bych jen s prvky těmi mohl sloučit i ty myšlenky! Než duchu netřeba jest k žití plamenů, on sám plamenem a šťastný ten, kdo sálat může tak, až plamenů jeho záře k zardění přivede lány širokálného obzoru.*“²²⁷ Byť Helcelet reagoval na aktuální požadavek nedostávajících se pohřebních parcel, nebyl pochopen a narazil na odpor a posměch společnosti. V Brně na Helceletův odkaz potom navázala pouze bohatá německá komunita.

Roku 1892 byl do Gothy převezen ke zpopelnění zdejší občan Alois Drasch, jenž ze svého značného jmění odkázal třetinu Brnu na lidumilné účely. Kremací brněnských občanů v zahraničních krematoriích máme doloženo hned několik. Roku 1903 to byl soukromník Albert Herschmann v Góthě. V roce 1904 obchodník Emil Sorer, který byl spálen v Paříži, dále Albert Herrschman a operní pěvec Ivan Žukovský. V roce 1906 Karel Kuca – student z Brna. V roce 1907 v Kamenici byl takto pohřben Bruno Halbig z Brna.²²⁸ V roce 1909 byl v Gothě zpopelněn továrník Viktor Frenzel, roku 1910 pak poslanec zemského sněmu Ludwig Frankl. Zajímavostí je, že například v roce 1911 byly z Moravy provedeny tři kremace, zatímco z Čech jich bylo v onom roce vykonáno již 109. Tato skutečnost však byla způsobena především praktickou skutečností, že z Čech do

²²⁶ Advokát z Vyškova, představitel staročeské strany.

²²⁷ Moravská Orlice ze dne 31. ledna 1873. Brno 1873.

²²⁸ Oba byli zpopelněni v Gothě.

krematorií v Gothě, v Saské Kamenici, v Drážďanech i v Žitavě, bylo podstatně blíže než z Moravy. To bylo kromě větší vzdálenosti zřejmě způsobeno i tím, že české spolky na Moravě až do roku 1914 nepůsobily, ani zde nerozšiřovaly členskou základnu.²²⁹

Myšlenka pohřbívání formou žehu se do společenského mínění a hovorů dostávala jen velmi pomalu. V roce 1895 sice byla kremačnímu faktoru vyčleněna v Živnostenském muzeu v Brně v rámci výstavy hřbitovního umění menší výstavka, avšak bylo na ni nahlíženo jen jako na zvláštnost, jakýsi „*extravagantní výstřelek*“ bohatých společenských vrstev. O výraznější propagaci pohřbu žehem na Brněnsku se od roku 1899 staral vídeňský spolek Die Flamme, jehož členové zde v nepravidelných intervalech přednášeli. Již dne 6. září 1899 zde přednášel o kremaci Ing. Emil Dorovius. Ve dnech 6. a 7. února 1904 pořádal několik přednášek architekt Nebehosteny. V roce 1907 přednášel v učitelském spolku K. Schnatt. Dne 29. října roku 1910 svobodomyšlný poslanec E. Zenker z Vídně a konečně dne 8. dubna 1911 i dr. Weight z Hannoveru. Všechny tyto konané přednášky měly za cíl připravit půdu pro založení vlastní pobočky spolku v Brně. Již v roce 1908 se k vídeňskému spolku Die Flamme hlásilo dvanáct členů z Brna. Po vzniku samostatné pobočky v roce 1911 shromažďoval spolek již přes osmdesát členů.²³⁰ Zdejšímu místnímu odboru spolku Die Flamme předsedal nejprve poslanec Fritz Hirth, potom továrník Ferry Löw. Spoluzasedali v něm dr. Arnold, dr. Fischl, městský radní Gerger, dr. Heller, Pavel Krczal, architekt J. Nebehosteny, Neuner, Pirlo, Al. Siegl, K. Spatzier, Spuller, Fr. Weigner, Ing. Weil, redaktor Weiss, Wollner.²³¹

²²⁹ Zajímavostí je, že i po vzniku krematoria v Moravské Ostravě byli brněnští mrtví většinou převáženi do Pardubic, ze známých osobností to byl například dne 3. března 1925 Alois Mrštík, 17. ledna 1928 Rudolf Těsnohlídek.

²³⁰ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XV. č.2. Praha 1924. s. 17.*

²³¹ Členové brněnské pobočky spolku Die Flamme byli již od počátků velice aktivní, když například byla v roce 1913 v Rakousku podniknuta podpurná akce financování stavby krematoria v Liberci, bylo z Brna od sedmi jednotlivců upsáno podílů za 1.200 K, od obce samotné podílů za 200 K. Celkový náklad činil 120.000 K, Brno tedy sehnalo 1%, nejvíce podílů bylo samozřejmě upsáno z Vídně.

Spolek Die Flamme fungoval na podobném principu jako Společnost pro spalování mrtvol.²³² A to tak, že roční členský příspěvek sloužil jen na krytí výloh organizačních a propagačních a jejich členové neměli nárok na obstarání pohřbu. Není doloženo, že by některá ze zdejších odboček spolku Die Flamme vydávala nějaký spolkový věstník nebo udržovala kontakt s periodiky zahraničními.²³³

Samotná myšlenka zbudování krematoria v Brně má kořeny již v roce 1900, kdy se na jednání městské rady za zbudování Ústřední obřadní síně i s krematoriem přimlouval prof. Alexander Makowsky.²³⁴ Jeho návrh zaměřený především na zbudování Ústřední obřadní síně se však neseťkal s porozuměním.²³⁵ Bylo konstatováno, že síně není potřeba, neboť pohřby se vypravovaly z jednotlivých kostelů a městská rada se shodla na tom, že i smuteční obřady se dějí většinou v těchto kostelech. Prvotní myšlenky o vzniku krematoria v Brně musíme tedy spojit s budováním Ústřední obřadní síně.²³⁶

Samotná problematika budování obřadní síně na Brněnském hlavním hřbitově je také poměrně zajímavá a zaslouží si naši pozornost. Od výše zmíněného návrhu prof. Makowského totiž v Brně probíhala v méně či více častých intervalech debata, o vybudování hřbitovní síně s krematoriem. Krematorium však v těchto návrzích vyznívalo spíše jako jakýsi „doplňk“ hřbitovní síně, v budoucnosti málo využívaná alternativa ke kostrovému ritu, než jako jeho plnohodnotná náhrada.

V předkládaných návrzích můžeme vysledovat dvě linie. Buď mělo být krematorium přidruženo k pohřební síni, jejíž potřeba si uvědomovali už současníci. Nebo mělo být vybudováno krematorium samostatně.

²³² *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XV. č.2. Praha 1924. s. 17.*

²³³ Ve Vídni byl vydáván věstník „Phöenix“, v Berlíně „Die Flamme“.

²³⁴ Prof. Alexander Makowsky (1833-1908), který jako konzervátor historických památek a člen městské rady.

²³⁵ Zvláště absence hřbitovní síně na Ústředním brněnském hřbitově a neochota jejího zbudování je patrná i několik desítek let poté.

²³⁶ AMB. A1/24. Sběrka zápisů o schůzích zastupitelských sborů z let 1831 až 1953. Dále: AMB. A1/26 – presidiální spisovna z let 1888-1932.

O zřízení důstojné obřadní síně na Ústředním hřbitově se začalo uvažovat už v roce 1907. Projekt byl zadán architektu Franzi Holikovi, který ho dokončil v roce 1908. Jeho návrh však nebyl přijat a jednání o realizaci stavby se protahovalo neustálými připomínkami k projektu. Přestože architekt Holik svůj projekt podle připomínek upravil a přepracoval, jeho návrh nebyl použit ani později. V roce 1911 bylo rozhodnuto, že věc obřadní síně bude provizorně vyřešena zastřešením místa mezi dvěma márniciemi v části hřbitova nacházející se u Jihlavské silnice. Tím byl vytvořen krytý prostor kam by se pozůstalí mohli schovat v případě nepříznivého počasí. Poukazovalo se na to, že pohřby se převážně vypravují přímo z jednotlivých farních kostelů, v nichž probíhají i smuteční obřady, takže obřadní síň na hřbitově by byla vlastně zbytečná. Možná právě z těchto důvodů bylo zastřešení prostor provedeno až v roce 1914. Toto provizorium trvalo dlouhých třináct let, do doby kdy byla dne 3. dubna 1927 otevřena nová Ústřední obřadní síň.

V roce 1921 vznikl v Brně místní odbor spolku Krematorium, v jehož čele stáli Jan Říha, MUDr. G. Mach,²³⁷ dr. Jan Slačik,²³⁸ major Evžen Hrbenský, ředitel J. Fischer, M. Hromadová a slečna Šulcová. Činnost pobočky se v této počáteční fázi zaměřila především na rozšiřování členské základny bez aspirace k vyšším cílům. Teprve o dva roky později, v roce 1923, byl ustanoven nový výbor, v němž figurují již jména Josefa Černého,²³⁹ učitele N. Axmanna, Josefa Jeřábka, Fibingera, V. Lukeše a Vavroucha, mohlo se přikročit k samotnému boji za prosazení stavby krematoria v Brně. Když potom dne 11. února roku 1923 v Brně přednášel předseda spolku Krematorium František Mencl, poradil svým kolegům jak postupovat v této otázce.²⁴⁰

Brněnský místní výbor spolku Krematorium byl z uvedených moravských případů nejvíce aktivní a jak uvidíme dále, dokázal

²³⁷ Úředník válečného obilního ústavu.

²³⁸ Vrchní železniční rada.

²³⁹ Pozdější dlouholetý předseda místního výboru spolku Krematorium v Brně.

²⁴⁰ Na oné poradě s F. Menclm roku 1923 byl domluven takovýto postup: Nejprve měli dohodnout, kde bude stát staveniště (původně se uvažovalo kromě Ústředního hřbitova i o Špilberku), potom vypracovat stavební program, dále opatřit samotný projekt na stavbu.

uplatňovat svůj vliv na zrychlování projednávání lidoveckých rekursů proti stavbě krematoria.

Růst členů spolku byl viditelný a rychlý. Zatímco v počátcích v roce 1924 čítal místní odbor spolku Krematorium v Brně pouhých čtyři sta členů, v době dokončení krematoria, v roce 1930, jich bylo již přes padesát tisíc.²⁴¹

Dne 15. února roku 1923 podali němečtí sociální demokraté na schůzi obecního zastupitelstva návrh na stavbu krematoria, avšak tento návrh nezískal potřebnou podporu. Na schůzi brněnského místního odboru spolku Krematorium konané dne 7. března 1923 bylo rozhodnuto, že se spolek musí více angažovat do politického projednávání schválení stavby krematoria. Rozhodli se podat na městskou radu pamětní spis, v němž uváděli přednosti pohřbu žehem po stránce zdravotní a hospodářské. Dne 13. března roku 1923 se skutečně dostavila ke starostovi města dr. Bedřichu Macků²⁴² deputace místního odboru Krematorium ve složení: Josef Černý, V. Krčma, Alois Pospíšil a Václav Lukeš, aby mu předložila tento pamětní spis.

Od této chvíle se výbor spolku Krematorium v Brně angažoval do politického projednávání stavby krematoria, časté byly návštěvy u starosty a zemské správy politické, za účelem agitace a zrychlení projednávání samotného projektu a stavby. V červnu roku 1923 byla ke starostovi vyslána nová deputace pro získání informací o výsledku podaného spisu. Počítalo se s tím, že Československá strana lidová bude bojovat proti schválení rozpočtu na stavbu krematoria. Zástupci opoziční německé menšiny totiž zpravidla hlasovali proti navrhovanému rozpočtu na příští rok.

Dne 21. října roku 1923 se místní odbor spolku obrátil na ústředí v Praze, zda by bylo ochotné poskytnout na stavbu krematoria městu

²⁴¹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze.* Roč. XXI. č. 4. Praha 1930. s. 57.

²⁴² Dr. Bedřich Macků – starosta města Brna, profesor univerzity, senátor Národního shromáždění.

výhodnou půjčku. Na městskou radu pak byla opětovně vznesena žádost ke zrychlení přípravných prací.²⁴³

Dne 30. října roku 1923 se skutečně podařilo i přes odpor lidovců zařadit do rozpočtu města Brna na příští rok částku 300.000 Kč věnovanou na přípravné práce na stavbu obřadní síně a krematoria. Protože byl však projekt na stavbu krematoria slučován s rozšířením a dobudováním Ústředního hřbitova, zejména se stavbou Ústřední hřbitovní síně, vyšplhal se odhad budoucí stavby až k astronomickým 15 milionům Kč, což logicky vzbudilo velkou nevoli a odpor i jinak nezaujatých poplatníků.²⁴⁴ Toto sloučení a navýšení ceny možné budoucí stavby bylo vítězstvím aktivní politiky Československé strany lidové v Brně.

Na valné hromadě odboru spolku dne 9. března roku 1924 byla usnesena rezoluce, aby krematorium nebylo kombinováno s Ústřední obřadní síní, a současně bylo navrženo vypsání veřejné soutěže na projekt. Brněnský výbor spolku se dožadoval vysvětlení nastalé situace: „*V důsledku toho odebrala se deputace do referátu stavebního a žádala o vysvětlení. Tam dostalo se jí odpovědi, že lidovci také jsou proti společné obřadní síni, ale prohlásili, že odejdou při hlasování o rozpočtu za určité kompensace (bez souvislosti s krematoriem) a oprava několika kostelů a soch.*“²⁴⁵ Asi nejvíce je patrná politická angažovanost místního výboru spolku Krematorium. V roce 1924 obcházela deputace výboru předsedy všech radničních klubů a žádala je, aby hlasovali pro rozpočet z ohledu na stavbu krematoria.²⁴⁶

Dne 4. května 1925 byla v Besedním domě v Brně uspořádána veřejná schůze, kterou svolal místní odbor spolku Krematorium, Volná myšlenka a Svaz německých proletářských volných myslitelů. Hlavním řečníkem byl předseda Volné myšlenky JUDr. Theodor Bartošek z Prahy. „*Pletichy klerikálů zasahovaly však dále, pokoušeli se*

²⁴³ Zejména vypsání veřejné soutěže. AMB. A1/24. Sbíрка zápisů o schůzích zastupitelských sborů z let 1831 až 1953.

²⁴⁴ AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936).

²⁴⁵ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze. Roč. XXIV. č.3. Praha 1933. s. 32.*

²⁴⁶ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze. Roč. XXIV. č.3. Praha 1933. s. 33.*

provozovatí obchody s povolením stavby krematoria a vymáhati statisícové subvence pro svoje vedlejší účely. Protože mařili schválení projektu, požádali jsme vedení Volné myšlenky a německých volných myslitelů o součinnost při veliké protestní schůzi, která byla svolána na den 4. května 1925 do velkého sálu Besedního domu. Tu byla odhlasována resoluce proti oddalování stavby, načež dne 12. května zásadně schválena obecním zastupitelstvem stavba krematoria, která odhadovala se na dva miliony Kč.²⁴⁷

Městská rada vypsala dne 30. června 1925 omezenou soutěž na získání projektu na stavbu krematoria.²⁴⁸ Byli k ní vyzváni architekti Pavel Janák, Ernest Wiesner, Vladimír Škára, Antonín Blažek. Každý z nich obdržel honorář deset tisíc korun. Stavební náklad byl omezen dvěma miliony korun. Lhůta na dokončení návrhů byla stanovena na 15. září 1925. Porotu tvořili první náměstek starosty J. Máša, členové zastupitelstva prof. Hlavinka, Fiala, stavitel Jelínek, J. Syřiště, prof. V. Baier, arch. V. Hofman, ing. F. Mencl, za stavební úřad ředitel ing. Zikmund a arch. B. Fuchs.

Po uzavření soutěže dne 24. září 1925 komise rozhodla o užší soutěži mezi Wiesnerem a Janákem. Ti měli podle uvedených připomínek své projekty přepracovat. Zatímco Janákův projekt byl uznán za „nejúčelnější ve vnitřních dispozicích a také za nejlevnější“,²⁴⁹ projekt architekta Wiesnera byl uznán jako „pozoruhodný tím, že volil jiné staveniště, bližší Jihlavské ulici.“²⁵⁰ Janákovo štítové řešení bylo od počátku znevýhodněno, „neboť hlavní pohled směrem od Brna je pohled směrem úhlopříčným, neboť se objevila neklidná disharmonie mezi předním a zadním štítem a mezi boční šikmou střechou.“²⁵¹ Tento důvod zřejmě vedl komisi k tomu, že i přes zřejmé sympatie k Janákovy se nakonec porota rozhodla dne 8.

²⁴⁷ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze. Roč. XXIV. č.3. Praha 1933. s. 33.*

²⁴⁸ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVI. č.9. Praha 1925. s. 107-108.*

²⁴⁹ AMB. A1/24. Sbíрка zápisů o schůzích zastupitelských sborů z let 1831 až 1953.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ STARÝ, O.: *Soutěž na krematorium v Brně. In: Stavba IV. roč. 1925-26. Praha 1925. s.77.*

března 1926 k vybrání Wiesnerova projektu, neboť Janák pozměnil pouze půdorysnou dispozici a vnější formu ponechal.

Wiesnerův projekt, publikovaný ve Stavbě v roce 1926, počítal původně s poněkud honosnější a složitější dispozicí. Wiesner podnikl změnu staveniště, což porota ohodnotila velmi pozitivně.²⁵² Z důvodů této změny projektoval stavbu tak, aby byla dominantní ze tří pohledů. Od pozdějšího realizovaného projektu se liší pouze zamýšlenými schodišťovými vstupy a výstupy po třech stranách. Komise tento detail shledala: „*architektonicky sice velmi výrazný, prakticky ale sporný.*“²⁵³ Oprávnění by podle poroty měl pouze východ pravý, obrácený k městu. Rovněž byla kritizována nepřehledná situace v předsíni, kde Wiesner umístil po pravé a levé straně toalety, salonek pro pozůstalé, místo pro urny a kancelář, čímž zúžil vchod pro pozůstalé na minimum. Tyto komisí vytknuté detaily byly v realizovaném projektu upraveny. Celkový Wiesnerův návrh byl ohodnocen jako: „*výtvarně velmi zajímavý, svědomitě studovaný, efektní manýrou skvěle podaný a bohatě doložený... navazuje na tradici středověkých katedrál a získává na účinnosti používáním nákladných materiálů: zasklených střech a horního osvětlení, tesaného kamene, hlazených mramorů.*“²⁵⁴

Povolení ke stavbě poté udělila Zemská správa politická v červnu roku 1927 a již v září téhož roku byly vypsány příslušné soutěže na dodávky jednotlivých stavebních prací. Avšak objevovaly se další a další rekursy od členů lidové strany, od majitelů sousedních pozemků, následně byl i k Zemskému výboru podán protest proti povolení výpůjčky. Bez zajímavosti není ani fakt, že i když v Brně čeští stavitelé mnohem vyšší nabídku než němečtí, přimlouval se v lednu roku 1926 místní výbor spolku Krematorium na radnici za české stavitele a při té příležitosti ještě požadoval zřízení komunálního pohřebního ústavu. „*Také zde žádali jsme u zemského hofmana Dr. Pluhaře a u přisedícího p. Sotoláře brzké vyřízení stížnosti této a skutečně bylo nám v několika dnech vyhověno. A tak byla stavba*

²⁵² Soutěž na krematorium v Brně. In: Stavba IV. roč. 1925-26. Praha 1925. s.168.

²⁵³ WIESNER, A.: *O stavbě krematoria*. In: Horizont. roč. 1928. č.11-13. Brno 1928. s. 35.

²⁵⁴ Časopis Styl. roč. VII. č. 1. Praha 1926.

konečně zadána a sice českým stavitelům.²⁵⁵ V roce 1926 podnítil odbor spolku Krematorium v Brně akci na zřízení komunálního pohřebního ústavu, jehož působnost by se vhodně doplňovala s příštím krematoriem. Soukromé pohřební ústavy, kterým by to překáželo v podnikání, se snažily tuto akci mařit a získaly podporu některých stran na radnici, přece však se podařilo nový obecní podnik brzy uskutečnit. Obecní zastupitelstvo v Brně se usneslo zřídit komunální pohřební ústav, který měl v navazujících letech přispět k rozvoji budoucího krematoria, měl zlevnit pohřby, které se zastupitelům zdály neúměrně předražované soukromými podniky.²⁵⁶

Dne 8. září roku 1927 urgoval předseda místního odboru spolku Krematorium Josef Černý s městským radním Fialou u Zemské správy politické schválení projektu krematoria. Načež jim bylo slíbeno, že co nejdříve bude svolána zemská zdravotní rada, aby podala dobrozdání.²⁵⁷

Dne 3. dubna 1927 byla v Brně na Ústředním hřbitově slavnostně otevřena obřadní síň.²⁵⁸ Stavbu navrhl městský architekt Bohuslav Fuchs, stavební náklad činil přes 1.100.000 Kč. Úspěchem lidovců však bylo to, že byť ústřední obřadní síň byla hotova a zaplácena, pro krematorium ještě nebyly povoleny stavební práce.²⁵⁹ Čekalo se až na vyřízení rekursu podaného k Zemskému úřadu. Což vedlo v červenci roku 1927 předsedu zdejšího odboru J. Černého spolu s ředitelem Vavrouchem a městským radním Fialou a projektantem arch. Wiesnerem k urgování dne 14. července u Zemské správy politické pro povolení stavby krematoria. Deputace poukázala na škody, které spolku vznikají dalekou dopravou mrtvol z Brna až do Pardubic,²⁶⁰ jakož i na nezaměstnanost a krizi ve stavebním podnikání.

²⁵⁵ ČERNÝ, J: *Deset let činnosti brněnského míst. odboru*. In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze*. Roč. XXIV. č. 3. Praha 1933. s. 33.

²⁵⁶ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVII. č.5. Praha 1926. s. 53.

²⁵⁷ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVII. č.8-9. Praha 1926. s. 82.

²⁵⁸ AMB. A1/26 – presidiální spisovna z let 1888-1932. inv. č. 648. (Městský pohřební ústav – věci provozní, 1923-1932).

²⁵⁹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XVIII. č. 5. Praha 1927. s. 47.

²⁶⁰ Poukazovali na 26 případů v roce 1926.

Zástupce presidenta zemské politické správy a vládní rada Dr. Procházka slíbili, že záležitost bude urychleně vyřízena. Komisionelní řízení bylo skutečně vypsáno na den 19. srpna 1927. Jelikož městská rada projekt i s rozpočtem již schválila očekával se již rychlý průběh stavebních prací.²⁶¹ V srpnu 1927 však byla podána nová stížnost k Zemskému výboru, aby neschválil žádanou výpůjčku na stavbu.²⁶²

V Moravských novinách v Brně ze dne 6. září 1927 se krematoria zastává ing. Vladislav Sach. Lidovcům vytýká faleš a úskočnost: *„Krematorium jest podnikem všeužitečným a obecně prospěšným, nelze je posuzovati jako podnik výdělečný. Připomíná případy hyenismu, když se zrušil hřbitov na Kounicově ulici. Zástupci dělnictva i živnostnictva měli by se ozvat, když se oddalují práce, které by poskytly zaměstnání a výdělek.“*²⁶³

Městská rada se nakonec rozhodla vypsát veřejnou soutěž na stavbu krematoria, ačkoli nebyl protest lidovců zemským výborem ještě vyřízen. Dne 1. října 1927 bylo podáno osm nabídek, nejlevnější 1.068.000 Kč, nejdražší 1.437.000 Kč. Bez nákladů na spalovací pec. Předběžný náklad na krematorium byl vypočítán na 3.500.000 Kč.²⁶⁴

Dne 21. února 1928 bylo provedení stavby krematoria zadáno firmě Jungman a Šamánek za odhadovanou cenu 1. 135. 550 Kč.²⁶⁵ Se zarovnáváním terénu a stavebními pracemi se začalo dne 16. dubna 1928.

V rámci udržení zájmu veřejnosti o stavbu nového krematoria v Brně uspořádal místní výbor spolku několik komentovaných prohlídek probíhající stavby. Například dne 12. května roku 1929 uspořádal místní odbor spolku Krematorium vycházku na stavbu zdejšího krematoria, i přes deštivé počasí byla prý účast slušná.²⁶⁶

²⁶¹ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVIII. č. 8. Praha 1927. s. 82.*

²⁶² AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936).

²⁶³ Moravské noviny ze dne 6. září 1927. Brno 1927.

²⁶⁴ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVIII. č. 10. Praha 1927. s. 113.*

²⁶⁵ AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936).

²⁶⁶ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XX. č. 6-7. Praha 1929. s. 91-92.*

Pro krematorium byla vybrána poloha na návrší u Jihlavské ulice nad Ústředním hřbitovem, tak aby bylo krematorium z města dobře viditelné. Krematorium bylo vystavěno na pozemku 3,25 ha, budova zaujímalá zastavěnou plochu 1.550 m².

Brněnské krematorium bylo ve své době nejmodernější v republice. Náklad na stavbu byl takřka dvojnásobný než u ostatních staveb tohoto typu. Spolu s pozemkem, zemními pracemi a úroky činil celkový náklad asi 4,5 milionů Kč.²⁶⁷

Tak mohlo být druhé krematorium na Moravě, po mnoholetých přípravách, slavnostně otevřeno dne 6. dubna roku 1930 právě v Brně. Slavnost se těšila velkému zájmu tisku i veřejnosti, brněnští sokolové zahájili celou slavnost fanfárou kvarteta lesních rohů, sbor „*Své velké slovo Osud řek*“ od V. Rubínka na slova K. Tauše, předneseny členy Národního divadla, potom proslovy starosty města K. Tomeše a předsedy spolku „Krematorium“ Ing. F. Mencla.²⁶⁸ „*Nálada byla radostná, u vědomí, že toto druhé krematorium moravské představuje nemalý úspěch.*“²⁶⁹

Dobový tisk o tom přinesl zprávu: „*Starosta města Brna Karel Tomeš přednesl připomenul nelehkou cestu prosazení myšlenky stavby krematoria, uvedl podrobné technické údaje o něm i o firmách, které se na jeho stavbě podílely a dodal: „Jsem šťasten, že mohu po tolika překážkách dnes odevzdati veřejnosti k užívání tuto krásnou budovu doplňující důstojně siluetu našeho města. Je to druhé krematorium zřízené na Moravě – první je v Moravské Ostravě – mohu však bez nadsázky tvrdit, že celým pojetím a provedením je nejmodernější a nejkrásnější v republice.*“²⁷⁰

²⁶⁷ AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 35 (Krematorium v Brně, 1927-1936).

²⁶⁸ AMB – fond: T48. F. M. Žampach. 1919-1947. inv. č. 53 (Různé pozvánky, 1924-1945).

²⁶⁹ Článek: Zahájení krematoria v Brně. In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XXI. č. 4. Praha 1930. s. 57.

²⁷⁰ Článek: Zahájení krematoria v Brně. In: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze*. Roč. XXI. č. 4. Praha 1930. s. 57.

O dva dny později, tedy dne 8. dubna 1930 byl zahájen provoz kremací prvních šesti zemřelých. Jako první byl zpopelněn rolník Karel Svěrák, který zemřel na tuberkulózu.²⁷¹

V reakci na dokončení krematoria, vydal brněnský biskup dr. Kupka dvojí pastýřský list,²⁷² v němž varuje před pohřbíváním žehem.

Lidovci upozorňovali na neehospodárnost celého projektu. Z možného vybudování podobné stavby v nedaleké Olomouci, předpokládali, že zájem o kremaci se v daném krematoriu potom sníží. *„Na konci roku 1933 řešilo obecní zastupitelstvo znovu otázku poplatků v krematoriu a kolumbáriu. Zástupci lidové strany vytýkali, že krematorium vykazuje stálé schodky, které se vlivem soutěže olomouckého krematoria ještě zhoršují, a domáhali se zdražení poplatků nebo aspoň ujištění, že do 10 let nesmějí být sníženy. Vyčítali, že půjčka, kterou spolek Krematorium obci na stavbu poskytl, s úrokem 6% je drahá, a nyní prý spolek ještě usiluje o zlevnění poplatků, při slevě 50 Kč za jednu kremaci prý by tím ušetřil ročně 20.000 Kč.“*²⁷³

Samotná budova krematoria byla od Ústředního hřbitova oddělena zdí. V roce 1933 byla na žádost místního odboru spolku Krematorium tato zeď zrušena. Přesto ji alespoň symbolicky zastupuje plot, který se na místě nachází dodnes. *„Budilo to také dojem nesnášenlivosti a výlučnosti, jako by stoupenci tlení a žehu navzájem se štítili. Spojení napomůže i propagandě žehu, neboť jistě již z pouhé zvědavosti mnozí návštěvníci hřbitova zavítají občas podívat se na krematorium a na popelnicový háj.“*²⁷⁴

²⁷¹ MLADÝ, K.: *120 let Ústředního hřbitova v Brně. Malé zamyšlení nad velkým jubileem.* Brno 2003. s. 5-6.

²⁷² Jeden pro kněžský klérus, druhý pro laickou veřejnost.

²⁷³ Brněnský zvon ze dne 5. října 1933. Brno 1933.

²⁷⁴ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání žehem v Praze.* Roč. XXIV. č.8-9. Praha 1933. s. 100.

Krematorium v Olomouci

Myšlenka pohřbívání žehem si cestu do Olomouce nehledala dlouho, avšak prosazení a samotná realizace stavby zdejšího krematoria trvaly dlouhých třináct let. Zřejmě nejznámějším propagátorem kremačního hnutí na Olomoucku byl JUDr. Richard Fischer, právník, který podal již 25. září 1908 na moravském zemském sněmu návrh na uzákonění fakultativních kremací.²⁷⁵ Tento návrh však narazil na odpor a ani se nedostal na pořad dne.²⁷⁶ První návrh na stavbu krematoria pak vznesl redaktor a tajemník Národní jednoty pro východní Moravu Adolf Kubis na schůzi správní komise dne 9. prosince 1918.²⁷⁷ Po vzniku Československé republiky se členská základna olomoucké pobočky spolku Krematorium začala rozšiřovat. Již roku 1919 byla v Olomouci založena pobočka spolku Krematorium se sídlem v Praze. To bylo způsobeno především přílivem úředníků ředitelství státních drah do Olomouce, kteří byli kremačnímu hnutí příznivě nakloněni. Na popud člena spolku, řídicího učitele Horského z Břuchotína, došlo v roce 1919 k první schůzi. Tyto schůze se potom opakovaly zhruba ve dvouměsíčních intervalech, byly navštěvovány i nečleny a kladly si za cíl propagaci pohřbu žehem.²⁷⁸

Diskuse ohledně zřízení krematoria v Olomouci byla vždy velmi živá, o což se starali především příslušníci Československé strany lidové, kteří proti stavbě krematoria zarputile bojovali. Lidovci počítali, že katolická veřejnost pohřeb žehem automaticky odmítne a z těchto úvah vycházeli při kalkulacích o „pasivitě“ a nevydělečnosti krematoria v budoucnosti, kterými opakovaně napadaly myšlenku stavby krematoria v Olomouci.²⁷⁹ Zajímavostí je, že byť samotná myšlenka vzniku krematoria v Olomouci odporovala církevním kodexům, které až do konce 60. let 20. století pohřbívání žehem striktně zakazovaly,

²⁷⁵ FISCHER, R.: *Na věčnou paměť*. In: Pozor ze dne 11. září 1932. č. 212. Olomouc 1932. s. 1.

²⁷⁶ Tento návrh pak opakoval i ostravský starosta Fiedler 12. ledna 1910.

²⁷⁷ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Registratura 1874-1920. kart. č. 415. inv. č. 215

²⁷⁸ Moravský večerník ze dne 4. dubna 1931. č. 80. s. 2.

²⁷⁹ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2104. s. 476.

nikdy na tuto skutečnost nebylo ze strany katolických odpůrců žehu poukazováno.

Nejčastějšími argumenty činitelů Československé lidové strany a příslušníků katolické hierarchie byly momenty majetkoprávní, ekologické a především finanční. K prvnímu střetu mezi zastánci a odpůrci kremace v Olomouci došlo dne 1. prosince 1919 na zasedání městského zastupitelstva, kdy poměrně živou diskusi o zřízení budovy krematoria vyvolal stavební rada Ing. Lechner, který navrhl, aby městské zastupitelstvo projednalo, zda se bude o zřízení krematoria v Olomouci dále jednat, či zda se má, vzhledem k velkým nákladům, od dalšího jednání upustit.²⁸⁰ Rozpoutal tím vášnivou debatu již se zúčastnilo na patnáct řečníků z celého politického spektra. Členové Československé strany lidové²⁸¹ se pokoušeli rozhodování zastupitelstva ve věci zřízení krematoria v Olomouci, již od prvních chvil, zastavit poukazováním na obrovskou finanční zátěž, kterou by stavba krematoria obnášela. Dále zastupitele upozorňovali na značné náklady spalování nebožtíků a na nepatrný zájem občanů o tento způsob pohřbu.²⁸² Katolický deník Našinec přinesl o jednání zprávu: „*Město Olomouc musí mít atrakci. Když by pozbylo slavnostní síň, tak musí mít krematorium... Pan rada Dolanský podotýká, že město má tolik starostí jiných, že si neví leckdy ani rady a proto na takové hlouposti není nyní času.*“²⁸³

Po několikaletém projednávání této záležitosti se teprve dne 16. ledna 1922 na schůzi městského zastupitelstva znovu objevuje téma zřízení krematoria v Olomouci, kdy JUDr. Richard Fischer navrhuje zřídit krematorium v Olomouci jako obecní podnik, uvolnit na projektování stavby částku 30 000 Kč,²⁸⁴ a dále jednat se spolkem Krematorium v Praze o poskytnutí půjčky k zaplacení nákladů na stavbu krematoria.²⁸⁵ Projednávání otázky krematoria opět uvolnilo

²⁸⁰ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2104. s. 437.

²⁸¹ V prvních fázích jednání o krematoriu v Olomouci to byli především Josef Procházka a František Dolanský.

²⁸² SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2099. s. 438.

²⁸³ Našinec ze dne 3. prosince 1919. č. 321. Olomouc 1919. s. 4.

²⁸⁴ Tuto částku navrhoval Fischer zařadit jako mimořádné vydání do rozpočtu pro rok 1922.

²⁸⁵ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2102. s. 12.

velké emoce, kdy členové zastupitelstva za Československou lidovou stranu viděli stavbu krematoria jako riskantní, ekonomicky náročný a do budoucna nerentabilní podnik.²⁸⁶

Komunistická strana, reprezentovaná zastupitelem Hynkem Havlíčkem, vyjádřila podporu Fischerova návrhu zřídit krematorium v Olomouci vlastním nákladem města: *„Když mohou být věnovány velké náklady na divadlo, tím větší náklad může být věnován na stavbu krematoria.“*²⁸⁷ Poté městské zastupitelstvo přistoupilo k hlasování a většinou hlasů Fischerův návrh schválilo. Souboj na stránkách novin mohl začít: Deník Pozor pochopil vystupování katolíků takto: *„Pan Dolanský mluví proti, ale – jak sám tvrdí – ne z důvodů zásadních, protože prý každý se může dát pochovat, jak chce, ale z důvodů hospodárných.“*²⁸⁸ Jak krásný může být souboj ve „slovičkaření“ na stránkách tisku ukázali redaktoři katolického Našince, když výrok Hynka Havlíčka vysvětlili tak, že divadlo i krematorium jsou nepotřebnými atrakcemi, přičemž samotný Havlíček to jistě chápal jinak: *„Bez ohledu na těžkou situaci městských financí a sociální bídu, vytasil se pan dr. Fischer v první schůzi v novém roce s návrhem, aby město postavilo obecní krematorium... Celou debatu oživil opět komunista Havlíček návrhem, aby i na krematorium bylo dáváno, když již toliké miliony (!?) byly dány na divadlo. Krematorium a divadlo – to jsou v dnešní době atrakce.“*²⁸⁹

V lidoveckém periodiku Našinec pak vyšla ještě spousta článků s odmítavým stanoviskem k možnému zbudování krematoria v Olomouci: *„Otázka krematoria nevzniká z faktické potřeby, nýbrž je „protiklerikálním“ počinem a heslem předvolebním... Člen zastupitelstva, pan Sláma, údajně se smíchem prohlásil, že hlasuje pro, poněvadž prý sláma dobře hoří. Načež se mu z lidoveckých kruhů*

²⁸⁶ Zejména lidovec František Dolanský - SOkA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2102. s. 12.

²⁸⁷ SOkA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2102. s. 12.

²⁸⁸ Pozor ze dne 17. ledna 1922. č. 17. Olomouc 1922. s. 3.

²⁸⁹ Našinec ze dne 18. ledna 1922. č. 14. Olomouc 1922. s. 4.

dostalo odpovědi, že tak dřív nemluvíval, dokud chodil žádat o práci do kanovnických residenc.²⁹⁰

Krematorium mělo vzniknout adaptací katolické hřbitovní kaple na olomouckém ústředním hřbitově. Plány stavby zhotovil pražský architekt Pavel Janák.²⁹¹ Městské zastupitelstvo na své schůzi 13. října 1924 projekt, náklad i půjčku schválilo, když pro návrh se vyjádřilo 32 členů zastupitelstva, proti se postavilo 24 členů. Pro krematorium hlasovali kromě českých a německých socialistů, komunistů a národních demokratů, zástupci živnostenské a agrární strany, proti hlasovali lidovci a občanští Němci.²⁹²

Zamítnutí stavby krematoria chtěli prosadit lidovci na olomoucké radnici pomocí podpisové akce, v níž zbudování krematoria označovali za ztrátové. V zoufalství se uchýlovali i k téměř nelogickým závěrům: „Dovozem uhlí bude poškozován hřbitov, čmoudem z komína utrpí velmi mramorové pomníky, výnos hřbitova se zmenší.“²⁹³

Do zdánlivě prohraného boje o stavbu krematoria v Olomouci zasáhla nečekaná událost, dne 8. března 1926 totiž podaly tři římskokatolické farní úřady,²⁹⁴ prostřednictvím svých právních zástupců JUDr. Mořice Hrubana a JUDr. Jaroslava Řehulky, odvolání k moravskému zemskému výboru a k zemské správě politické v Brně.²⁹⁵ Poukazovali na to, že hřbitov sice byl zřízen městem, které sice je vlastníkem hřbitova, ale i tak nemá právo disponovat katolickou kaplí. V letech 1900 a 1901 totiž uznala městská rada, na žádost tří zmíněných katolických farních úřadů, že katolické oddělení hřbitova bude používáno výlučně jako pohřební místo pro katolíky.²⁹⁶ Starosta Fischer si zřejmě už v té chvíli byl vědom toho, že prohrál, pokusil stávající situaci uklidnit, když v dopise ze dne 22. května 1925, adresovaném Farnímu úřadu u sv. Mořice píše: „V dosavadní kapli

²⁹⁰ Našinec ze dne 7. června 1923. č. 127. Olomouc 1923. s. 4.

²⁹¹ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Registratura 1920-1940. kart. č. 687. inv. č. 286.

²⁹² SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2104. s. 479.

²⁹³ Našinec ze dne 15. října 1924. č. 237. Olomouc 1924. s. 4. a SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2104. s. 476.

²⁹⁴ Metropolitní farní úřad sv. Václava v Olomouci, proboštský farní úřad sv. Mořice v Olomouci a farní úřad sv. Michala v Olomouci.

²⁹⁵ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Registratura 1920-1940. kart. č. 687. inv. č. 286.

²⁹⁶ FISCHER, R.: *Na Olomoucké radnici 1928-1932*. Olomouc 1932. s. 20.

*zůstane oltář a bude možno tam předsevzítí výkropy pohřební jako dosud. Náboženské city církve nebudou nijak, dokonce ne hrubě, uráženy.*²⁹⁷

Na základě této žaloby rozhodla zemská správa politická dne 19. května 1926 a podle paragrafu 116 obecního statutu města Olomouce zakázala přestavbu kaple na krematorium, protože tím městské zastupitelstvo překročilo meze své působnosti a porušilo zákon. *„Ježto však pohřbívání ohněm církev římsko-katolická nepřipouští, nemohlo zastupitelstvo, rozhodujíc o žádosti za povolení ke stavbě krematoria a o námitkách přednesených farními úřady v řízení stavebním, udělit povolení bez souhlasu, nebo docela proti vůli církevních orgánů. Jestliže však usnesením ze dne 15. února 1926 takové stavební povolení udělilo, nepřihlížejíc k překážce vyplývající z věnování dotčeného hřbitova k pohřbívání katolíků, jež má základ svůj v právu veřejném (paragraf 37., odstavec 2. stav. ř. pro město Olomouc), porušilo tím zákon. Byl proto zákaz výkonu tohoto usnesení paragrafu 115. a 116. olomouckého statutu (paragraf 131. olom. stav. řádu) odůvodněn.*“²⁹⁸

Městské zastupitelstvo na to reagovalo podáním odvolání k ministerstvu vnitra, na němž se usneslo na zasedání dne 7. června 1926, vypracováním tohoto odvolání pověřilo JUDr. Františka Svěráka, advokáta v Olomouci.²⁹⁹ Deník Našinec reagoval na odvolání nesmlouvavě: *„Pánové mají asi na jedné blamáži málo, jasné zamítnutí výnosem městské správy politické jim nestačí a chtějí mítí ostudu ještě větší.*“³⁰⁰

Naopak deník Pozor stál na straně odvolávajících se: *„Otázka stavby krematoria jest opět odsunuta. Odvolání městské rady olomoucké proti rozhodnutí zemské správy k ministerstvu vnitra bude sotva vyřízeno do podzimu... V tom případě bude to opět Brno, které v tom směru Olomouc předčí.*“³⁰¹

²⁹⁷ SOKA Olomouc. M7-1. Archiv fary u sv. Mořice. kart. č. 1. sign. Ic. inv. č. 345.

²⁹⁸ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Registratura 1920-1940. kart. č. 687. inv. č. 286.

²⁹⁹ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2106. s. 431.

³⁰⁰ Našinec ze dne 30. května 1926. č. 123. Olomouc 1926. s. 5.

³⁰¹ Pozor ze dne 11. srpna 1926. čís. 188. Olomouc 1926. s. 4.

Po neúspěších v Olomouci navrhovalo ústředí spolku Krematorium městské radě následující řešení: *„Má-li býti krematorium na Hané přece uskutečněno, zbývá nyní po našem názoru trojí možnost. Buď setrvá obec na původním projektu a odvolá se k další instanci, neb vyhledá jiné příhodné staveniště, aneb posléze podnikne stavbu některé sousední město (nejlepší podmínky měl by asi Prostějov). Klerikálové zaznamenávají skutečný úspěch, neboť oddálili zřízení krematoria na řadu let (kdysi jsme očekávali, že Olomouc bude mít krematorium dříve nežli Ostrava) a také ji zdražili, neboť samostatná stavba bude ovšem dražší. Trapný případ mohl by přece prospěti věci, jestliže pokrokoví jednotlivci odhodlají se čeliti klerikálnímu teroru aspoň svépomocí, co nejúčinnější propagandou kremace, jakož i agitací pro náš spolek.“³⁰² Živý rozruch vyvolal tento spor v místním tisku – Moravský večerník ze dne 30. dubna 1927 navrhoval, aby byla pro krematorium použita vyklizená budova bývalé městské elektrárny na Nové ulici (blízko všeobecné zemské nemocnice), na Tabulovém vrchu. *„Stavba bude ovšem dražší, nežli původně zamýšlená adaptace. Svoji nesnášenlivostí lidovci poškodili spíše obec nežli myšlenku pohřbu žehem.“³⁰³**

Zajímavostí byla varianta možného vybudování krematoria v Prostějově. Spolek Krematorium totiž v Prostějově již v roce 1926 založil místní odbor spolku, který měl podpořit jednání v sousední Olomouci, případně vybudovat v Prostějově krematorium vlastní. Po odsouhlasení stavby krematoria v Olomouci byla Prostějovským doporučena stavba kolumbária.³⁰⁴ U Zemské politické správy bylo intervenováno i ze strany spolku v Brně, J. Černým *„aby nevěcné rekursy olomouckých farářů proti stavbě místního krematoria byly odmítnuty.“³⁰⁵*

³⁰² *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVIII. č. 8. Praha 1927. s. 83.*

³⁰³ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVIII. č. 8. Praha 1927. s. 84.*

³⁰⁴ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XIX. č. 3. Praha 1928. s. 33.*

³⁰⁵ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XVII. č. 2. Praha 1926. s. 20.*

Ministerstvo vnitra však výnosem ze dne 13. dubna 1927 potvrdilo, že město Olomouc sice je nesporným vlastníkem katolického oddílu hřbitova, přesto nemůže jednostranným rozhodnutím disponovat s kaplí, kterou předalo k užívání římskokatolické církvi,³⁰⁶ ale zároveň zrušilo i rozhodnutí zemské správy politické ohledně zákazu provedení usnesení ze dne 19. května 1925, pokud jde o zadání stavby³⁰⁷ a schválení návrhu na úhradu jeho nákladů, jelikož v tom neshledalo žádnou nezákonnost.³⁰⁸

Opozice proti stavbě krematoria slavila dočasné vítězství. V dopise ze dne 4. května 1927 adresovaném farnímu úřadu sv. Mořice píše právní zástupce katolické strany JUDr. Jaroslav Řehulka: „Z rozhodnutí Ministerstva vnitra vyplývá, že jsme věc na celé čáře vyhráli a že tudíž stavba krematoria jest znemožněna.“³⁰⁹ Avšak v reakci na rozhodnutí ministerstva vnitra, které sice stavbu krematoria na katolické části zakázalo, ale její provedení jinde povolilo, rozhodlo městské zastupitelstvo ve schůzi dne 26. září 1927 postavit krematorium na pozemcích sousedících s ústředním hřbitovem v Olomouci - Neředíně, které město zakoupilo od původních majitelů.³¹⁰ Byla vypsána veřejná soutěž na stavbu krematoria, kterou vyhrál projekt pražského architekta Aloise Šajtara z Prahy a bylo započato se samotnými stavebními pracemi.³¹¹

Stavbě budovy krematoria bylo vyměřeno místo 4 107 m²,³¹² za celkovou cenu 410 700 Kč, pec krematoria byla odhadnuta na 135 000 Kč a na další položky³¹³ bylo vyčleněno 120 300 Kč, adaptace v márnici a pitevně byly odhadnuty na 20 000 Kč. Úhrada měla být vzata z půjčky spolku Krematorium v Praze v částce 546 000 Kč a zbývající částka 139 000 Kč byla zařazena do rozpočtu na rok 1928.³¹⁴

³⁰⁶ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2107. s. 383.

³⁰⁷ Pokud bude provedena na nekatolické části hřbitova.

³⁰⁸ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2107. s. 383.

³⁰⁹ SOKA Olomouc. M7-1. Archiv fary u sv. Mořice. kart. č. 1. sign. Ic. inv. č. 345.

³¹⁰ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2107. s. 798.

³¹¹ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Registratura 1920-1940. kart. č. 686. inv. č. 286.

³¹² Tj. sto korun za metr čtvereční.

³¹³ Vodovod, kanalizace, elektrické vedení, oplocení, nákresy.

³¹⁴ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2107. s. 798.

Tak mohlo být po urputných bojích, v neděli dne 11. září 1932, v Olomouci slavnostně otevřeno krematorium. Slavnost se těšila velkému zájmu, a celý den tam proudily zástupy lidí, aby si mohly prohlédnout budovu. Místní pěvecký sbor Šestnáctka pod vedením sbormistra Talpy zapěl Nešverovu skladbu Moravěnko, poté ve svém projevu uvítal starosta města JUDr. Richard Fischer přítomné a připomněl, že *„tento den je dnem zadostiučinění po tuhém, dlouholetém boji.“*³¹⁵ Krematorium, které nesmělo být postaveno na městském hřbitově bylo tedy postaveno vedle jako rovnocenný ústav, symbolicky byla ulice z města k hřbitovu nazvána Třídou Míru.³¹⁶

Dne 18. dubna 1932 schválilo městské zastupitelstvo Řád krematoria hlavního města Olomouce³¹⁷ a stanovilo kremační poplatky.³¹⁸ Provozní náklad byl počítán na 128 240 Kč a předběžně počítal s provedením dvou set kremací ročně, dle srovnání s kremacemi v Moravské Ostravě a Brně. První kremace se v novém krematoriu konala dne 16. září 1932, do konce tohoto roku bylo zpopelněno celkem čtyřicet dva osob.³¹⁹ Tak mohl starosta města JUDr. Richard Fischer s uspokojením poznamenat: *„Krematorium nestalo se obci přítěží, naopak je městu užitečnou hospodářskou i účelovou složkou tím, že město v investici se neukvapilo a že vybudovalo krematorium jen v rozsahu odpovídajícím skutečným poměrům.“*³²⁰

Poměrně nečekanou dohrou pro činovníky lidové strany v Olomouci zřejmě bylo jednání ohledně zakoupení varhan v olomouckém krematoriu, o kterou bojovaly dvě firmy stavitelů varhan. Jeden z nich, Josef Melzer z Kutné Hory, se totiž v dopise ze dne 30. května 1934 obrátil na Vojtěcha Medka, radního a šéfredaktora Našince a v neposlední řadě tajemníka lidové strany v Olomouci,

³¹⁵ *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Roč. XXIII. č. 9. Praha 1932. s. 126.*

³¹⁶ *Tamtéž. s. 133.*

³¹⁷ Prvním bodem řádu krematoria bylo ustanovení, že krematorium je veřejným podnikem města Olomouce.

³¹⁸ SOKA Olomouc. AMO. M1-1. Knihy. sign. 2112. Příloha mezi stranami 185-186.

³¹⁹ V dalších letech bylo zpopelněno: 1933 – 168 zemřelých, 1934 – 184, 1935 – 177, 1936 – 187 a v roce 1938 již 217 osob.

³²⁰ FISCHER, R.: *Šest let práce (1932-1938) na olomoucké radnici. Olomouc 1938. s. 217.*

s prosbou o přímluvu lidové strany v jeho prospěch. Tuto žádost odůvodňoval obavou, že konkurenční firma, jakožto národně demokratická organizace získá podporu stejně politicky orientovaného starosty Fischera. Obrovským překvapením muselo pro Medka být, že Melzer se na něj obrací jako věrný katolík, stálý inzerent a odbíratel Našince.³²¹ Nelze s jistotou říci, do jaké míry se lidovci angažovali v tomto konkurenčním boji, ale jisté je, že ve schůzi ze dne 4. června 1934 bylo schváleno zakoupení varhan do městského krematoria právě od firmy Melzer.³²²

Lidovci byli po dlouholetých bojích proti stavbě krematoria definitivně poraženi a dlouho této porážce nemohli přijít na jméno. V lidoveckém deníku Našinec ze dne 5. června 1938, v němž hodnotí architekt F. Sponer stavební bilanci města Olomouce za dvacet let mezi informacemi o výstavbě církevním i světských staveb jakákoli zmínka o krematoriu chybí.³²³

³²¹ MZA Olomouc. Pozůstalost Vojtěcha Medka. R 137 – III.

³²² Z pozůstalosti Vojtěcha Medka se dovídáme, že i on byl na tuto ceremonii pozván, o jeho účasti na ní však můžeme pochybovat. MZA Olomouc. Pozůstalost Vojtěcha Medka. R 137-III.

³²³ Našinec ze dne 5. června 1938. č. 74. Olomouc 1938. s. 4-5.

ZÁVĚR

Z předchozích kapitol je patrné, že po vzniku samostatné republiky došlo pohřebnictví na rozcestí. Řada měst se potýkala se skutečně závažnými nedostatky organizačního a hygienického rázu. Zejména se jednalo o absenci hřbitovní síně a pronikání spodní vody do hrobů. Krematoria na Moravě byla budována po historických zkušenostech první světové války, která hrůzami užitých zbraní přispěla k nástupu tzv. světa moderny. Přesto byly tyto stánky posledního rozloučení prosazovány v přímém kontaktu se světem živých, byly připomínkou konečnosti pozemského světa a života.

V prosazování kremace ve společnosti je možné spatřovat jeden veliký paradox. Propagátoři pohřbu žehem, často velmi vzdělaní lidé, neúměrně prosazovali svou „nevíru“ v posmrtný život. Upínali svou pozornost především na katolickou veřejnost a snažili se legalizovat pohřeb žehem i v klerikálních kruzích. Katolická církev tvrdila, že právě onen posmrtný život je vázán na způsob pohřbení. Avšak i přesto si tento způsob pohřbu vybíralo čím dál větší množství lidí s katolickým vyznáním. Nebrali to jako protest proti víře, nýbrž jako akt věřícího člověka v moderní době. Věřili ve spasení duše bez potřeby pozemského těla, protože v Bibli přesně není stanoven jednoznačný způsob pohřbení. Tyto dva nesmiřitelné tábory nakonec se po letech dlouhých bojů roku 1963 spojily, když katolická církev uznala kremaci jako jeden z možných způsobů pohřbu.

Byť ještě v první polovině 20. století měla slova krematorium a pohřeb žehem nádech hrůzostrašnosti na straně jedné, i jakési výjimečnosti na straně druhé, dnes už takovýto nádech nemá. Kdysi předmět nepřekonatelných dohadů a soudních pří se dnes stal již něčím naprosto běžným, součástí důstojného posledního rozloučení s blízkými.

Zkoumané téma je teprve v samotných počátcích badatelského zájmu a zkoumání. Proto možných rozšíření je poměrně velký počet. Budoucí výzkum kremačního hnutí v českých zemích by se mohl zaměřit na obecné dějiny všech kremačních spolků na našem území,

včetně spolků německých a možného prorůstání politiky do jejich spolkové činnosti. Zajímavá je rovněž tematika spolupráce zahraničních spolků mezi sebou nebo hospodářská činnost spolku Krematorium, který měl u nás jako první detailně propracovaný systém členských příspěvků a ze svých zdrojů formou půjček financoval stavby krematorií v republice. Podrobnější pohled by si jistě zasloužily i okolnosti veřejných soutěží. Byť se jich mohli účastnit i německé firmy, ve většině případů vyhrály firmy české. Zajímavý je rovněž pohled jiných církví na věc „*spálení nebožtíka*“ – především evangelické církve a církve československé. Obě jmenované církve totiž pohřb žehem byly ochotny trpět a stavěly často kolumbária. Nabízí se problematika stavby urnových hájů. Samotnou kapitolou je prosazování pohřbu žehem na Slovensku.

Po několikaletém výzkumu lze tedy konstatovat, že cesta pronikání kremačních myšlenek do společnosti byla velice trnitá, často okořeněná mohutným odporem Československé strany lidové. Byť se téma kremace může zdát na první pohled poněkud nepatřičné a morbidní, výzkum dokazuje, že dějiny kremačního hnutí u nás jsou velice zajímavou kapitolou naší historie.

SEZNAM ZKRATEK

AAS - Acta Apostolicae Sedis

ACO - Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis

AMO – Archiv města Olomouce

AMO(s) – Archiv města Ostravy

Atp. – A tak podobně

can. – kánon

č./ čís. - číslo

čl. – článek

čs/čsl. – československý

hod. – hodin

inv. - inventární

kat. - katolický

kart. č. – karton číslo

např. - například

par. – paragraf

pč. – parcelové číslo

roč. - ročník

Sb. Z. a. n. – Sběrka zákonů a nařízení

s. – strana

sign. – signatura

SOkA Olomouc – Státní okresní archiv Olomouc

srvn. – srovnej

sv. - svatý

svz. – svazek

tj. – to je

výt. – výtisk

ZA – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

ANOTACE

- MACHÁČEK, Filip Bc.
- Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra historie
- Kremační a protikremační agitace na Moravě aneb Historie nelehkého zrodu tří moravských krematorií.
- Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.
- 173 520 znaků
- 15 obrazových příloh
- 45 titulů použité literatury
- Krematorium Brno, krematorium Olomouc, krematorium Ostrava, pohřeb žehem, římskokatolická církev, československá lidová strana, jednání městského zastupitelstva
- Cílem studie je objasnit fenomén nelehkého pronikání nového způsobu pohřbívání žehem na příkladu vzniku tří krematorií na Moravě. Autor popisuje vývoj pohledu na kremaci ve společnosti na příkladu krematorií v Moravské Ostravě, Brně a Olomouci v počátcích dvacátého století. Studie čerpá z pramenné základny z let 1900-1932 a přináší informace o historii kremace v českých zemích.

ABSTRACT

This paper deals with history of three crematoriums on Moravia on beginning the 20th century. The autor describes evolution of cremation in society and genesis and developmment of three crematoriums. The majority archival sources comes from the period 1900-1932. This study brings informations about the history of cremations in the Czech country.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

A) Archivní prameny

Archiv města Brna

Fond A1/24. Sbíрка zápisů o schůzích zastupitelských sborů z let 1831 až 1953.

Fond A1/26 – presidiální spisovna z let 1888-1932.

inv. č. 648 (*Městský pohřební ústav – věci provozní, 1923-1932*).

inv. č. 650 (*Krematorium, přípravy k jeho zřízení v Brně, 1923-31*).

inv. č. 651 (*Spolek Krematorium v Brně – pozvání městské rady na val. hromady a panichidy, 1924-32*).

Fond T48. F. M. Žampach. 1919-1947.

inv. č. 30 (*Pohřební ústav, 1929-1937*).

inv. č. 35 (*Krematorium v Brně, 1927-1936*).

inv. č. 36 (*Národní divadlo v Brně, Krematorium. 1929-1935*).

inv. č. 53 (*Různé pozvánky, 1924-1945*).

inv. č. 54 (Různé písemnosti cizích osob týkající se hřbitovů, krematoria, atd. 1931-1938).

Archiv města Ostravy

Archiv fary Moravské Ostravy.

inv. č. 6.

kart. č. 3. inv. č. 309.

kart. č. 27. inv. č. 348.

Listiny. II/B 232 – 824.

Archiv města Moravské Ostravy. Nová Registratura.

kart. č. 17. inv. č. 55. sign I/1.

kart. č. 472. inv. č. 464. sign. VII/91 (*Rozšíření hřbitova*).

kart. č. 474. inv. č. 468. sign. VII/91 (*Městské krematorium*).

kart. č. 946.

Okresní úřad Moravská Ostrava.

kart. č. 56. sign. Eb. 15.

Státní okresní archiv Olomouc

Archiv města Olomouce. Fond M1-1:

Registratura 1920-1940

kart. č. 19 (*Pitvy před kremací 1933*).

kart. č. 23 (*Statistické údaje o Olomouci 1922-1939*).

kart. č. 108 (*Komunální a jiné hřbitovy 1921-1925*).

kart. č. 415. inv. č. 215.

kart. č. 684 – 685 (*Technické věci týkající se hřbitovů 1901-1938*).

kart. č. 686 - 689 (*Krematorium - příprava prací, soutěž, projektová dokumentace, kolaudace, apod. 1897-1935*).

kart. č. 923 – 925 (*Správa komunálního hřbitova v Olomouci 1920-1940*).

kart. č. 927 – 928 (*Roční finanční závěrka krematoria 1939-1943, pohřební ústavy, krematorium, pohřbívání, poplatky aj. 1928-1938*).

Knihy

sign. 2099-2113 (*Zápisy z městského zastupitelstva z let 1919-1932*).

Archiv fary u sv. Mořice, Fond M7-1:

kart. č. 1. sign. lc. inv. č. 345.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc

Pozůstalost Vojtěcha Medka. R 137 – III.

B) Tištěné prameny

Almanach krematoria Moravská Ostrava. Moravská Ostrava 1923.

Almanach města Moravské Ostravy. Moravská Ostrava 1929.

BAYEROVÁ, A.: *Žena lékařkou.* Vídeň 1880.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha 1993.

FISCHER, R.: *Za čtyři léta.* Olomouc 1927.

FISCHER, R.: *Na olomoucké radnici 1928-1932.* Olomouc 1932.

FOLTYNOVSKÝ, J.: *Duchovní správa.* Olomouc 1936.

HOMÉR: *Odysseia.* Přel.: A. ŠKODA. Díl 1. Zpěv XXIV. Praha 1883.

JIROUT, J.: *Pravda o pohřbu žehem.* Pardubice 1931.

Masarykův slovník naučný IV. Praha 1929.

MENCL, X. F.: *Evropská krematoria.* Praha 1919.

MENCL, X. F.: *Pohřeb ohněm. Několik kapitol o zpopelňování mrtvých.* Praha 1922.

NĚMCOVÁ, B.: *Myšlenky Boženy Němcové.* Olomouc 1996.

Ottův slovník naučný XV. Praha 1890.

Ottův slovník naučný nové doby III/2. Praha 1935.

Ottův slovník nové doby III/2. Praha 1935.

Obecní krematorium v Nymburce. Pohřeb žehem. Nymburk 1935.

Riegrův slovník naučný. Praha 1863.

TEYSSLER, V. – KOTYŠKA, J.: *Technický slovník VII.* Praha 1932.

TUMPACH, J. – PODLAHA, A.: *Český slovník bohovědný.* Praha 1916.

ZEYER, J.: *Vojta Náprstek.* Praha 1896.

C) Tištěná periodika

Acta Apostolicae Sedis. Vatikán. roč. 1964.

Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis. Olomouc. roč. 1931 – 1932.

Brněnský zvon. Brno. roč. 1923.

České slovo. Ostrava. roč. 1938.

Den. Brno. roč. 1923-1926.

Dělnický deník. Ostrava. roč. 1923.

Duch času. Ostrava. roč. 1919-1925.

Horizont. Brno. roč. 1928.

Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. Praha. roč. 1924-1936.

Mährisches Tagblatt. Olomouc. roč. 1919-1933.

Moravská Orlice. Brno. roč. 1873.

Moravské slovo. Brno. roč. 1921-1930.

Moravský večerník. Olomouc. roč. 1924-1931.

Našinec. Olomouc. roč. 1919-1938.

Ostrauer Zeitung. Ostrava. roč. 1902-1923.

Ostravan 1902. Ostrava. roč. 1902.

Ostravský deník. Ostrava. roč. 1923.

Ostravský kraj. Ostrava. roč. 1921-1925.

Pozor. Olomouc. roč. 1919-1933.

Stavba. Praha. roč. 1925-1926.

Stavitel. Praha. roč. 1919-1920.

Stráž socialismu. Brno. roč. 1921-1933.

Styl. Praha. roč. 1913-1926.

Volné slovo. Ostrava. roč. 1921.

LITERATURA

ARIÉS, P.: *Dějiny smrti I - II*. Praha 2000.

BARTOŠ, J. (a kol.): *Malé dějiny Olomouce*. Olomouc 1972.

BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Vlastivěda Moravská. Dějiny Moravy. Díl 4. Svobodný stát a okupace*. Brno 2004.

BERANOVÁ, M.: *Slované*. Praha 1988.

BUDIL, I.: *Náboženství v životě jednotlivce a společnosti*. Praha 1961.

BURIAN, V.: *Padli hrdinskou smrtí. Pohřebiště na ústředním hřbitově*. Olomouc 1980;

BLÁHA, J. (a kol.): *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc 2001.

CINEK, F.: *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti*. Olomouc 1926.

DAVIES, J. D.: *Stručné dějiny smrti*. Praha 2007.

ENDLER, J.: *Příběhy brněnských hřbitovů*. Brno 2010.

FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J.(edds.): *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno 2007.

FLODROVÁ, M.: *Kremační hnutí a brněnské krematorium. 6. 4. 1930 - 2000*. In: 70 let krematoria Brno. Brno 2000. 1 slož. list

FLODROVÁ, M.: *80. let brněnského krematoria*. Brno 2010.

GABRIEL, J. – SVOBODA, J.: *Náboženství v českém myšlení. První polovina 20. století*. Brno 1993.

HALADA, J.: *Lexikon české šlechty (erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti)*. Praha 1992.

HANUŠ, J.: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno 2005.

HANUŠ, J. (edd.): *Náboženství v době společenských změn*. Brno 1999.

HALAS, F.: *Fenomén Vatikán*. Brno 2004;

HANUŠ: *Vznik státu jako projev sekularizace*. Brno 2006.

HARAŠTA, B. (red.): *Jaroslav Kvapil a žeh*. In: *Galerie Společnosti přátel žehu*. Karlovy Vary 1998.

KERRIGAN, M.: *Historie smrti. Pohřební zvyky a smuteční obřady od starověku do současnosti*. Praha 2008.

KAŠING, P.: *Ostravské hřbitovy. Zahrady věčnosti nejsou vždy věčné*. Ostrava 2009

KONÍČEK: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Olomouc 2005.

Kronika křesťanství. Praha 1998.

KRUŽÍK, F.: *Novodobá kremace*. In: *Galerie společnosti přátel žehu*. Brno 1998. s. 5.

KUDLÁČ, K. K. A.: *Příběh(y) Volné myšlenky*. Praha 2005.

LENDEROVÁ, M.: „První česká matka po smrti upálena“ aneb Pohřeb paní Augusty Braunerové. In: Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001.

LUTOVSKÝ, M.: *Hroby předků. Sonda do života a smrti dávných Slovanů*. Praha 1996.

LUTOVSKÝ, M.: *Hroby knížat. Kapitoly z českých dějin a hrobové archeologie*. Praha 1996.

MAREK, P.: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924)*. Brno 2005.

MAREK, P.: *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. Rosice 2003.

MCLEOD, H.: *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno 2008.

MLADÝ, K.: *120 let Ústředního hřbitova v Brně. Malé zamyšlení nad velkým jubileem*. Brno 2003.

NEŠPOR, R. Z.: *Náboženství na prahu nové doby*. Ústí nad Labem 2006.

NEŠPOR, R. Z.: *Smrt a pohřbívání v české společnosti*. In: Příliš slábi ve víře. Česká ne/religiozita v evropském kontextu. Praha 2010.

NEŠPOROVÁ, O.: *Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století*. In: Soudobé dějiny XIV. č. 2-3. Praha 2007. s. 354-371.

PRAHL, R.: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha 2003.

- SCHULZ, J. (a kol.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002.
- SPOUSTA, J.: *České církve očima sociologických výzkumů*. In: *Náboženství v době společenských změn*. Brno 1999. s. 73-90.
- SVOBODA, A.: *Paleolit a mezolit. Pohřební ritus*. Brno 2003.
- ŠERKA, J. – LACINA, P.: *80 let krematoria v Ostravě*. Ostrava 2004.
- ŠERKA, J.: *K počátkům ostravského krematoria (1900-1925)*. In: *Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. č. 19. Ostrava 1999. s. 351-372;
- ŠERKA, J.: *Ostravské krematorium první na Moravě*. In: *Vlastivědné listy* 26. č. 1. Opava 2000. s. 27-30.
- TRAPL, M.: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica* 13. Praha 1968.
- TRAPL, M.: *Historický místopis politického okresu Olomouc - město 1848 - 1960*. Olomouc 1972.
- VEČEŘÁKOVÁ, M.: *Krematoria v české architektuře 10. - 30. let 20. století*. In: *Umění = Art. Časopis Kabinetu pro teorii a dějiny umění Československé* 45. č. 1. Praha 1997. s. 72-92.
- VYBÍRAL, J.: *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890-1938*. Ostrava 1997.

Internet:

SVOBODOVÁ, M.: *Brno – pokus o nový stavební typ.* [www. Archweb.cz](http://www.Archweb.cz)
(aktualizováno dne 15. 1. 2007).

PŘÍLOHY

Příloha č. 1.

Mikuláš Aleš - Ze života starých Slovanů. Pohřeb.

Zdroj: Krematorium. Věstník spolku pro pohřbívání žehem v Praze.

roč. XXIII. č. 2. Praha 1932. s. 178.

Příloha č. 2.

Mapka rozložení krematorií v Evropě. Stav k roku 1931.

Zdroj: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro pohřbívání mrtvých v Praze. roč. XXII. č. 11-12. Praha 1931. s. 51.*

Příloha č. 3.

Pohřební auto spolku Krematorium.

Zdroj: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. roč. XXI. č. 2. Praha 1930. s. 19.*

aberci a Predimencich, p. Hnátka a Polí, jako v minulých letech, podporova
bankovní úředník, v Julianově a dvakrát a jednotlivé příspěvky honoroval.

Pohřební auto spolku „Krematorium“ pro dopravu zesnulých členů.
Karoserie podle návrhu Arch. Vlast. Hofmana, chassis Praga-mignon, šestiválcové.
v Brně, p. Hnátka, přís. zemského výboru na Křenové, p. Josef Jeřábek, učitel v Husovicích, Král. Polí a Maloměřích. Výbor pečoval také o rozšíření návštěvních skříněk (podle vzoru jilemnického), kterými by veřejnost byla u-

Příloha č. 4.

Pohled na budovu krematoria v Moravské Ostravě.

Zdroj: Krematorium. Věstník spolku pro spalování mrtvých. roč. XV. č. 10-11. Praha 1924. s. 97.

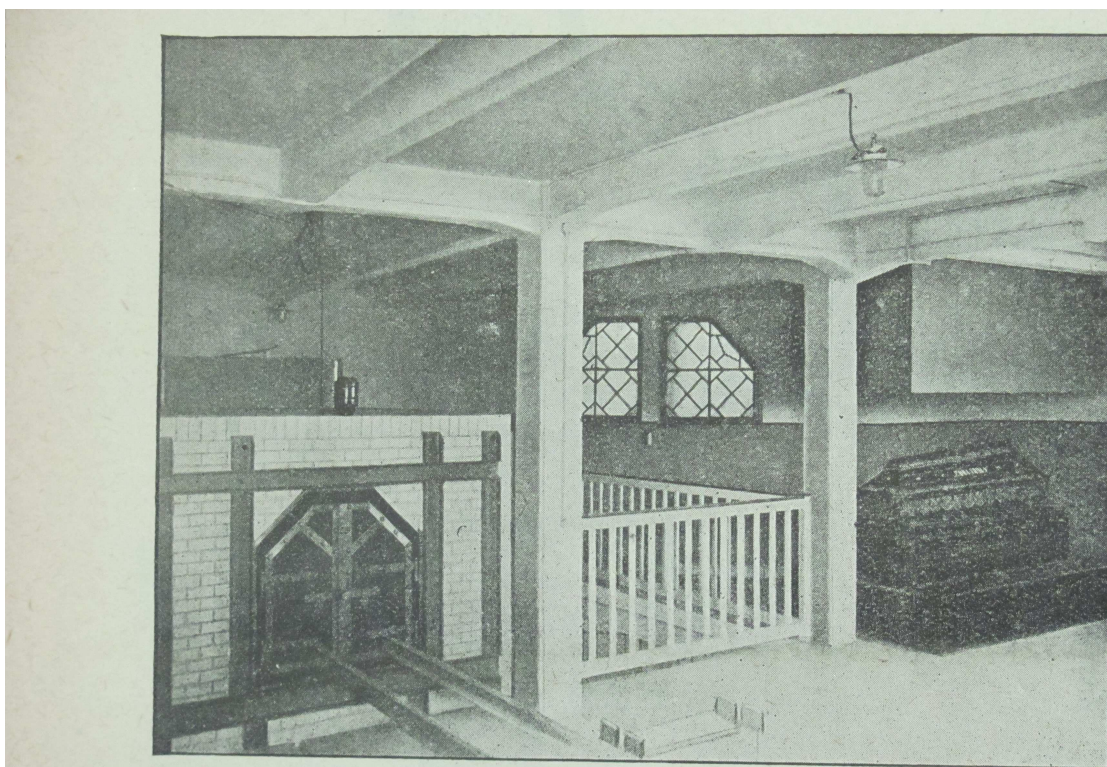

Vlastislav Hofman a F. Mencl: Krematorium v Mor. Ostravě.

Příloha č. 5.

Pohled na žároviště krematoria v Moravské Ostravě.

Zdroj: Krematorium. Věstník spolku pro spalování mrtvých. roč. XV. č. 10-11. Praha 1924. s. 102.

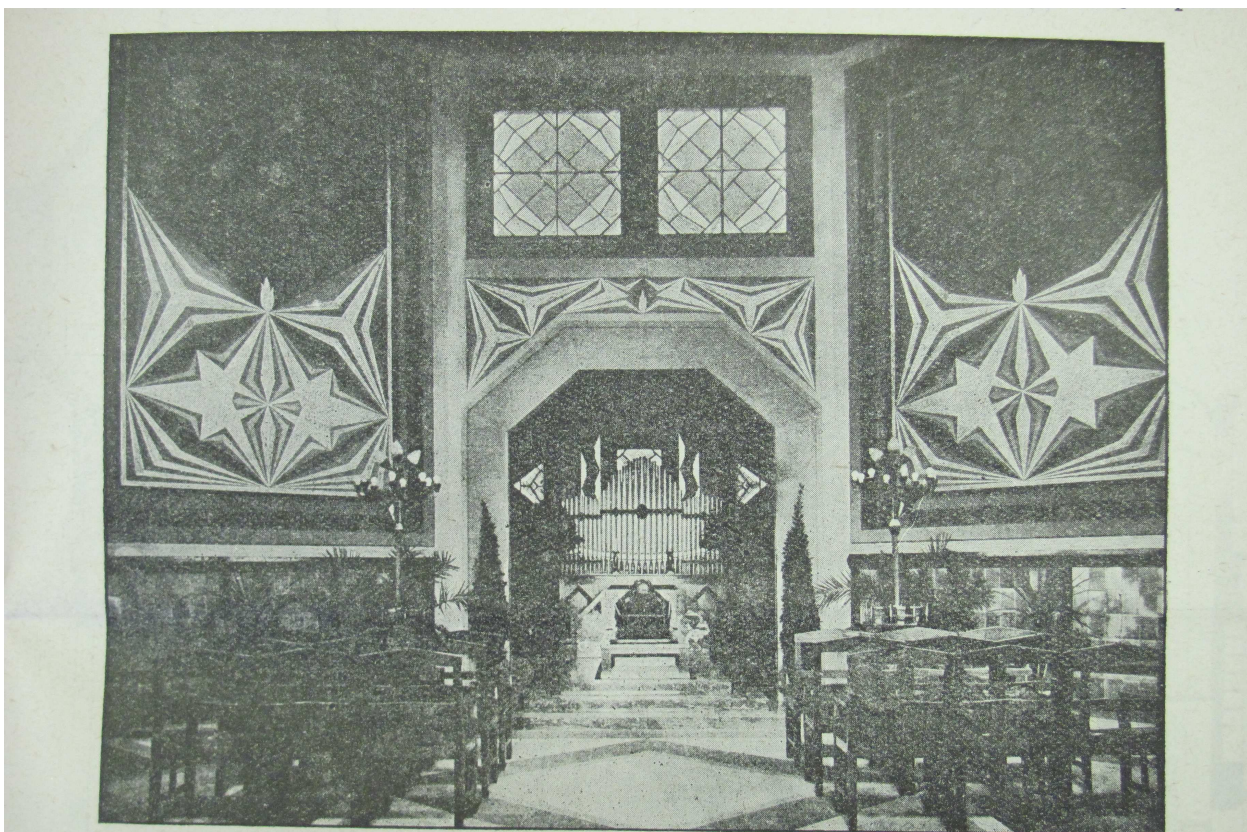
Obr. 9. Pohled do žároviště.

ku zlevnění stavebních hmot a částečné- lovací nec. 114

Příloha č. 6.

Pohled do obřadní síně krematoria v Moravské Ostravě.

Zdroj: Krematorium. Věstník spolku pro spalování mrtvých. roč. XV. č. 10-11. Praha 1924. s. 99.

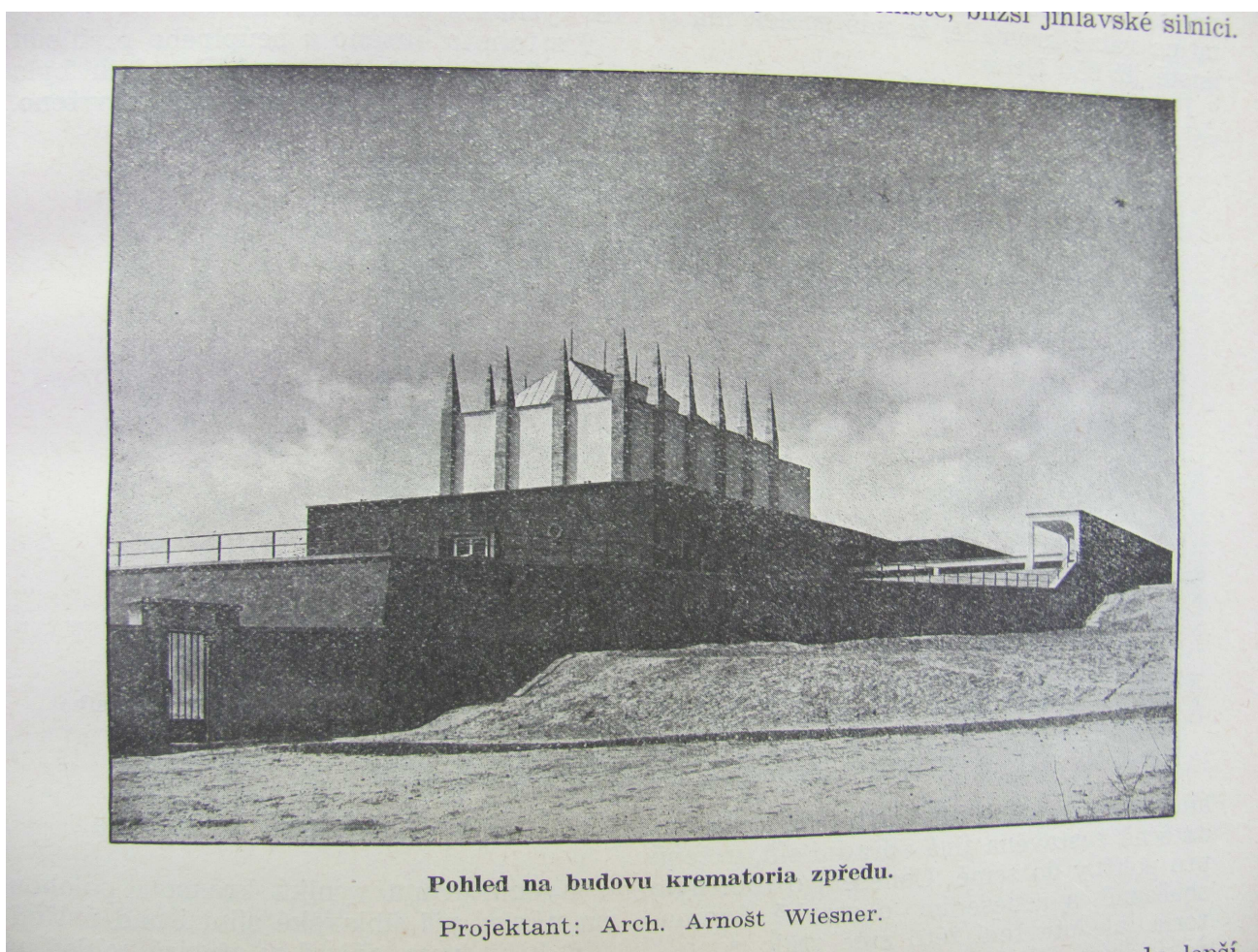
Obr. 4. Pohled do obřadní síně v krematoriu směrem k apsidě s katafalkem.

Otázka vybudování krematoria v O- žován na 30 roků a plocha hřbitova

Příloha č. 7.

Dobový pohled na krematorium v Brně.

Zdroj: Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. roč. XXI. č. 4. Praha 1930. s. 51.

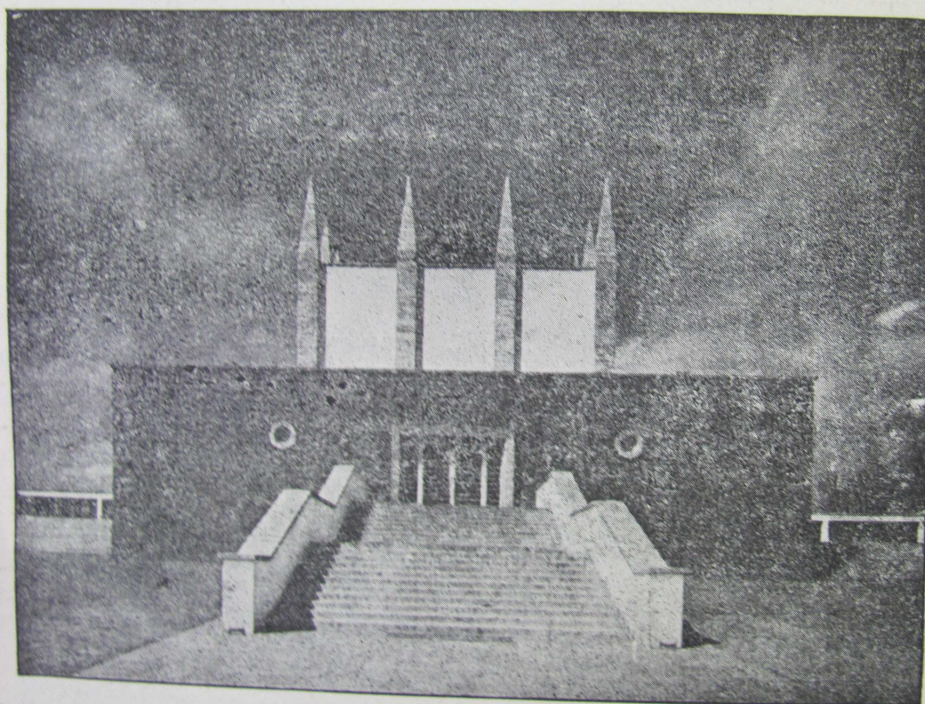
Příloha č. 8.

Pohled na krematorium v Brně II.

Zdroj: *Krematorium. Věstník „Krematoria“, spolku pro spalování mrtvých v Praze. roč. XXI. č. 4. Praha 1930. s. 52.*

místě již 980 členů.
Protivníkům krematoria musila obec povoliti ústupek tím, že rozhodla, aby u hlav-

uk vycházek na stavbu.
I z tohoto kusého a neúplného přel
je patrné, kolik houževnatého úsilí
nutno vynaložiti, nežli bylo dílo dovr

Detail vstupního schodiště.

ního vchodu ústředního hřbitova byla do-
datečně vystavěna jiná obřadní síň, určená
pro pohřby do země. Usnesení o tom bylo

Popis brněnského krematoria.

Krematorium vzniklo královou polo-

Příloha č. 9.

Pohled na krematorium v současnosti.

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 10.

Pohled na krematorium v současnosti II.

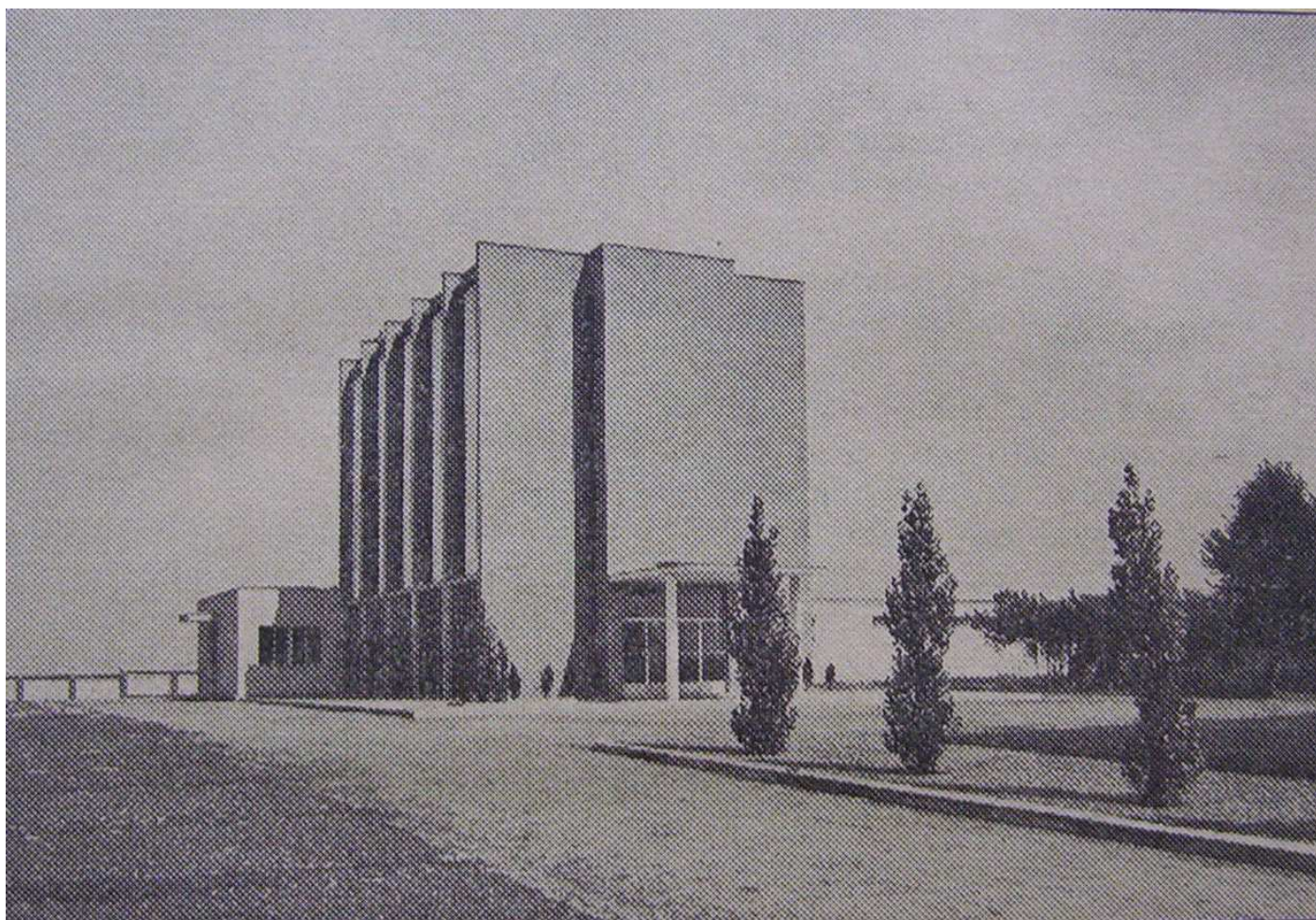
Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 11.

Fotografie budovy krematoria, pohled od jihozápadu.

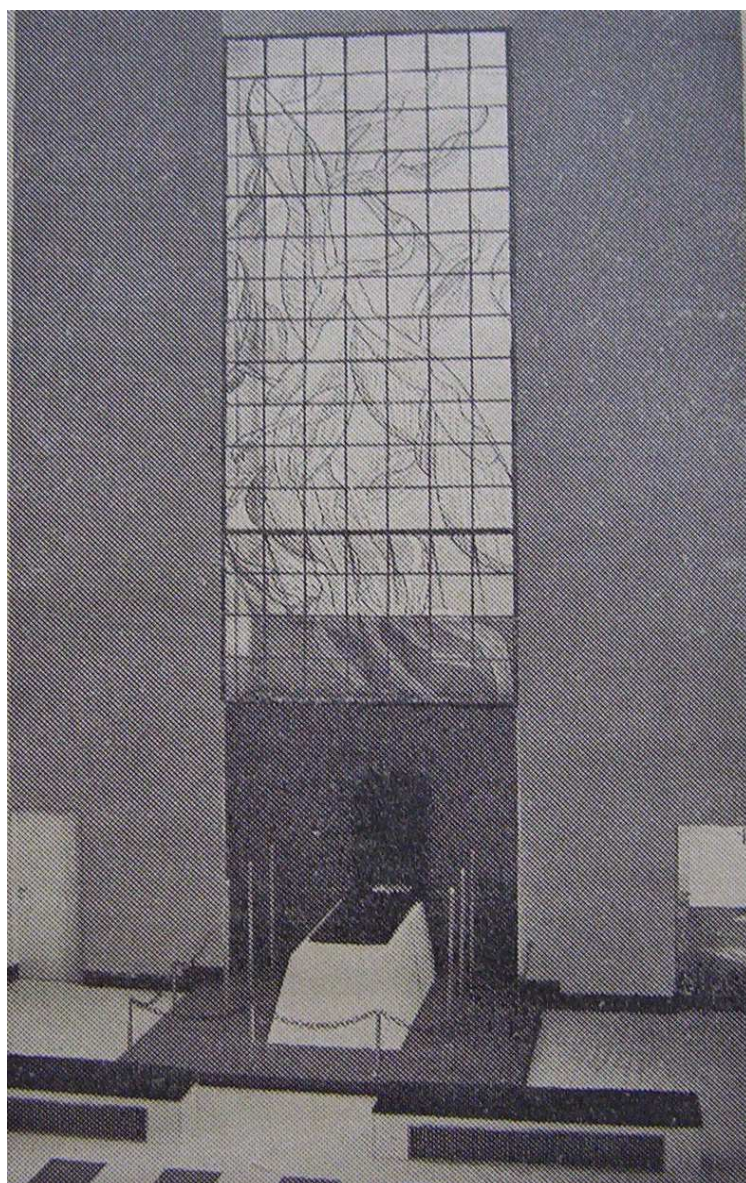
Zdroj: Krematorium. Věstník spolku pro pohřbívání žehem v Praze. roč. XXIII. č. 9. Praha 1932. s. 127.

Příloha č. 12.

**Pohled na katafalk a malované okno s obrazem Fénixe
v olomouckém krematoriu.**

*Zdroj: Krematorium. Věstník spolku pro pohřbívání žehem v Praze. roč.
XXIII. č. 9. Praha 1932. s. 133.*

Příloha č. 13.

Krematorium v Olomouci. Současný stav.

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 14.

Krematorium v Olomouci. Současný stav II.

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 15.

Vitráž s motivem Fénixe na průčelí obřadní síně.

*Zdroj: BLÁHA, J. (a kol.): Olomoucké hřbitovy a kolumbária. Olomouc
2001. s. 190*

